

6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizi derin bir şekilde etkileyen
Kahramanmaraş Depremi sebebiyle, dergimizin 2023 Mart sayısını,

Üniversitemiz Mimarlık Fakültesi Akademik Personellerinden,
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖNDER ÖZŞEKER'e;

Üniversitemiz Öğrencilerinden,
Zeynep NİLİFİRKA, Emre BULAT, Çağrı IŞIK, Rumeysa YENİCAN,
Cabir ŞAHUTOĞLU, Hamdo ELMUSA'ya;

ve depremde ülkemizin hayatını kaybeden tüm canlarına adıyoruz.

Hayatını kaybedenlere Allah'tan rahmet, yakınlarına baş sağlığı,
yaralılara acil şifalar dileriz.

Ülkemize geçmiş olsun.
Ülkemizin başı sağ olsun.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Editör Kurulu

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of
ECONOMICS and
ADMINISTRATIVE SCIENCES

ISSN: 2146-3417 - E-ISSN: 2587-2052

Yıl / Year: 2023

Cilt / Volume: 12

Sayı / Number: 1

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2023, Cilt: 12, Sayı: 1

ISSN: 2146-3417 - E-ISSN: 2587-2052 Yılda İki Defa Yayınlanan Uluslararası

Hakemli Süreli Yayın

SAHİBİ

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR, İİBF Dekan V.

BAŞ EDITÖR

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGIN

Arş. Gör. Altuğ KOÇ

Arş. Gör. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK

ALAN EDITÖRLERİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Hacı SARI

Ekonometri Alan Editörü

Dr. Kevser TÜTER ŞAHİNOĞLU

İktisat Alan Editörü

Doç. Dr. Furkan YILDIZ

İşletme Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Can DEMİRTAŞ

Maliye Alan Editörü

Doç. Dr. Taner ERCAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Doç. Dr. Iskender GÜMÜŞ

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ

İNGİLİZCE YAZIM VE DİL EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

DİZGİ

Arş. Gör. Altuğ KOÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Harun AÇIL, İİBF Fakülte Sekreteri

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L. N. Gumiyov Eurasia National Üniversitesi,
Kazakistan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF Üniversitesi, Bulgaristan

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza Üniversitesi, Romanya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, Hindista

Doç. Dr. Oleg B. ALEKSANDROV, Moskova Devlet Diploması Enstitüsü-MGIMO
Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Samaghan MYRZALBRAİMOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan Doç.

Dr. Timur KOZUKULOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Doç. Dr. Valerij DERMOL, International School for Social and Business Studies,
Slovenya

Dr. Öğr. Üyesi Aarbakke VEMUND, Aristotelis Üniversitesi, Yunanistan

Dr. Öğr. Üyesi Ebrar İBRAİMİ, Tetova Üniversitesi, Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Nassef Manabilang ADIONG, Philippines Üniversitesi, Filipinler

Dr. Öğr. Üyesi Senem ÇEVİK, California Üniversitesi, ABD

Dr. Adam SOFRONJEVIĆ, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Managment, Güney
Kore

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC, University of Belgrade, Sırbistan

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, İngiltere

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessloniki, Yunanistan

Prof. Dr. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar Üniversitesi, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, ODTÜ

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Selami SEZGIN, Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, Language Science Enstitüsü, Kazakistan

Doç. Dr. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian National
Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Marina LAPENKO, Saratov State Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Raif CERĞİBOZAN, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Semanur SOYYIĞIT, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Steve ON, National Sun Yat-Sen Üniversitesi, Tayvan

Dr. Öğr. Üyesi John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth Üniversitesi, ABD

Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Iskender KARAKAYA, Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Vittorio FERRO, İRES, İtalya

Dr. Aqil MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaycan

YURTDIŞI TEMSİLCİLERİ

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Kırgızistan Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Dr. Öğr. Üyesi Sheharyar KHAN, İqra Üniversitesi, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington Üniversitesi, ABD

Erdiç Mekonen FARIS, Sarajevo Uluslararası Üniversitesi, Bosna-Hersek

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Enstitüsü, GRIPS, Japonya

YAZIŞMA-HABERLEŞME-BASKI

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkez Deslik 2

B Blok Kat: 3 Kayalı Kampüsü, Kofçaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

Tel: 0 (288) 246 17 09; Faks: 0 (288) 246 17 71

iibfdergi@klu.edu.tr

http://dergipark.org.tr/pub/klujfeas

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler & Basımevi

Rektörlük Binası C Blok Kat: 3, Kayalı Kampüsü, Kofçaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

444 40 39, Dahili: 1035 - 1036 Faks: 0 (288) 212 96 79

halklailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

Mart 2023

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Year: 2023, Volume: 12, No: 1

ISSN: 2146-3417 - E-ISSN: 2587-2052 Published Twice a Year
Peer Reviewed and International, Periodical Academic Journal

OWNER

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR, Dean of EAS Faculty

CHIEF EDITOR

Assoc. Prof. Muharrem EKŞİ

EDITOR

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ

VICE-EDITORS

Assist. Prof. Sezgin SEZGİN

Res. Assist. Altuğ KOÇ

Res. Assist. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK

FIELD EDITORS

Labor Economics and Industrial Relations Field Editor

Assist. Prof. Hacı SARI

Econometrics Field Editor

Dr. Kevser TÜTER ŞAHİNOĞLU

Economics Field Editor

Assoc. Prof. Furkan YILDIZ

Business Management

Assist. Prof. Mehmet Can DEMİRTAŞ

Finance Field Editor

Assoc. Prof. Taner ERCAN

Political Science and Public Administration Field Editor

Assoc. Prof. İskender GÜMÜŞ

International Relations Field Editor

Assoc. Prof. İhsan Ömer ATAGENÇ

LANGUAGE EDITOR

Assist. Prof. Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

TYPESETTING

Res. Assist. Altuğ KOÇ

DESK EDITOR

Harun AÇIL, EAS Faculty Secretary

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason University USA

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L.N. Gumiyov Eurasia National University,
Kazakhstan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster University, UK

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster University, UK

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra University, UK

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF University, Bulgaria

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York University, USA

Assoc. Prof. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza University, Romania Assoc.

Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Universitesi, India Assoc.

Prof. Oleg B. ALEKSANDROV, Moscow State Institute-MGIMO University,
Russia

Assoc. Prof. Samaghan MYRZALBRAIMOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Valerij DERMOL, International School for Social and Business
Studies, Slovenia

Assist. Prof. Aarbakke VEMUND, Aristotelis University, Greece

Assist. Prof. Ebrar İBRAİMİ, Tetova University, Macedonia

Assist. Prof. Nassef Manabilang ADIONG, Philippines University, Philippines

Assist. Prof. Senem ÇEVİK, California University, USA

Dr. Adam SOFRONIJEVIC, Belgrad University, Serbia

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Management,
South Korea

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ, University of Belgrade, Serbia

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, UK

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessaloniki, Greece

Prof. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar University, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, METU

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe University

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul University

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Dilək DEMİRBAŞ, İstanbul University

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, The Institute of Kazakhstan Language Science

Prof. Dr. Selami SEZGİN, Siirt University

Assoc. Prof. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian
National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Marina LAPENKO, Saratov State University, Russia

Assoc. Prof. Semanur SOYYIĞIT Erzincan Binali Yıldırım University

Assoc. Prof. Raif CERĞİBOZAN, Kırklareli University

Assoc. Prof. Bülent Sarper AÇIR, Adnan Menderes University

Assoc. Prof. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth University, USA

Asst. Prof. Steve ON, National Sun Yat-Sen University, Taiwan

Asst. Prof. Ali HUSEYİNOĞLU Trakya University

Asst. Prof. Emre OZAN, Kırklareli University

Asst. Prof. Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok University

Asst. Prof. İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli University

Asst. Prof. Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın University

Dr. Vittorio Ferro, IRES, Italy

Dr. Aqil Mammadov, Azerbaijan State Un. of Economics, Azerbaijan

REPRESENTATIVES ABROAD

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Assoc. Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central University, India Assoc.

Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Asst. Prof. Sheharyar KHAN, Iqra University, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington University, USA

Erdis Mekonen FARIS, International University of Sarajevo, B. Herzegovina

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Institute, GRIPS, Japan

CORRESPONDANCE-COMMUNICATION-PUBLISHING

Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative, Central

Building 2, B Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road

Tel: 0 (288) 246 17 09; Fax: 0 (288) 246 17 71

iibfdergi@klu.edu.tr

<http://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas>

Kırklareli University Rectorate, Press and Public Relations & Publishing

Rectorate Building C Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road

444 40 39, Int: 1035 - 1036 Fax: 0 (288) 212 96 79

halkailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

March 2023

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER

FAKÜLTESİ DERGİSİ

2023 MART SAYISI HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Serkan DİLEK – Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer EREN – Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Aslan Tolga ÖCAL – Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah KONURALP – Iğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal EROĞLU – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma OKUR ÇAKICI – Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi
Doç. Dr. Ferimah YUSUFİ – Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Gulsen AKMAN – Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Metin SAYGILI – Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Simla GÜZEL – Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus ÖZCAN – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Betül İNAM – Bilecik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Feride BAKAR TÜREGÜN – Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güldenur ÇETİN – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hale KIRMIZIOĞLU – Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN – Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem TÜMER – Niğde Ömer Halisdemir
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rûkan Kutlu KORLU – İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serap YÜCEL – Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÖZKANDAŞ – Bingöl Üniversitesi
Dr. Batuhan ERSÖZ – Togat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Engin YÜCEL – Dokuz Eylül Üniversitesi

KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF

ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES REFEREES

OF THE MARCH 2023 ISSUE

- Prof. Dr. Serkan DİLEK – Kastamonu University
Prof. Dr. Tamer EREN – Kırıkkale University
Assoc. Prof. Aslan Tolga ÖCAL – Marmara University
Assoc. Prof. Emrah KONURALP – Iğdır University
Assoc. Prof. Erdal EROĞLU – Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Fatma OKUR ÇAKICI – Karamanoğlu Mehmetbey
University
Assoc. Prof. Ferimah YUSUFİ – Tekirdağ Namık Kemal University
Assoc. Prof. Gulsen AKMAN – Kocaeli University
Assoc. Prof. Metin SAYGILI – Sakarya Uygulamalı Bilimler
University
Assoc. Prof. Simla GÜZEL – Tekirdağ Namık Kemal University
Assoc. Prof. Yunus ÖZCAN – İstanbul Ticaret University
Assist Prof. Betül İNAM – Bilecik University
Assist Prof. Feride BAKAR TÜREGÜN – Uludağ University
Assist Prof. Güldenur ÇETİN – İstanbul Ticaret University
Assist Prof. Hale KIRMIZIOĞLU – Ahi Evran University
Assist Prof. Hayrettin ŞAHİN – Sinop University
Assist Prof. Özlem TÜMER – Niğde Ömer Halisdemir University
Assist Prof. Rûkan Kutlu KORLU – İzmir Demokrasi University
Assist Prof. Serap YÜCEL – Balıkesir University
Assist Prof. Yaşar ÖZKANDAŞ – Bingöl University
Dr. Batuhan ERSÖZ – Togat Gaziosmanpaşa University
Dr. Engin YÜCEL – Dokuz Eylül University

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Yıl: 2023 | Cilt: 12 | Sayı: 1

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; akademiye, bilime ve literatüre katkı sağlamak amacıyla 2012 yılında yayın hayatına başlamış olup, sosyal bilimler alanında disiplinler arası özgün araştırma makaleleri, derlemeleri, araştırma notları, teknik notları, kitap eleştirileri/incelemelemleri ve bilimsel nitelikli editöre mektupları yayınlayan uluslararası hakemli ücretsiz ve açık erişimli bir dergidir.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; İşletme, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, Ekonometri, İstatistik, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler alanıyla ilgili olan çalışmaları kapsamaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Derginin yayın periyodu Mart ve Eylül ayları olmak üzere yılda iki defadır.

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Year: 2023 | Volume: 12 | No: 1

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences; is an international, peer reviewed, unpaid and open access journal that publishes original interdisciplinary research articles, reviews, research notes, technical notes, book reviews / reviews and letters to the scientific editor in the field of social sciences in order to contribute to academia, science and literature since 2012.

The journal accepts papers from Business, Labor Economics and Industrial Relations, Economics, Public Finance, Public Administration and International Relations disciplines. The language of the journal is Turkish and English. The publication period of the journal is twice a year, in March and September.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

YAZIM KURALLARI

Güncel kurallar için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Gönderilecek olan çalışmalarda tüm sayfa düzeninin gösterildiği **Türkçe şablonumuz** veya **İngilizce şablonumuz** esas alınmalı ve **TR Dizin Kriterlerine** uygun hazırlanmalıdır.

Gönderilen makalenin orijinal dili Türkçe ise Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İngilizce abstract, makalenin orijinal dili İngilizce ise İngilizce başlık, İngilizce abstract, Türkçe başlık, Türkçe öz yer almalıdır. Öz/Abstract kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) yazılmalıdır. Öz/Abstract yazımında kısaltma kullanılmamalıdır. Öz/Abstract kısımları 9 punto olacak şekilde 200 kelimeyi aşmamalıdır. Makaleye ait başlık 14 punto, ilk harfleri büyük, bold (kalın) ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, bold ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract birer sayfaya sığdırılmalı ve "Giriş" bölümü diğer sayfadan başlamalıdır.

Gönderilen makaleler "Calibri Light" yazı tipinde, "10" yazı tipi boyutunda, Türkçe font kullanılarak ve "tek" satır aralığında yazılmalıdır. Metni oluşturan paragraflar arası boşlukları önce "0nk" sonra "6nk" olarak yazılmalıdır. Makale metni tablo ve şekillerle birlikte en çok 10.000 sözcük ve "makale yazım şablonunda" belirtilen ölçülerde (18*24 cm) olmalıdır. Sayfa yapısı alt 2 cm, üst 3 cm, sağ ve soldan 2,5 cm, cilt payı soldan 0 cm bırakılarak ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır.

Makale içerisindeki alt başlıklar "Calibri Light" yazı tipinde, "11" yazı tipi boyutunda olmalıdır.

Makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımalıdır. Tablo ve şekil başlığı, sayfaya ortalanmış ve rakam ile sıralanarak Calibri Light yazı tipinde 10 punto ile yazılmalıdır ("Tablo 1." veya "Şekil 5." gibi...). Tablo ve şekiller sayfaya ortalanmış ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır. Tablonun altına düşülen "Not"lar italik yazılmalıdır.

Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." kullanılmalıdır. Örneğin Özçelik (2015, s. 182). İngilizce metinlerde ise "p." şeklinde kullanılmalıdır.

Türkçe yazılan makalelerde kaynakçadan sonra 700-1000 kelime arası "Extended Abstract" eklenmelidir. İngilizce yazılan makalelerde tercihe bağlı olarak "Genişletilmiş Öz" eklenebilir.

Kaynakça bilgileri APA 6.0 ışığında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir:

a) Kitap;

a1) Tek yazarlı kitap:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

a2) Çok yazarlı kitap:

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES
(KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

AUTHOR GUIDELINES

For updated guidelines please check our website.

All the studies to be sent should be prepared in accordance with our **English article draft** or **Turkish article draft** file and **TR Index Criteria**.

If the original language of the article is Turkish, Turkish title, Turkish abstract, English title, English abstract, if the original language of the article is English, English title, English abstract, Turkish title, Turkish abstract must be placed. Keywords should be written under the Abstract sections. Abbreviations should not be used in Abstract writing. Abstract parts should not exceed 200 words and 9 size font. The title of the article should be written in 14 font size, capital letters, bold and centered on the page. Abstract titles should be written in 11 points, capital letters, bold and centered on the page. Abstract should fit on one page and the "Introduction" section should start from the other page.

Submitted articles should be written in "Calibri Light" font, "10" font size, using Turkish font and "single" line spacing. The spaces between the paragraphs that make up the text should be written as 0nk and then 6nk. The text of the article, together with the tables and figures, should be a maximum of 10,000 words and the dimensions specified in the "article writing template" (18*24 cm). The page structure should be written with the bottom 2 cm, the top 3 cm, the right and left 2.5 cm, the gutter 0 cm from the left and justified on both sides.

Subheadings in the article should be in "Calibri Light" font, in "11" font size.

The figures, graphics and tables of the articles must be in accordance with the format specified by the journal. Footnotes, graphs and tables should be placed on or immediately after the referenced page as much as possible. Notes under graphics and tables should be intended to make these materials understandable regardless of the main text. Table and figure titles should be centered on the page and sorted by numbers and written in Calibri Light font with 10 points (like "Table 1." or "Figure 5..."). Tables and figures should be centered on the page and text wrapping feature should be turned off. "Notes" under the table should be written in italics.

If the source is quoted exactly, the page number must be given when citing the source. "s." for page information when referring to sources in Turkish text. For example, Özçelik (2015, s. 182). In English texts, "p." use should be preferred.

"Genişletilmiş Öz" can be added optionally for articles written in English.

Bibliography information should be organized in the guidance of APA 6.0 as in the following examples:

a) Book;

a1) Single author book:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Book Title*. Place of Publication: Publisher.

a2) Multi-author book:

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of Publication). *Book Title*. Place of Publication: Publisher.

a3) Kitapta bölüm:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Eser Adı. Editör Soyadı, A. (Haz./Ed.), *Kitap Adı* (ss. sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

a4) Çeviri kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (Çev. Soyadı, A.). Yayın yeri: Yayınevi, Kaynak Yapıtın Yayın Yılı.

a5) Elektronik kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. doi:

veya

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Kitap bağlantısı Erişim tarihi:

b) Kurum Yayınları:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Yayın Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

c) Tezler:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı* (Yüksek Lisans / Doktora Tezi). Enstitü Adı, Yer.

d) Yazarı Olmayan Eser:

Eser adı. (Yayın Yılı). Yayın Yeri: Yayınevi.

e) Bilimsel Dergi Makalesi:

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı, cilt(sayı), sayfa aralığı*. doi:

veya,

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı, cilt(sayı), sayfa aralığı*. Makale bağlantısı Erişim tarihi:

DOI veya URL, çevrimiçi erişilen makaleler içindir.

f) Gazete Makalesi:**f1) Yazarı olan:**

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay Gün). Makale adı. *Gazete Adı*, sayfa aralığı.

f2) Yazarı olmayan:

Makale adı. (Yıl, Ay Gün). *Gazete Adı*, sayfa aralığı.

f3) Çevrimiçi:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay Gün). Makale Adı. *Gazete Adı*. Makale bağlantısı Erişim tarihi:

g) Bildiri:**g1) Yayımlanmış ise:**

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numarası). Yayın Yeri: Yayınevi.

a3) Chapter in the book:

Author Surname, N. (Year of Publication). Title of work. Editor (Prep./ Ed.). *Book Name* (page no). Publication place: Publisher.

a4) Translation books:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book* (Translator Surname, N.). Place of publication: Publisher, Year of the source publication.

a5) Electronic books:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book*. doi:

or

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book*. URL Date of access:

b) Corporate Publications:

Name of the Institution (Year of Publication). *Title of Publication*. Place of Publication: Publisher.

c) Thesis:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Thesis Title* (Master / PhD Thesis). Name of the institute, Location.

d) Titles without Author:

Title (Year of Publication). Place of Publication: Publisher.

e) Scientific Journal Article:

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of publication). Article Title. *Journal Name, volume (number), page range*. doi:

or,

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of publication). Article Title. *Journal Name, volume(number), page range*. URL Date of access:

The DOI or URL are for articles accessed online.

f) Newspaper Article:**f1) With author:**

Author Surname, N. (Year, Month Day). Article Name. *Newspaper Name*, page range.

f2) Without author:

Article Name. (Year, Month Day). *Newspaper Name*, page range.

f3) Online:

Author Surname, N. (Year, Month Day). Article Name. *Newspaper Name*. URL Date of access:

g) Proceedings:**g1) Published:**

Author Surname, N. (Year of Publication). Name of the Paper. Editor (Ed.). *Book Title* (page number). Place of Publication: Publisher.

g2) Yayımlanmamış ise:

Konuşmacı Soyadı, A. (Yıl, Ay). Bildiri Adı. *Toplantı Adı*. Kuruluş Adı, Toplantı Yeri.

h) Poster:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay). *Posterin Adı*. Toplantı Adı. Kuruluş Adı, Toplantı Yeri.

i) Ansiklopedi Maddesi:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı*, (cilt no: sayfa no). Yayın Yeri: Yayınevi.

j) Rapor:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No). Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

veya

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No). Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

k) Yasa ve Yönetmelikler:

Yasa Adı. (Kabul Edildiği Yıl, Ay Gün). Yayın Adı, Sayı.

Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu'nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alıılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir.

İngilizce gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu hususa azami dikkat göstermeleri önemlidir.

Gönderilen çalışmaların **Dergi Etik Beyanı ve Yayın İlkeleri'ne** uygun olması gerekmektedir.

Gönderilen makaleler yukarıda belirtilen şartlara uygun olmadığı takdirde değerlendirme sürecine dahil edilmeden editörler kurulu tarafından reddedilir.

g2) Unpublished:

Speaker Surname, N. (Year, Month). Proceedings Name. *Meeting Name*. Institution Name, Meeting Place.

h) Poster:

Author Surname, N. (Year, Month). *Poster Name*. Meeting Name. Institution Name, Meeting Place.

i) Encyclopedia Article:

Author Surname, N. (Year of Publication). Article Name. *Name of Encyclopedia*, (volume no: page no) Place of Publication: Publisher.

j) Report:

Institution Name. (Year of Publication). *Report Name* (Report No). Place of Publication: Issuer.

or

Author Surname, N. (Year of Publication). *Report Name* (Report No). Place of Publication: Issuer.

k) Laws and Regulations:

Name of the Law. (Year Month Day of Acceptance). Publication Name, Issue.

[For Turkish authors or articles in Turkish.] The articles should be taken as examples of the spelling guide and spelling rules of the Turkish Language Association. For detailed information, please refer to the website of the Turkish Language Association: www.tdk.gov.tr. Turkish dictionaries should be used instead of foreign words. When using unusual words in Turkish, the equivalent in foreign language can be given in parentheses.

The articles written in English and the English sections of the articles submitted in Turkish should be subjected to a proficient language check prior to submission. Regardless of the content, articles that are insufficient in terms of language are returned / rejected. It is important that authors pay maximum attention to this issue.

The submitted manuscripts must comply with the **Journal Ethics Statement and Publication Principles**. The Ethics Statement should be included on the first page of the article and the ethics committee report should be documented.

If the submitted articles do not meet the above mentioned requirements, they will be rejected by the editorial board without being included in the evaluation process.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

YAYIN ETİĞİ, YAYIN İLKELERİ VE AYKIRI EYLEM BEYANI

Güncel beyan için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Kırkırelı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Artık, "KLÜ İİBF Dergisi" denilecektir.), bilimsel araştırma ile ilgili olarak yayımlanan bağımsız bir yayındır ve yayın politikasını Editör Kurulu belirlemektedir. Bu bildiğe dergi imtiyaz sahibi, editörler, hakemler ve yazarların etik davranışlarını içermektedir. Derginin etik beyanı, Committee on Publication Ethics (COPE) beyan ve esaslarına dayanmaktadır ve bu kaynaklar www.publicationethics.org web adresinde ücretsiz olarak paylaşılmaktadır.

A. DERGİ İMTİYAZ SAHİBİNİN SORUMLULUKLARI

1. Editöryal Bağımsızlık

KLÜ İİBF Dergisi, herhangi bir kimse veya ticari ortaklarının etkisi olmadan editöryal kararların bağımsızlığının sağlanmasını taahhüt etmektedir.

2. Fikri Mülkiyet ve Telif Hakkı

KLÜ İİBF Dergisi, dergide yayımlanan makalelerin yazar(lar)daki mülkiyet ve telif haklarını korur ve her makalenin yayımlanmış versiyonunun kaydını sağlamaktadır. KLÜ İİBF Dergisi yayımlanmış her makalenin bütünlüğünü ve şeffaflığını sağlamaktadır.

3. Bilimsel Suistimal

KLÜ İİBF Dergisi, hileli yayın veya yayıncı intihali ile ilgili olarak daima uygun tedbirleri almaktadır.

B. EDITÖRLERİN SORUMLULUKLARI

1. Yayın ve Sorumluluk Kararı

KLÜ İİBF Dergisi editörü, dergideki her şeyi kontrol altında tutmaktadır ve okuyucular ile yazarların ihtiyaçlarına cevap vermek için çaba göstermektedir. Editör ayrıca, dergiye gönderilen makalelerden hangilerinin dergide yayınlanacağını ve hangilerinin onur kırıcı yayın, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili yasal gerekliliklere tabi politikalarla karar verilmesinden sorumludur. Editör, yayın kararı verilirken hakemler ile müzakere edebilir. Editör, içerik ve genel olarak yayın kalitesinden sorumludur. Editör adil ve uygun bir hakem süreci sağlamalıdır.

2. Tarafsızlık

Dergiye gönderilen makaleler daima, herhangi bir ön yargı olmaksızın değerlendirilmektedir.

3. Gizlilik

Dergiye gönderilen bir makale ile ilgili herhangi bir bilgi, editör tarafından yayın kurulu, hakemler ve dergi sahibi dışında herhangi bir kimseye ifşa edilmemelidir.

4. Çıkar Çatışmaları ve İfşa Etme

KLÜ İİBF Dergisi editörü; yazarlar, hakemler ve editörler gibi taraflar arasındaki herhangi çıkar çatışmalarına izin vermez. Dergiye gönderilen bir makaledeki yayınlanmamış materyaller, yazarın sarıh bir yazılı onayı olmadan herhangi biri tarafından kullanılmamaktadır.

C. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

1. Değerlendirme

Hakemler yazarların kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimi veya siyasal felsefesine bakılmaksızın eserleri değerlendirmektedirler. Hakemler ayrıca, dergiye gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için adil bir kör hakemlik süreci sağlamaktadır.

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE STATEMENT

For updated statement please check our website.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is an independent publication with regards to scientific research and the editor decide its publication policy. The statement signifies the ethical behavior of the publisher, the editor, the reviewers and the authors. The ethics statement for KLU JFEAS is based on COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors and COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors available at www.publicationethics.org.

A. DUTIES OF PUBLISHER

1. Editorial Autonomy

KLU JFEAS is committed to ensure the autonomy of editorial decisions without influence from anyone or commercial partners.

2. Intellectual Property and Copyright

KLU JFEAS protects author(s) property and copyright of the articles published in the Journal and maintains each article's published version of record. KLU JFEAS provides the integrity and transparency of each published articles.

3. Scientific Misconduct

KLU JFEAS always takes all appropriate measures in respect to fraudulent publication or plagiarism the publisher.

B. DUTIES OF EDITORS

1. Decision on Publication and Responsibility

The editor of KLU JFEAS keeps under control everything in the journal and strives to meet the needs of readers and authors. The editor also is responsible for deciding which articles submitted to journal ought to be published in the journal, and may be guided by the policies subjected to legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor might discuss with reviewers while making publication decision. Editor is responsible for the contents and overall quality of the publication. Editor ought to provide a fair and appropriate two-side blinded peer-review process.

2. Objectivity

Articles that submitted to journal are always evaluated without any prejudice.

3. Confidentiality

Any information about a submitted article must not be disclosed by editor to anyone other than editorial stuff, reviewers, and publisher.

4. Conflicts of Interest and Disclosure

The Editor of KLU JFEAS does not allow any conflicts of interest between the parties such as authors, reviewers and editors. Unpublished materials in a submitted article must not be used by anyone without the express written assent of the author.

C. DUTIES OF REVIEWERS

1. Evaluation

Reviewers evaluate manuscripts without origin, gender, sexual orientation or political philosophy of the authors. Reviewers also ensure a fair blind peer review of the submitted manuscripts for evaluation.

2. Gizlilik

Dergiye gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler gizli tutulmaktadır. Hakemler ve editör tarafından yetkilendirilmiş olanlar dışında başkaları müzakere etmemelidir.

3. İfşa Etme ve Çıkar Çatışması

Hakemlerin; yazarlar, fon sağlayıcılar, editörler vb. gibi taraflar ile menfaat çatışması bulunmamaktadır.

4. Editöre Destek

Hakemler, karar verme aşamasında editörlere yardım ederler ve ayrıca metinlerin iyileştirilmesinde yazarlara yardımcı olabilmektedirler.

5. Tarafsızlık

Objektif bir karar değerlendirmesi, daima hakemler tarafından yapılmaktadır. Hakemler, uygun destekleyici iddialarla, açık bir şekilde görüşlerini ifade etmektedirler.

6. Kaynakların Referansı

Hakemler ayrıca, kendi bilgileri dahilindeki yayınlanmış diğer herhangi bir makale ile dergiye gönderilen metin arasında herhangi önemli bir benzerlik veya örtüşme ile ilgili olarak editörü bilgilendirmelidir.

7. Değerlendirme

Hakemler, sistemde hazırlanan değerlendirme formu üzerinden işaretlemelerini ve notlarını alarak çalışmaya görüşlerini bildirirler. İsteğe yönelik olarak görüşler ayrıca makale dosyası üzerinde de belirtilip sisteme yüklenebilir.

D. YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

1. Bildirme Standartları

Dergiye gönderilen bir metin özgün olmalıdır ve yazarlar, metnin daha önce herhangi bir dergide yayınlanmamış ve/veya telif hakkı izinlerinin alınmış olmasını sağlamalıdır. Araştırmanın verileri, makalede tam olarak belirtilmelidir. Dergiye gönderilen bir metin, başkalarının çalışmayı türetmesine izin vermek üzere yeterli detay ve referansları içermelidir. Çalışma eğer yazarın önceden yaptığı bir çalışmadan türetiliyorsa (tez, bildiri, vb.) bu durum bilgilendirme olarak verilmelidir. Tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar ile izine tabii anket, mülakat, röportaj gibi araştırmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı ve katılımcılardan izinler alınmış olmalı, bu onay ve izinler makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Özellikle TR Dizin kriterleri gereği olarak, aşağıdaki araştırmaların dergimizde yayımlanabilmesi için Etik Kurul izni gerekmektedir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış onam formu"nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

2. Özgünlük

Çalışmalarını dergiye göndermek isteyen yazarlar, çalışmalarının tamamen özgün olmasını sağlamalıdır ve literatürden elde edilen kelimeler ile cümleler uygun bir şekilde alıntılanmalıdır. Tüm çalışma dergi yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.

2. Confidentiality

All the information relative to submitted articles is kept confidential. The reviewers must not be discussed with others except if authorized by the editor.

3. Disclosure and Conflict of Interest

The reviewers have no conflict of interest with regard to parties such as authors, funders, editors and etc.

4. Contribution to Editor

Reviewers give help the editor in making decisions and may also assist the author in improving the manuscript.

5. Objectivity

The objective judgment evaluation is always done by them. The reviewers express their views clearly with appropriate supporting arguments.

6. Acknowledgment of Sources

Reviewers ought to identify relevant published study that has not been cited by the authors. Reviewers also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript and any other published paper of which they have personal knowledge.

7. Evaluation

Referees (Peer-reviewers) report their opinions for the study by marking and taking notes on the evaluation form (Sample Evaluation Form File) prepared in the system. Upon request, opinions can also be specified on the article file and uploaded to the system.

D. DUTIES OF AUTHORS

1. Reporting Standards

A submitted manuscript should be original and the authors ensure that the manuscript has never been published previously in any journal or all copyrighted permissions on the subject matter should be obtained. Data of the research ought to be represented literally in the article. A manuscript ought to include adequate detail and references to allow others to replicate the study. If the study is derived from a previous work of the author (thesis, paper, etc.), this should be given as acknowledgment. Ethics committee approval must be obtained for research conducted in all disciplines and for studies on clinical and experimental humans and animals requiring ethical committee decision, approval and permission must be obtained from the participants for researches such as surveys, interviews. This approval should be stated and documented in this article. Due to TR Index criterias authors place their permissions in article which includes;

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experiment, interview techniques,
- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
- Clinical trials on humans,
- Research on animals,
- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

Also;

- Stating that "informed consent form" was obtained in case presentations,
- Obtaining and indicating permission from the owners for the use of scales, surveys and photographs belonging to others,
- It should be stated that the copyright regulations are complied with for the intellectual and artistic works used.

2. Originality

The authors who want to submit their study to the journal must ensure that their study entirely original and the words and sentences getting from literature should be appropriately cited. Articles should be prepared in accordance with the journal author guidelines.

3. Birden Fazla Yerde Yayın

Yazarlar, aynı çalışmayı herhangi bir başka dergide yayınlanmak üzere göndermemelidirler. Aynı çalışmanın birden fazla dergiye eş zamanlı gönderilmesi etik olmayan bir davranış teşkil etmektedir ve kabul edilemez.

4. Kaynakların Referansı

Başkalarının çalışmalarıyla ilgili olarak uygun referanslar verilmelidir. Yazarlar, çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş yayınların referans verilmelidirler. Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmeli ve kullanılmamış herhangi bir kaynak, kaynakçada yer almamalıdır.

5. Makale Yazarlığı

Makale yazarlığı, çalışmaya kayda değer katkıda bulunan kişilerle sınırlı olmalıdır. Araştırma sürecine katılan başkaları var ise, bu kişiler katkıda bulunanlar olarak listelenmelidir. Yazarlık ayrıca, derginin editörü ile iletişim halinde olan yazışmadan sorumlu olan bir yazar içermelidir. Yazışmadan sorumlu yazar, tüm yardımcı yazarların makaleye dahil olmasını sağlamalıdır.

6. İfşa Etme ve Çıkar Çatışmaları

Finansal destek ile ilgili tüm kaynaklar açıklanmalıdır. Tüm yazarlar, çalışmalarının oluşturulması sürecinde yer alan çıkar çatışmasını ortaya koymalıdır.

7. Yayımlanmış Çalışmalardaki Temel Hatalar

Yazarlar göndermiş oldukları çalışmalarında dikkat çekici bir hata bulduklarında, bu hata ile ilgili olarak derhal dergiyi bilgilendirmek zorundadırlar. Yazarların, hataların düzeltilmesini sağlamak üzere editör ile birlikte çalışma yükümlülükleri vardır.

8. Sorumluluk

Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu tamamıyla yazara/yazarlarına aittir.

9. Rıza

Dergiye makale gönderen yazar(lar) derginin etik beyanlarını ve yazım kurallarını kabul etmiş sayılmaktadır.

E. DERGİ İŞLEYİŞİ

1. Eser Gönderimi

Tüm eserler, Dergipark sistemi (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas>) üzerinden gönderilmeli ve tüm işlemler Dergipark sisteminden yürütülmelidir. Değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim Dergipark sistemi ile gerçekleştirilir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dergi açık erişim politikası, telif hakları ve CC lisansları)

2. İnceleme ve Değerlendirme

Dergiye gönderilen makaleler, öncelikle Editörler Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön inceleme tabii tutulur. Editörler Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulunmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme (kör hakem) gönderilir. İki hakemin görüşleri bir ret bir kabul şeklinde gerçekleşirse, çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Editörler Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

3. Genel Esaslar

- Yazarlardan ve okurlardan herhangi bir ücret talep edilmediği gibi, herhangi bir muhabata ödeme yapılmamaktadır.
- Çift yönlü kör hakem uygulaması kullanılmaktadır. Yazarlar, hakemleri; hakemler, yazarları bilmemektedir.
- Benzerlik oranı yazarlardan gelen Ithenticate veya Turnitin raporlarıyla denetlenmekte olup çalışmanın özelliklerine göre değerlendirilerek, Editör Kurulu tarafından incelenmekte ve karar verilmektedir. Çalışmayla beraber gönderilmesi gereken benzerlik dosyası tüm makaleyi içerecek şekilde, benzerliklerin program tarafından renkli vurgu yapıldığı haliye gönderilmesi gerekmektedir. Özet rapor tercih edilmemelidir. Kaynakça bölümü dışındaki benzerlik oranı üst limiti orijinal çalışmalarda %25'i, tezler veya bildirilerden üretilen çalışmalarda %35'i geçmemelidir. Bu durumu aşabilen istisnai özel durumlarda raporla beraber editöre açıklama yazılması gerekmektedir. Gönderilen her rapor Editör Kurulu tarafından ayrıca incelenerek olup, raporun belirtilen oranın altında olması çalışmanın kesinlikle yayınlanacağı, raporun belirtilen oranın üstünde olması çalışmanın kesinlikle yayınlanmayacağı anlamlarına gelmektedir.

3. Multiple Publications

Authors should not submit the same study for publishing any other journals. Simultaneous submission of the same study to more than one journal is unacceptable and constitutes unethical behavior.

4. Acknowledgment of Sources

Convenient acknowledgment of the study of others has to be given. Authors ought to cite publications that have been efficient in determining the study. All of the sources that used process of the study should be remarked. An unused resource should not be included in the bibliography.

5. Authorship of a Paper

Authorship of a paper ought to be limited to those who have made a noteworthy contribution to study. If there are others who have participated process of the research, they should be listed as contributors. Authorship also includes a corresponding author who is in communication with editor of a journal. The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors are included on a paper.

6. Disclosure and Conflicts of Interest

All sources of financial support should be disclosed. All authors ought to disclose a meaningful conflict of interest in the process of forming their study.

7. Fundamental Errors in Published Works

If authors find out a remarkable error in their submitted study, they have to instantly inform it. Authors have a liability to cooperate with editor to provide corrections of errors.

8. Responsibility

All kinds of responsibility for the works to be published in the journal belongs entirely to the author(s).

9. Consent

The author(s) who submit an article to the journal are deemed to have accepted the journal's ethical statements and rules of writing.

E. JOURNAL PROCESSES

1. Sending Article

Studies must be sent via Dergipark website (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas>). All communication related to article submission and evaluation processes is carried out with Dergipark system. (For more information: Open access policy, copyrights and CC license)

2. Review

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers (blind review). If one of the reviewer's decision is rejection and the other one's is acceptance, then the article is sent to third reviewer. The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After the review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

3. Principles

- The journal is not charging any submission or processing fee from authors or readers. Also no payment is made to anyone.
- The journal is using double-blind review policy. Authors and referees doesn't know each other.
- The similarity rate is controlled by Ithenticate or Turnitin reports which sent by authors and evaluated according to the characteristics of the study, examined and decided by the Editorial Board. The similarity report file that should be sent with the study should be sent with the entire article, in which similarities are highlighted by the program in color. Summary report should not be preferred. The upper limit of the similarity rate, outside the bibliography section, should not exceed 25% in original studies and 35% in studies produced from theses or papers. In exceptional special cases that can overcome this situation, a statement should be written to the editor along with the report. Each report sent will be reviewed by the Editorial Board. The reports which below the specified rate does not mean that the study will definitely be published, and that the report above the specified rate will not mean that the study will definitely not be published.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI, TELİF HAKLARI VE CC LİSANSI

Güncel politikalarımız için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, açık erişimli bir dergi olup, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nden yana yayın politikası izlemektedir. Bu anlamda derginin hiçbir aşamasında ücret talep edilmemektedir. Derginin tüm arşivi çevrimiçi olarak ücretsiz bir şekilde herkese açıktır.

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Dergi telif politikası yazar tarafından imzalanacak olan telif formu doğrultusunda aşağıdaki şekildedir (Makale yükleme ekranında en son dosyaya ulaşabilirsiniz):

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Artık "dergi" olarak geçecektir.), dergide yayınlanan makaleye uygun atıfta bulunulması şartıyla makalenin yazar(lar)daki haklarına herhangi bir kısıtlama getirmemektedir. Çalışmanın tüm telifi, çalışmanın yazar(lar)ı üzerinde kalmaya devam eder, dergi gönderilen çalışmayı yayınlama ve kullanma hakkını edinir.

Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makale/çalışma ile beraber tüm yazar(lar) dergi Yayın Etiği, Yayın İlkeleri ve Aykırı Eylem Beyanı'nı (<https://dergipark.org.tr/pub/klujfeas/page/6934>), Açık Erişim Politikası, Telif Hakları ve CC Lisansı'nı (<https://dergipark.org.tr/pub/klujfeas/page/8071>) ve Yazım Kurallarını (<https://dergipark.org.tr/pub/klujfeas/writing-rules>) ve;

1. Çalışmanın akademik etik ve ahlak çerçevesinde bilimsel özveriliye hazırlandığını;
2. Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu;
3. Tüm yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduğunu (çalışmanın içeriğine/tasarımına; ya da çalışma için verilerin toplanmasına, analiz edilmesine ve yorumlanmasına önemli katkı sağlamış olmak) ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu almayı;
4. Yazı taslağını hazırlamış ya da önemli fikrinsel içeriğin eleştirel incelemelerini yapmış olduğunu;
5. Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve gözden geçirerek onayladığını;
6. Çalışmanın herhangi bir bölümünün geçerliliği ve doğruluğuna ilişkin soruların uygun şekilde soruşturulduğunun ve çözümlendiğinin garantisini vermek amacıyla çalışmanın her yönünden sorumlu olmayı;
7. Makalenin başka bir yerde yayınlanmadığını veya yayınlanmak için gönderilmediğini veya telifle konu tüm izinlerin alındığını (Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış olan yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi bilgisi verilmelidir.);
8. Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara/çalışmalara ait olan "Telif Haklarını" ihlal etmediğini, makalede kullanılan tüm diğer çalışmalara dair doğru atıfların verilerek, kaynakçada yer verildiğini;

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

OPEN ACCESS POLICY, COPYRIGHTS AND CC LICENSE

For updated policies please check our website.

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is an open-access journal and follows the publication policy of the Budapest Open Access Initiative. In this sense, no fee is charged at any process of the journal. The entire archive of the journal is available online to everyone without any fee.

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

The journal's copyright policy is in accordance with the copyright form to be signed by the author (You can find latest file in article upload section):

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (referred as "journal" from now on) does not impose any restrictions on the rights of the article in the author(s), only with the condition provided that the published article is cited appropriately. All copyrights of the work remains on the author(s), and the journal acquires the rights to publish and use the submitted work.

It is deemed to have accepted that all author(s) of articles/works submitted for publication in the journal all of these: Publishing Ethics, Publishing Principles and Malpractice Statement (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/page/6934>), Open Access Policy, Copyrights and CC License (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/page/8071>), and Author Guidelines (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/writing-rules>) with also;

1. Article is prepared with scientific devotion within the framework of academic ethic;
2. The submitted article is the original work of the author(s);
3. Participation of all authors individually (contributing significantly to the content / design of the study, or to collecting, analyzing and interpreting data for the study) and taking all responsibility for this study;
4. That author(s) has prepared the manuscript or made critical reviews of important intellectual content;
5. All authors have seen the final version of the manuscript submitted and reviewed and approved it;
6. Be responsible for all aspects of the study in order to ensure that the questions concerning the validity and accuracy of any part of the study are properly investigated and resolved;
7. The article has not been published elsewhere or sent for publication, or all copyrighted permissions have been obtained (In case of papers submitted and not published in any scientific meeting, the name, location and date of the meeting should be provided in acknowledgment);
8. The text, figures and documents in the article do not violate other persons' / works' copyrighted material, and that the correct references to all other works used in the article are given in the bibliography;

9. "TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri" kapsamında etik kurallar ile ilgili hususlar:

a) "Etik Kurul İzni" gerektiren çalışmalar olarak nitelendirilen ve aşağıda listelenen çalışmalar için yazarlar tarafından "Etik Kurul İzin Belgesi" sağlanmalı ve dergiye sunulmalıdır.

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif araştırmalar.

b) Bu çalışmalara ek olarak aşağıda belirtilen çalışmalar ile ilgili hususlara dikkat edilmelidir.

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış Onam Formu"nun alındığının,

- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alındığının,

- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerin uyulduğunun, çalışmalarda belirtilmesi gerekmektedir.

c) Üniversiteler dışındaki araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda, yazarların bölgelerinde bulunan Etik Kurul'lara başvurarak ilgili belgeleri temin etmeleri gerekmektedir.

d) 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış, yüksek lisans/ doktora çalışmalarından üretilmiş (makalede belirtilmelidir), bir önceki yıl dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş, kabul edilmiş ancak henüz yayımlanmamış makaleler için geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

"TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri" kapsamında etik kurallar ile ilgili hususlara ve yukarıda yapılan açıklamalara uygun olarak, gereken izin belgelerinin neler olduğunu, dergiye sunulması ve makalelerde belgelendirilmesi hususundaki sorumlulukları anlamış;

9.1. Makale sonunda; "Araştırmacıların Katkı Oranı" beyanı, varsa "Destek ve Teşekkür Beyanı", "Çatışma Beyanı"na yer verildiğini;

10. Basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere açık yayın politikasıyla her türlü kamuya iletim haklarını Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yetkili makamlarınca ve derginin dahil olduğu dizinler ve indekslerde sınırsız ve ücretsiz olarak kullanılmak üzere izin verildiğini;

11. Yazar(lar)ın yayınlanan makalenin tamamından tek sorumlu taraf olduğunu kabul etmiş olur.

9. Issues related to ethical rules within the scope of "TR Index Journal Evaluation Criteria":

a) "Ethics Committee Approval Certificate" should be provided by the authors and submitted to the journal for studies that require "Ethics Committee Approval" and are listed below.

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require the collection of data from the participants using questionnaire, interview, focus group study, observation, experiment, interview techniques,

- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,

- Clinical trials on humans,

- Research on animals,

- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

b) In addition to these studies, attention should be paid to the issues related to the following studies.

- It should be stated in the studies that "Informed Consent Form" was obtained in case reports,

- Permission was obtained from the owners for the use of scales, questionnaires and photographs belonging to others,

- The copyright regulations were complied with for the ideas and art works used.

c) In studies conducted by researchers outside of universities, authors are required to apply to the Ethics Committees in their region and obtain relevant documents.

d) Retrospective ethics committee approval is not required for articles that have used research data before 2020, produced from master's / doctoral studies (should be specified in the article), submitted a publication to the journal in the previous year, accepted but not yet published.

Within the scope of "TR Index Journal Evaluation Criteria", in accordance with the ethical rules and the explanations made above, author(s) understood what the required permits are, the responsibilities of submitting them to the journal and documenting them in the articles;

9.1. At the end of the article in accordance with the TR Index criterias; "Contribution Rate Statement by Researchers", "Support and Acknowledgment Statement" if exists, and "Conflict Statement" should be included.

10. Kırklareli University Faculty of Economics and Administrative Sciences and its accepted indexes are authorized to use all kinds of public broadcasting rights, including printing hardcopies, publishing, distribution and transmission via the Internet, without any limit or restriction and free of charge.

11. The author(s) is the sole responsible party for the entire published article.

ÖNSÖZ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin 2023 Mart sayısı ile karşınızda olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. 2012 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemektedir. Dergimiz Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Ideal Online, International Institute of Organized Research (I2OR), Asos Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, Google Scholar, ResearchBib, Arastirmax, Social Sciences Citation Index (Sobiad), Scientific Indexing Services (SIS), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), i-Focus, WorldCat, BASE, MIAR, Academic Journal Index ve RootIndexing gibi önde gelen uluslararası ve ulusal indeksler ile platformlar tarafından taranmaktadır. Dergimiz, yazarlar ve okuyucular tarafından itibarlı bir dergi olarak kabul edilmenin zorluklarının bilinciyle, bilimsel kalitesinden ödün vermeden yayın hayatına devam etmeyi hedeflemektedir. Bu sayımızın yayın sürecine alınan 14 çalışmadan 9'u hakemler ve editörler kurulu tarafından yeterli bulunarak yayına kabul edilmiştir.

Dergimize desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR'e ve Dekanımız Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR'a teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız. Ayrıca dergimize katkı sağlayan alan editörlerimize, yayın kurulumuza, dil editörümüze, yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi iibfdergi@klu.edu.tr

Baş Editör

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli Üniversitesi, muharremeksi@klu.edu.tr

Editör

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kırklareli Üniversitesi, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN, Kırklareli Üniversitesi, sezginsezgin@klu.edu.tr

Arş. Gör. Altuğ KOÇ, Kırklareli Üniversitesi, altugkoc@klu.edu.tr

Arş. Gör. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi, betul.gultekin@klu.edu.tr

PREFACE

We are very glad to present the March 2023 issue of Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS). Our Journal, which started broadcasting in 2012, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences. Our journal is indexed by leading international and national indexes/platforms such as Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Ideal Online, International Institute of Organized Research (I2OR), Asos Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, Google Scholar, ResearchBib, Arastirmax, Social Sciences Citation Index (Sobiad), Scientific Indexing Services (SIS), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), i-Focus, WorldCat, BASE, MIAR, Academic Journal Index and RootIndexing. KLUJFEAS aims to continue to broadcast without sacrificing its scientific quality with an awareness of the difficulties such as being accepted as a reputational journal by authors and audience. 9 of the 14 studies included in the publication process of this issue were accepted for publication by the referees and the editorial board.

We would also wish to express our sincere gratitude to our Rector Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR and our Dean Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR for their unflinching support. Also, we would like to thank our field editors, editorial board, language editor, authors and peer-reviewers for their contribution.

Kirklareli University

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences iibfdergi@klu.edu.tr

Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Muharrem EKŞİ, Kirklareli University, muharremeksi@klu.edu.tr

Editor

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kirklareli University, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Assistant Editors

Assist. Prof. Sezgin SEZGİN, Kirklareli University, sezginsezgin@klu.edu.tr

Res. Asst. Altuğ KOÇ, Kirklareli University, altugkoc@klu.edu.tr

Res. Asst. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK, Kirklareli University, betul.gultekin@klu.edu.tr

TARANAN İNDEKSLER ve VERİ TABANLARI INDEXES and DATABASES

Güncel dizin bilgilerimiz için websitemizi ziyaret edebilirsiniz.

You can check our website for updated indexes.

idealonline (31/01/2020)

<http://idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/journalDetail.xhtml?uld=829>

Crossref 10.53306 (2021)

<https://www.crossref.org/reporting/members-with-open-references/>

paperity

<https://paperity.org/journal/11772/kirklareli-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi>

International Institute of Organized Research - I2OR (26/12/2019)

<http://www.i2or.com/8.html>

Journal Factor (19/12/2019)

<http://www.journalfactor.org/Journal.php?JOURNAL=JF3730>

WorldCat (12/2019) DOAJ Vasiyasiyla | Via DOAJ

<https://www.worldcat.org/title/krklareli-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi/oclc/1135656132>

BASE (12/2019) DOAJ Vasiyasiyla | Via DOAJ

<https://www.base-search.net/Record/3098a57c2bb84ede4baa50bd0abeeb264f60b242126681fcbe29de2576e59717/>

Matriz de Información para el Análisis de Revistas - MIAR (12/2019) DOAJ vasiyasiyla | Via DOAJ

<http://miar.ub.edu/issn/2146-3417>

The Directory of Open Access Journals - DOAJ (12/12/2019)

<https://doaj.org/toc/2587-2052>

RootIndexing (08/2019)

<https://www.rootindexing.com/journal/kirklareli-university-journal-of-the-faculty-of-economics-and-administrative-sciences--2/>

Directory of Research Journals Indexing - DRJI (17/08/2019)

<http://olddrji.lbp.world/JournalProfile.aspx?jid=2587-2052>

Academic Journal Index (2019)

https://academicji.org/dergindex/?id=1&dergi_id=d0fa651a355f1a

iFocus (22/02/2019)

<https://www.ifocus.my/>

International Scientific Indexing - ISI (25/12/2018)

<https://isindexing.com/isi/journaldetails.php?id=8728>

Sobiad & Asos Indeks (09/2018)

<https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=dergi-sayfasi&ID=2122>

Google Scholar (2018)

<https://scholar.google.com/scholar?q=%22K%C4%B1rklare-li+%C3%9Cniversitesi+%C4%B0ktisadi+ve+%C4%B0dari+Bilimler+-Fak%C3%BCitesi+Dergisi%22>

arastirmax (06/10/2017)

https://arastirmax.com/en/search/publications?fulltex-t=&f%5B0%5D=field_yayimlanan_dergisi%3A260435

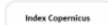
ResearchBib (10/2017)

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/2587-2052>

CiteFactor (05/2017)

<https://www.citefactor.org/journal/index/16656/krklareli-universi-ty-journal-of-the-faculty-of-economics-and-administrative-sciences>

Index Copernicus (2016)

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46998>

Eurasian Scientific Journal Index - ESJI

<http://esjindex.org/search.php?id=2996>

Scientific Indexing Services - SIS (2017)

<http://www.sindexs.org/JournalList.aspx?ID=4315>

publons

<https://publons.com/journal/316774/krklareli-universitesi-iktisa-di-ve-idari-bilimler-/>

İÇİNDEKİLER

Makaleler

Adewale BEKE, Chidi Patrick NWAFOR, Charity Gwandzang ISA Nijerya'da Tarım Sektörüne Yapılan Devlet Harcamaları, DYY Girişi ve Tarım Çıktısı Arasındaki Etkileşimin Araştırılması.....	1-19
Onur Alp YILMAZ Sosyal Demokratların Göçmenlere Yaklaşımı: Türk ve Alman Örnekleri.....	20-33
Halil KETE Türkiye'de 2000-2021 Döneminde Kamu Mali Göstergelerinin Performans Analizi.....	34-54
Duru Şahyar AKDEMİR Türkiye'de Kadın Hakları: 2010 Yılı Sonrası Hükümet Programları ile Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları Üzerine Bir İnceleme.....	55-82
Rıdvan ENGİN Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Siyasetnamelerinde Devletin Hazinesine İlişkin Tespitler..	83-99
Anıl DEĞERMEN, Maryam MOHAMMADABBASİ Tüketici Davranışı Analizinde Büyük Verinin Kullanımı: Nitel Bir Çalışma.....	100-122

Kitap İncelemeleri

Serdar ARI Ervin Laszlo. (1992). Evrensel Düşünmek: Küçülen Dünyanın Yeniden Şekillendirilişi. (Çev.) İbrahim Serhat. İstanbul: İşaret Yayınları.....	123-130
Azra Kardelen NAZLI George Ritzer. (1998). Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.....	131-135
Ali Davut ALKAN Eric Hoffer. (2019). Kesin İnançlılar. İstanbul: Olvido Kitap.....	136-143

CONTENT

Articles

Adewale BEKE, Chidi Patrick NWAFOR, Charity Gwandzang ISA Investigating The Interaction Between Government Expenditure on Agriculture Sector, FDI Inflow and Agriculture Output In Nigeria.....	1-19
Onur Alp YILMAZ How Social Democrats Have Reacted to Migrants: Turkish and German Samples.....	20-33
Halil KETE Performance Analysis of Public Finance Indicators for the Period 2000-2021 in Turkey.....	34-54
Duru Şahyar AKDEMİR Women's Right in Turkey: A Review on Government Programs and Presidential Annual Programs After 2010.....	55-82
Rıdvan ENGİN Detections Regarding the State Treasury in the Ottoman Siyasetnames of the Period of Stagnation and Regression.....	83-99
Anıl DEĞERMEN, Maryam MOHAMMADABBASI Using Big Data in Analysis of Consumer Behavior: A Qualitative Study.....	100-122

Book Reviews

Serdar ARI Ervin Laszlo. (1992). Evrensel Düşünmek: Küçülen Dünyanın Yeniden Şekillendirilişi. (Çev.) İbrahim Serhat. İstanbul: İşaret Yayınları.....	123-130
Azra Kardelen NAZLI George Ritzer. (1998). Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.....	131-135
Ali Davut ALKAN Eric Hoffer (2019). Kesin İnançlılar. İstanbul: Olvido Kitap.....	136-143

Investigating The Interaction Between Government Expenditure On Agriculture Sector, FDI Inflow and Agriculture Output In Nigeria

Adewale BEKE¹

Chidi Patrick NWAFOR²

Charity Gwandzang ISA³

Abstract

Article Type

Research Article

Application Date

2022-03-03

Acceptance Date

2022-11-19

DOI

10.53306/klujeas.1082183

This study set out to examine the impact of government expenditure on the agriculture sector performance. The result indicates that government expenditure on the agriculture sector significantly improves the performance of the sector in the period under review. This implies that spending policies of the government on the sector is yielding result as expected. However, commercial bank loan to the sector demonstrates weak positive influence on the agriculture sector output. FDI inflow on the other hand plays anti-growth role in the sector. Thus, the government is advice to adopt expansionary fiscal policy for the sector. The government is further advice to discourage the flow of FDI into the same sector to avoid the stagnation of the sector's output. Government should mobilize local resources for the sector rather than foreign sources. Monetary policy towards the sector should be strengthened to improve the performance of the sector. Interest rate charged on loan for the purpose of agriculture activities should be lower than other sectors. Commercial banks should be encouraged to increase their participation in providing loan to farmers which will go a long way to boost output.

Key words: Economic growth, agriculture sector, foreign direct investment, government expenditure.

¹ Corresponding Author: Lecturer, Federal University Lokoja, Department of Economics, adewale.beke@fulokoja.edu.ng, ORCID: 0000-0002-3595-9364

² Title, Faculty, Department, chidieberenwafor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5881-6008

³ Lecturer, Federal University of Wukari, Department of Economics, charity@fuwukari.edu.ng, ORCID: 0000-0003-2821-5962

Nijerya'da Tarım Sektörüne Yapılan Devlet Harcamaları, DYY Girişi ve Tarım Çıktısı Arasındaki Etkileşimin Araştırılması

Adewale BEKE⁴

Chidi Patrick NWAFOR⁵

Charity Gwandzang ISA⁶

Öz

Bu çalışma, devlet harcamalarının tarım sektörü performansı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Sonuç, tarım sektörüne yapılan devlet harcamalarının, incelenen dönemde sektörün performansını önemli ölçüde iyileştirdiğini göstermektedir. Bu da hükümetin sektöre yönelik harcama politikalarının beklendiği gibi sonuç verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, sektöre verilen ticari banka kredisi, tarım sektörü çıktısı üzerinde zayıf pozitif etki göstermektedir. DYY girişi ise sektörde büyüme karşıtı bir rol oynamaktadır. Bu nedenle hükümet, sektör için genişletici maliye politikası benimsemesini tavsiye ediyor. Hükümet, sektörün çıktısındaki durgunluğu önlemek için aynı sektöre doğrudan yabancı yatırım akışının caydırılması için daha fazla tavsiyede bulunuyor. Devlet sektör için yabancı kaynaklar yerine yerel kaynakları seferber etmelidir. Sektör performansının iyileştirilmesi için sektöre yönelik para politikası güçlendirilmelidir. Tarım faaliyetleri için krediye uygulanan faiz oranı diğer sektörlerle göre daha düşük olmalıdır. Ticari bankalar, üretimi artırmak için uzun bir yol kat edecek olan çiftçilere kredi sağlamaya katılımlarını artırmaya teşvik edilmelidir.

Anahtar sözcükler: Ekonomik büyüme, tarım sektörü, doğrudan yabancı yatırım, devlet harcamaları.

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
03.03.2022
Kabul Tarihi
19.11.2022
DOI
10.53306/klujfeas.1082183

⁴ Sorumlu Yazar: Öğretim Görevlisi, Federal University Lokoja, Ekonomi Bölümü, adewale.beke@fulokoja.edu.ng, ORCID: 0000-0002-3595-9364

⁵ Unvan, Fakülte, Bölüm, Anabilim Dalı, chidieberenwafor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5881-6008

⁶ Öğretim Görevlisi, Federal University of Wakari, Ekonomi Bölümü, charity@fuwakari.edu.ng, ORCID: 0000-0003-2821-5962

Introduction

Agriculture remains one of the major contributors to economic growth in Nigerian in spite of its decrease in the 1970s. Large number of the country's population depend on the agricultural sector for their livelihood and the rural economy is still basically agriculture. Agricultural holdings are generally small and scattered. Agriculture provided 41% and 30% of Nigeria's total Gross Domestic Product (GDP) in 1999 and 2012 respectively (Haruna, 2015). However, this has dropped drastically as more attention has been shifted from agriculture to oil sector. In essence, the negligent of the agriculture by the government keep increasing from one government to the other. Nigerian is blessed with a wide range of climate variations, which allows it to produce a variety of food and cash crops such as cassava, yams and cocoa.

The export destinations for Nigerian agricultural exports are Britain, the United States, Canada, France, and Germany (Abdellah, 2010). Specifically, prior to oil discovery in the country, agriculture was the leading sector during late 1950s and early 1960s. Currently, the sector still plays a significant role in achieving economic growth as its engaged most of the youths as well as the majority of the populations of the country especially the rural areas. The sector also acts as the agent that determine the pace of structural adjustment and diversification of the economy, enabling the country to depend less on foreign supply of agricultural product or raw materials for its economic growth.

Apart from laying solid foundation for the economy growth, it also serves as import sector, as it provides readymade market for raw materials and intermediate goods for industries. Apart from been considered as the bedrock of economic growth and development, it also acts as an agent of poverty eradication in the developing countries as asserted by Sertoğlu (2017). Sertoğlu (2017) maintain that agriculture is carried out either on a large or small scale. On a large scale, it is capital intensive and majorly rely on external sources of fund for smooth operation. Capital is needed for the purpose of acquiring large land, modern farm implements, and inputs like fertilizers. The effect of like of access to loanable fund is that, the small scale farmers find it difficult to expand, as a result they remain stagnated over time. In Nigeria particularly, the Sector is mainly characterized by inefficacy and is highly subsistent in nature. Also, the sector appeared to be highly risky with low productivity and to a greater extend remain unattractive to the teeming youths who form the larger and productive part of the population. This has degenerated to mass exodus of youth from the rural communities to urban areas. According to (Ijaiya & Abdulaheem, 2005), the sector serves as the sources of food, raw materials for the economy.

The inadequate capital suffered by former as a result of lack of access to credit facilities by the agriculture sector is particularly of serious concern as agricultural credit forms an integral part of the modern agriculture practice especially for commercial purpose. The introduction of easy and cheaper credit will go a long way to boost the sector performance. This has informed the decision of the need for prime policy of all the successive governments, to meet the credit requirements of the farming community. However, despite the farmers over the years suffered from limited access to the much needed credit for investment in their farm

business. Sources of finances for farming activity are Micro and Macro. The micro sources is provided by the Deposit Money bank. The availability of credit from the bank is a booster of productivity. Since banks exist to maximize profit, they channel credit only to those with the prospect to repay both the loan and the interest on the loan. Lending to agricultural sector seems as a risk that commercial banks mostly try to avoid considering the risk associated with the sector in terms of climate change, weather conditions and other natural disasters that are unpredictable and more or less beyond man's control.

However, commercial banks decision to lend out loans are influenced by a lot of factors such as the prevailing interest rate, volume of deposits, the level of their domestic and foreign investment, banks liquidity ratio, prestige and public recognition to mention a few (Olokoyo, 2011). One of the reasons for the fall in the contribution of agricultural sector to GDP is lack of access to commercial banks credit to enable them to take advantage of economic opportunities to increase their level of output, hence move out of poverty. Government at different level has embarked on different agricultural policies and programmes to boost agricultural sector performance. However, it appeared that the policies could not address the prevailing issues of the sector due to the variance nature of the policies, high rate of corruption, unproductive policies by the leaders, preference for foreign goods as well as negligent of the sector by the citizens in search for white-collar jobs. All these made the agricultural sector stagnant. Great proportion of Nigeria's farmer seems not to derive significant benefit from government expenditure in the agricultural sector. Thus, the intended aims and goals of government expenditure on the sector have been greatly overshadowed. Naturally, it is anticipated that the level of government spending should produce a proportionate output in the sector. However, this is still a mirage as efforts on the part of agriculture sector have not yet produced the desired outcome.

Based on the aforementioned problem, this research work tends to examine the relationship between government expenditure on agriculture and agricultural output in Nigeria, and to ascertain the level of the impact and to compare it with the impact of external factor (FDI) on agriculture output.

Empirical Review

Nosike (2019) examined the relationship between governments spending on agriculture performance from period 1970-2015 using Engle-Granger (1987) two step modeling (EGM) procedure involving: co-integration analysis and error correction of parameter estimates. It was discovered that total government spending on agriculture (TGSA) has significant effect on agriculture output (AGDP) in the long and short-run. Ikwuba (2019) examined the effect of government agricultural spending on agricultural output in Nigeria. The co-integration test shows that, long- run equilibrium relationship exist among the variables. Sebastian, Ariwa, and Uremadu (2018) submits that the effect of government agricultural expenditure on agricultural performance in Nigeria in positively strong. Rufus and Oyewole (2018) evaluated the nexus between public spending on agriculture and Nigerian output growth. The study employed secondary data, the data which spanned from 1981 through 2016. The relationship between growth rate of real GDP and public spending on agriculture was

examined using ordinary least square method of analysis. The findings showed that agricultural development in Nigeria has positive impact on the economic growth in Nigeria and that all the variables in the model proved significant, which shows that agricultural sector output has positively impact on the economic growth in Nigeria over the period under study.

Cletus& Sunday Mary (2018) examined the relationship between government expenditure on agriculture and economic expansion in Nigeria (1985- 2015). The finding results of the study revealed a strong positive connection between the variables.

Kumar and Dkhar (2018) understudy the interaction between government expenditure on agriculture and agricultural output of Meghalaya where the ARDL approach was adopted. The result indicates the evidence of a long-run cointegrating relationship between the variables. The results further revealed that in the long run, the effect of public expenditure through agriculture and, on agricultural output is detrimental. Sunday (2017) investigates the government expenditure-agriculture output interaction in Nigeria. The research concluded that there is a strong impact of the independent variable on the dependent variable. The outcome from the work of Sumbal, Tariq and Urooge (2017) revealed that public spending and credit disbursement to the agricultural sector of Pakistan strongly promote the output performance of the sector. This is similar to the work of Aina and Omojola (2017) which found positive influence of government expenditure on output performance, which turned to be negative in the long run.

Ken and Bidemi (2016) investigates the dynamic effect of government spending on agricultural output in Nigeria. Using method of co-integration/ error correction mechanism and granger causality test methods. The coefficient of government capital and recurrent spending on agriculture were positively related to agricultural output. Matthew and Mordecai (2016) on the other found that government expenditure exhibits positive influence on output performance of the sector in Nigeria which confirmed the work of Harerimana (2016) for Rwanda and the work of Chandio and Jingdong (2016 in Pakistan. Ayeomoni and Aladejana (2016) found a strong positive interaction between the variables under investigation. Similarly, the work of Makinde (2016) supported the evidence of the nexus between government expenditure and output performance of the agriculture sector in Nigeria.

Nnamocha and Charles (2015) and Adewole, Adekanmi and Gabriel (2015) in separate studies subscribed to the conclusion that bank loan to the agriculture sector is a determinant of the performance of the same sector in Nigeria. Agunwa, Iyanya, and Proso (2015) submits that commercial banks credit and government expenditure exerts strong positive impact on output performance of the agricultural sector cementing the work of Ogbonna and Osondu (2015), Ayunku and Etale (2015) and Shuaib et al. (2015) in Nigeria. Muhammad et al. (2015) found similar outcome for the Pakistani economy.

The study of Brown and Ajayi (2015) submits that the effects of government spending on the agricultural sector in Nigeria demonstrate strong positive influence. Uzomba and Chukwu (2014) investigated the level of influence of the Deposit Money Banks' loans and advances granted to agricultural sector in Nigerian and found that former did make positive impact on

the later. The work of Demenongu et al. (2014) found a cointegrating relationship between the variables of interest. Rekwot (2013) estimated the effect of agricultural budgetary allocation on output performance of the agriculture sector in Nigeria. Result from the findings shows that there is a positive relationship between budgetary allocation and agricultural output only in the long- run. Similarly, Uger (2013), examined the impact of federal government's expenditure on the agricultural sector in Nigeria using data spanning from 1991-2010. The results also concluded a weak relationship between the variables using a simple regression analysis.

Methodology And Model Specification

According to Keynes (1936), government expenditure is potent enough to influence the growth every sector of an economy positively. Although this assertion has been contended with by the monetarists, it remains relevant to most of the economies in the world particularly the developing countries like Nigeria. Thus, this study models the impact of government spending on the agriculture output in Nigeria. The model consists of one behavioural equation and five explanatory variables. Autoregressive Distributed lag model (ARDL) is adopted for purpose of estimation as informed by the mixed order of integration from the stationarity test. Thus, the equation is stated as follows:

$$AOUPT = \beta_0 + \beta_1GEAG + \beta_2CBLA + \beta_3FDI + \beta_4EXCH + \beta_5MPR + \varepsilon \dots \dots \dots (1)$$

$$AOUPT = \beta_0 + \beta_1GEXAG + \beta_2CBLA_{t-i} + \beta_3FDI + \beta_4EXCH + \beta_5MPR + ECT_{-1} \dots \dots \dots (2)$$

Where:

AOUPT = Agriculture Output

GEAG = Government Expenditure on Agriculture

CBLA = Commercial Bank Loan to Agriculture

FDI = Foreign Direct Investment

EXR = Exchange Rate

MPR = Monetary Policy Rate

ARDL Bound Testing to Cointegration

Normally, the order of integration achieved from the unit root test is used to determine the most appropriate method of estimation. The need for unit root test became necessary as empirical evidence prove that macroeconomics variables trends up and down due to uncertainty in an economy. A case of single order of integration like I(0) I(0) requires the adoption of the OLS method., while I(1), I(1), requires the use of VECM Joshua et al. (2020).

Due to the dynamic nature of the ARDL approach, it can be adopted for any other of integration whether I(1), I(1) or I(0), I(0) or mixed order I(0), I(1). However, ARDL method perform best with the mixed order of integration. Thus, the specified equation of the method is as follows:

$$\Delta Z = \mu_0 + \mu_1 t + \varepsilon_1 \delta_{t-1} + \sum_{i=1}^n \sigma_1 v_{it-1} + \sum_{j=1}^k \phi_j \Delta Z_{t-j} + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k \omega_{ij} \Delta V_{it-j} + \gamma D_t + \varepsilon_t$$

(3.4)

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_{n+2} = 0$$

$$H_1 : \beta_1 \neq \beta_2 \neq \dots \neq \beta_{n+2} \neq 0$$

The reject of the H_0 implies that the series converged in the long run and vice versa.

Result Presentation and Interpretation

This section dwells on the presentation and analysis of the data for the model of the study. The estimation begins with the preliminary test known as unit root test which is carry out to determine the level of stationarity. This test became critical considering the fact that most macroeconomic variables are highly volatile in nature, thus, are not stable at level. Secondly, the stationarity test is the determinant of the method of estimation, which further help in avoiding spurious regression. Inview of the above, this study adopted the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philip-Peron (PP) unit root tests to ascertain the level of stationarity of the variables under consideration. As presented in Table I, the result proves that AOUPT, FDI, MPR and EXR are stationary at level, while GEAG and CBLA achieved stationarity test only after first differencing. This represents the case of a mixed order of integration thereby, suggested the adoption of the ARDL method of analysis to achieve an authentic result for policy guided.

Table I: Result of Stationarity (Unit Root) Test

VARIABLES	ADF Statistics	P- value	Order of Integration	PP Statistics	P- value	Order of Integration
LNAOUP	-3.0728**	0.0377	I(0)	-3.2613**	0.0240	I(0)

LNGEAG	- 8.6530***	0.0000	I(1)	- 9.2451***	0.0000	I(1)
LNCBLA	- 7.0020***	0.0000	I(1)	- 7.3382***	0.0000	I(1)
LNFDI	-3.2428**	0.0916	I(0)	-3.3313**	0.0766	I(0)
LNMPR	-2.9019**	0.0545	I(0)	-2.9249**	0.0518	I(0)
LNEXR	-1.6714**	0.0890	I(0)	-1.6374**	0.0951	I(0)

Source: Author's Computation 2022, ***, **, *, represent 1%, 5% and 10%

The estimation of the model is carried out using the ARDL approach as present in Table II. The finding shows that commercial Bank loan to the agriculture sector (CBLA) asserts positive but weak impact on the sector's performance in both terms. A 1% increase in the CBLA will lead to a 0.79% and 2.42% increase in the output of the sector insignificantly in both short run and long run. On the other hand, government expenditure on agriculture (GEAG) demonstrate a significant influence on the performance of the sector in both short run and long run. A 1% increase in the GEAG will cause the output of the sector to improve significantly by 4.32% and 2.42% in the short run and long run respectively in line with the work of Ariwa, and Uremadu (2018), in Nigeria. The implication is that GEAG is yielding the desire positive result and will help in achieving the desire macroeconomic goal of diversifying the economy. Contrarily, FDI inflow prove a mixed order of influence on the performance of the sector. For instance, the relationship between FDI inflow and the AOUP is positive in the short run but turn out to be negative in the long run. In essence, a 1% increase in FDI inflow will generate about 0.10% increase in the output of the sector insignificantly in the short run. While in the long run, a 1% increase in FDI inflow will reverse the growth of output in the sector by 11.3% insignificantly. This proves that FDI inflow benefit the sector only little in the short run, as its long run impact prove to be detrimental to the performance of the sector. Monetary policy rate (MPR) proves a negative interaction with the sector in the short run, but turn out to be positive in the long run. A 1% increase in MPR will degenerate to 0.9% significant decrease in the AOUP in the short run. While in the long run, a 1% increase in the MPR will cause an insignificant positive increase in the AOUP by 0.19%. By implication, the result shows that MPR is long term monetary policy instrument for the sector under consideration. Exchange rate exhibits positive influence on AOUP in the short run, but negative impact in the long run. A 1% increase in EXR will cause an increase in the output of the sector by 980% in short run which prove to be an elastic relationship. However, in the long run, a 1% increase in EXR will degenerate to 0.01% reduction in output. The finding of

the F-statistics proves that the null hypothesis is rejected confirming the presence of long run relationship for the series. Furthermore, in other to authenticate the presence of cointegration of the model, this study adopts both the ARDL bound test to cointegration and the traditional Johansen cointegration test. The cointegration test (ECT) from ARDL approach presented in Table III indicates a 60% speed of adjust in the economy implying that any form of deviation or disequilibrium will be corrected speedily, and the economy will return to a state of balance. This result is confirmed by the Johansen cointegration test which indicates the presence of long convergence in the economy as presented in Table IV.

Table II. Long/Short Run Relationship of the Model

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LNCO2= f(LNAGOUT, LNFDI, LNGDPPC, LNGDPPC2, LNEC)				
Short Run				
LNCBLA	0.007966	0.041239	0.193173	0.8501
LNGEAG	0.043208**	0.017497	2.469416	0.0295
LNFDI	0.001025	0.023705	0.043260	0.9662
MPR	-0.009020**	0.004517	-1.996964	0.0690
EXR	9.80E-05	0.000171	0.573065	0.5772
ECT (-1)	-0.614655***	0.074755	-8.222230	0.0000
Long Run				
LNCBLA	0.024222	0.139756	0.173320	0.8653
LNGEAG	0.096443**	0.037178	2.594072	0.0235
LNFDI	-0.112911	0.072542	-1.556483	0.1456
MPR	0.001986	0.007372	0.269426	0.7922
EXR	-0.000119	0.000236	-0.504452	0.6231

Source: Author's Computation 2022, ***, **, *, represent 1%, 5% and 10%

Table III. ARDL Bound Test

Test Statistic	Value	Signif.	I(0)	I(1)
Finite sample: n=35				
F-statistic	7.953538	10%	3.087	4.277
K	5	5%	3.673	5.002

1% 5.095 6.77

Source: Author's Computation

Table IV. Johansen Cointegration

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized		Trace	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None	0.625302	93.93239	95.75366	0.0663
At most 1	0.514728	58.59355	69.81889	0.2811
At most 2	0.344948	32.56394	47.85613	0.5810
At most 3	0.207986	17.33449	29.79707	0.6153
At most 4	0.128808	8.940167	15.49471	0.3709
At most 5 *	0.104564	3.976017	3.841466	0.0461

Source: Author's Computation 2022, ***, **, *, represent 1%, 5% and 10%

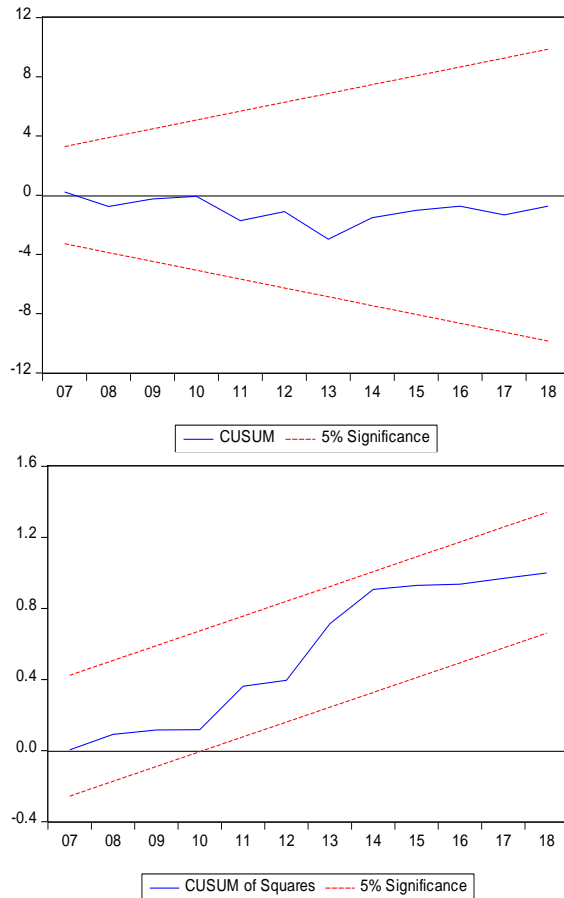
Generally, any model that is fit for policy guide and direction most pass through the diagnostic test. The reliability and accuracy of a model is critical. This conditions or requirement is achieve through diagnostic tests such as the normality test, heteroscedasticity test, serial correlation test and the Ramsey reset test as presented in table V. The variables under consideration were found to be normally distributed, and that there is no case of serial correlation. Further outcome proves that the series are homoscedastic and that the model is well specified. Finally, the stability test as presented in figure 1 shows that the model is stable and fit for policy implication as the blue line fall within the critical bond at 5 level of significance Joshua (2019).

Table V: Residuals of Diagnostics Tests

Tests	F-statistic	P. Value
χ^2 NORMALITY	3.9864	0.13625
χ^2 SERIAL	1.9381	0.2060
χ^2 WHITE	0.8583	0.6363
χ^2 RAMSEY	0.6672	0.3452

Source: Author's Computation 2022, ***, **, * represent 1%, 5% and 10%

Fig. 1 Cusum And Cusum Of Square Plots

Causality test is generally carry out to determine causal effect of one variable on the other. This study also adopted the causality test as presented in Table VII. The outcome prove that GEAG granger causes the AOUP as expected and which further confirm the result from the ARDL method. This implies that GEAG is a predictor of the performance of the agriculture sector. Similarly, the finding shows a one way causal relationship running only from MPR to AOUP. This means that MPR is a determinant of the changes in the output of the agriculture sector in Nigeria. The result indicates another significant causal link running only from AOUP to FDI inflow. As a result, the AOUP is said to be an influencer of the flow of FDI into the economy. A non-causal effect exists between other variables of the model. For instance, the output shows a non-causal effect between AOUP and CBLA.

Table VI: Granger Causality Result

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
LNGEAG does not Granger Cause LNAOUP	36	3.95560**	0.0176
LNAOUP does not Granger Cause LNGEAG		0.65697	0.5852
LNCBLA does not Granger Cause LNAOUP	36	1.52228	0.2297
LNAOUP does not Granger Cause LNCBLA		0.35525	0.7857
LNFDI does not Granger Cause LNAOUP	36	0.74502	0.5340
LNAOUP does not Granger Cause LNFDI		2.31135**	0.0970
MPR does not Granger Cause LNAOUP	36	4.09741**	0.0153
LNAOUP does not Granger Cause MPR		1.16149	0.3413
EXR does not Granger Cause LNAOUP	35	0.35227	0.7878
LNAOUP does not Granger Cause EXR		1.09599	0.3672
LNCBLA does not Granger Cause LNGEAG	36	1.52304	0.2295
LNGEAG does not Granger Cause LNCBLA		0.68750	0.5670
LNFDI does not Granger Cause LNGEAG	36	0.23035	0.8745
LNGEAG does not Granger Cause LNFDI		2.01478	0.1338
MPR does not Granger Cause LNGEAG	36	0.31805	0.8122
LNGEAG does not Granger Cause MPR		1.04702	0.3866

EXR does not Granger Cause LNGEAG	35	0.32777	0.8053
LNGEAG does not Granger Cause EXR		0.61990	0.6080
LNFDI does not Granger Cause LNCBLA	36	1.56591	0.2189
LNCBLA does not Granger Cause LNFDI		0.56481	0.6426
MPR does not Granger Cause LNCBLA	36	0.08351	0.9685
LNCBLA does not Granger Cause MPR		0.46532	0.7087
EXR does not Granger Cause LNCBLA	35	0.35624	0.7850
LNCBLA does not Granger Cause EXR		0.64909	0.5901
MPR does not Granger Cause LNFDI	36	1.62837	0.2044
LNFDI does not Granger Cause MPR		1.35639	0.2756
EXR does not Granger Cause LNFDI	35	0.90281	0.4522
LNFDI does not Granger Cause EXR		0.36146	0.7813
EXR does not Granger Cause MPR	35	0.33084	0.8031
MPR does not Granger Cause EXR		0.08738	0.9664

Source: Author's Computation 2022, ***, **, *, represent 1%, 5% and 10%

Conclusion, Policy Implication and Direction

The agriculture sector has suffered so much setback and negligent especially from the period when oil was discovered in Nigeria in a commercial quantity. The sector literary lost its dominant position to the oil sector. However, with the volatility in the price of oil, various government especially of the oil producing developing countries like Nigeria are been forced to diversified their economies. In Nigeria particularly severally effort have been made to improve the performance of the agriculture sector through relevant policies both fiscal and monetary. In-spite of this, the sector is still struggling to feed the nation and to increase export substantially. Therefore, this study set out to investigate whether or not the federal government spending policy on the agriculture sector is yielding positive result. The result proves that government expenditure on the sector promotes the performance of the sector significantly. Similarly, commercial bank loan to the sector indicates positive but insignificant contribution to the sector. Monetary policy rate (MPR) which is one of the monetary policy instruments indicate a weak positive impact only in the long run, implying that the policy will

yield little result only in the long run. Contrarily, the foreign resource (FDI inflow) prove to be anti-growth agent to the sector as demonstrated in the negative interaction between the sectors. Exchange rate prove to relate with the sector performance positively only in the short run. Thus, this study recommends an increase fiscal policy for the sector to further boost the performance of the sector. The government is advice to increase budgetary allocate to the sector and to ensure a thorough follow up by ensuring that allocated budget get to the sector. Secondly, to revitalize the agricultural sector, monetary policy should focus on loans to the sector. In this case the interest rate on funds borrowed for agricultural sector purposes should be less compared to other sectors. Mechanisms should be put in place to ensure that those who borrow at the rate prescribed for the agricultural sector are actually involved in the sector. Funds allocated for agricultural sector for the purpose of increasing output of the sector should be monitored thoroughly to ensure that they are not diverted to other use. Finally, government is advice to discourage the flow of FDI into the sector. Strict policy such as high tax should be adopted to restrict entry of FDI into the sector.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “Investigating The Interaction Between Government Expenditure On Agriculture Sector, FDI Inflow and Agriculture Output In Nigeria”

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author(s).
Acknowledgement	We thank the editor in advance and looking forward for considering our paper for possible publication in this highly esteemed journal.
Conflict of Interest Statement	The authors declares that they has no relevant or material financial interests that relate to the research described in this paper.
Author Contributions	Charity Gwandzang ISA, conceptualized the idea and did the estimation. Chidi Patrick NWAFOR, wrote the introduction and methodology, Adewale Jethro BEKE wrote the literature review and interpret the estimation and the conclusion.
Support	During the process of preparing the manuscript there is no kind of financial support that has been received.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Ethics Committee approval is not required.
Scale Permission	Scale permission is not required.

References

- Abdellah. (2010). Agricultural Credit And Technical Efficiency In Ghana: Is There A Nexus? *Agricultural Finance Review*, 76(2), 309-324.
- Abellanos, A., & Pava, H. (1987). *Introduction to Crop Science*. Musuan, Bukidon: Central Mindanno University.
- Adegboye, R. O. (1967). The Need For Land Reform in Nigeria. *Nigerian Journal of Economics*, 8(3), 441-453.
- Adeniyi, P. (2016). Environmental Sustainability and Conservation of Nigeria Forest Reserves. *Journal of Geography, Environment and Earth Science*, 6(1), 1-9.
- Adetiloye, K. A. (2012). Agricultural Financing in Nigeria: An Assessment of the Agricultural Credit Guarantee Scheme Fund (ACGSF) For Food Security in Nigeria (1978-2006). *Journal of Economics*, 3(1), 39-48.
- Adewole, J., Adekambi, A., & Gabriel, I. (2015). An Assessment Of The Contributions Of Commercial Banks To Agricultural Financing in The Nigerian Economy. *International Journal of Advanced Academic Research*, 1(2), 1-16.
- Aina, A. (2015). *Government Spending and Agricultural Sector Performance in Nigeria*. M.Sc. Unpublished Dissertation. University of Port Harcourt, College of Graduate Studies.
- Argyrous, G. (2011). *Statistics for Researchers*. London: SAGE.
- Ayeomoni, & Aladejana. (2016). Agricultural Credit and Economic Growth Nexus. Evidence from Nigeria. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 6(2), 146-158.
- Benin, & Sunday. (2018). *Government Expenditures in Kenya, 1950–2014: Determinants and Agricultural Growth Effects*. International Food Policy Research Institute (IFPRI).
- Brown, & Ajayi. (2015). Does Productivity Indices And Sire Effects Of A Heterogeneous Rabbit Population In South-Western Nigeria. *International Journal of Applied Agriculture and Apiculture Research*, 11(1-2), 1-9.
- CBN. (2019). *Central Bank Statistical Bullentin*.
- Central Bank of Nigeria. (2019). (CBN) *Statistical Bulletin*, Abuja.
- Chandio, A., Yuansheng, J., Sahito, J., & Larik. (2016). Impact Of Formal Credit On Agricultural Output: Evidence From Pakistan. *African Journal of Business Management*, 10(8), 162-168.
- Chandio, Jiang, Joyo, & Rehman. (2016). Impact Of Area Under Cultivation, Water Availability, Credit Disbursement. *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*, 6, 10–18.
- Cletus, & Sunday. (2018). Government Expenditure On Agriculture And Economic Growth In Nigeria. *International Journal of Academic Research and Reflection*, 6(4), 24-39.

- Demengnou, T. S., Ukohol, F. Y., & Daudu, S. (2014). Trends in Budgetary Expenditure On The Agricultural Sector In Nigeria. *Journal of Agricultural Extension and Rural Development*, 2(1), 50-62.
- Etale, & Ayunku. (2015). Determinants of Stock Market Development in Nigeria: A Cointegration Approach. *Advances in Research*, 3(4), 366-373.
- Federal Department of Forestry, Nigeria. (2001). *The Forest Revenue System And Government Expenditure On Forestry in Nigeria*.
- Federal Department Of Forestry/FAO. (2001). *Forestry Outlook Study For Africa*.
- FMA, W. (2008). *Guideline For Disbursement Of Funds For USSRP Works Contracts Programme Management Unit (PMU)*. Federal Ministry Of Agriculture And Water Resources, Nigeria.
- Fugile, K., & Rada, N. (2013). *Resorces, Policies, and Agricultural Productivityin Subsaharan Africa*. Economic Research Report No. 145. US Department of Agriculture, Economic and Research Service.
- Fuller, D. (2007). Contrasting Paterns in Crop Domestication And Domestication Rates: Recent Archeological Insights From The Old Work. *Animal of Bootany*, 903-924.
- Granger, C. (1981). Some Properties Of Time Series Data and Their Use in Econometric Model Specification. *Journal of Econometrics*, 16(1), 121-130.
- Gujarati, D. (2009). *Basic Econometrics*. New Delhi: Tata McGraw-Hill Education.
- Harerimana. (2016). Analysis of Government Spending on Agriculture Sector and its Effects on Economic Growth in Rwanda. MSc. of Science in Economics, University of Rwanda.
- Harris, D. (1989). An Evolutionary Continuum Of People-Plant Interaction, in D.R. Harrison and GC Hillman. *Forging And Farming. The Evolution Of Plant Exploitation*. London: Unwin Human.
- Haruna. (2015). Impact of Baryte Mining on Agriculture and Food Security in Azara, Nasarawa State, *Dutse Journal of Agriculture and Food Security*, 2(1), 59-65.
- Iganiga, B. O., & Unemhilin, D. O. (2011). The Impact of Federal Government Agricultural Expenditure on Agricultural Output in Nigeria. *Journal of Economics*, 2(2), 81-88.
- Ijaiya, G., & Abudulraheem, A. (2000). Commercial Bank Credit To The Agricultural Sector And Poverty Reduction in Nigeria: A Calibration Analysis. *Nigeria Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1(1), 43-57.
- Ikpesu, F. (2019). Growth Effects Of Capital Inflows And Investment. *International Journal of Management, Economics and Social Science.*, 8(1), 5-19.
- Ita, E. (1993). In-land Fisheries of Nigeria. Rome Publication of FAO.

- Iya, I. B., & Aminu, U. (2015). An Investigation Into The Impact Of Domestic Investment And Foreign Direct Investment On Economic Growth In Nigeria. *International Journal of Humanities Social Sciences*, (2), 40-50.
- Izuchukwu, O. (2011). Analysis Of The Contribution Of Agricultural Sector. *World Review of Business Research*, 1(1), 191-200.
- Jhingan, M. (2010). *Macroeconomics Theory*, 12th edition. Delhi, India: Vrinda Publications.
- Kemi, A. (2016). Diversification of Nigeria Economy Through Agricultural Production. *Journal of Economics and Finance*, 7(6), 104-107.
- Ken, O., & Bidemi, J. (2016). Dynamic Effect Of Government Spending On Agricultural Output In Nigeria. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 3(2), 1880–1886.
- Keynes, J. M. (1936). *General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Palgrave Macmillian.
- Lloyd, P. C. (1962). *Yoruba Land Law*. London: Oxford University Press.
- Makinde, H. (2016). Implications of Commercial Bank Loans On Economic Growth in Nigeria (1986-2014). *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 7(3), 124-136.
- Matthew, & Mordecai. (2016). The Impact of Agricultural Output on Economic Development in Nigeria (1986-2014). *Archives of Current Research International*.
- NBS. (2010). 2009 Annual Collaborative Survey of Socio-Economic Activities in Nigeria. Publication of the federal Republic of Nigeria.
- NBS. (2020). National Bureau of Statistics- Nigeria. Retrieved from <https://www.nigerianstat.gov.ng/nada/index.php/catalog>
- Ngozi, N., & Cordelia, O. (2018). Industrial policy on Fish Farming and Sustainable Economic Development in Nigeria (1990-2016). *Saudi Journal of Business and Management Studies*, 2(5A), 500-506.
- Nnamocha, P., & Eke, C. (2015). Bank Credit And Agricultural Output In Nigeria: An Error Correction Model (ECM) Approach. *British Journal of Economics, Management & Trade*, 10(2), 1-12.
- Nosike, A. (2019). Total Government Spending On Agriculture and Its Output Growth in Nigeria. *American Based Research Journal*, 8(2), 28-41
- Nwafor. (2012.). Assessment Of Socio-Economic Factors Affecting The Utilization Of Manual Screw Press For Gari Production in Kwara State, Nigeria. *International Journal of Agricultural Extension*, 7(1), 107-115.
- Nwajiuba, C. (n.d.). *Nigeria's Food Security Challenges*. Retrieved from www.nestinterative.org. accessed, 11/25/2013.

- Ojo, L. (2004). The Fate Of A Tropical Rain Forest in Nigeria: Abeku Sector Of One Forest Reserve. *Global Nest: The International Journal*, 6(2), 116-130.
- Olokoyo, O. (2011). Determinants of Commercial Banks' Lending Behavior in Nigeria. *International Journal of Financial Research*, 2(2), 61-72.
- Olomola. (2006). Oil Price Shock and Macroeconomic Activities in Nigeria. *International Research Journal of Finance and Economics*. (3), 28-34.
- Oluwaseun, Solomon, & Yusuf. (2020). Impact of Fiscal Policy on Agricultural Output in Nigeria. *International Journal of Academic Research, Business and Social Science*, 10(8) 224–243.
- Osondu, C. K., & Ogbonna, S. I. (2015). Savings, Income and Investment Patterns and its Determinants Among Small Holder Arable. *European Journal of Business and Innovation Research*, 3(1), 51-70.
- Pesaran, & Shin. (1999). *Centennial Volume of Rangar Frisch*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rebentein, J. (2003). *The Cultural Landscape: An Introduction To Human Geography*. Upper Saddle River: Pearson Education, Inc.
- Rekwot, Zakari, & Oyinbo. (2013). Agricultural Budgetary Allocation and Economic Growth in Nigeria: Implications for Agricultural Transformation in Nigeria. Department of Agricultural Economics and Rural Sociology, Ahmadu Bello University, Zaria, Nigeria.
- Rimando, T. (2004). *Fundamentals Crop Sciences: U.P. Los Banos*. University Publications Office. P.I.
- Rufus, & Oyewole. (2018). Public Expenditure On Agriculture And Output Growth in Nigeria. *International Journal of Arts and Commerce*. 7(4), 60-78.
- Sebastian, Ariwa, & Uremadu. (2018). Impact of Government Agricultural Expenditure on Agricultural Productivity in Nigeria. *Current Investigations in Agriculture and Current Research*.
- Sertoğlu, Ugural, & Bekun. (2017). The Contribution of Agricultural Sector on Economic Growth of Nigeria. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 547-552.
- Shaibu, Igbinuson, & Ahmed. (2015). Impact of Government Agricultural Expenditure on the Growth of the Nigerian Economy. *Asian Journal of Agricultural Extension Economics & Sociology*, 6(1), 23-33.
- Solow, R. M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.
- Stein, F. (2006). *Organic Agriculture and Food Security*. Sustainable Agriculture.

- Steinfeld, H. (2006). *Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options*. Rome, Italy: FAO.
- Uger. (2013). The Impact of Federal Government's Expenditure on the Agricultural Sector in Nigeria. *Publication of Nasarawa State University, Keffi*, 114-122.
- Ukeje, E. (2002). Towards Accelerated Industrial Crop Production: Problems And Prospects. *CBN Bullion*, 1(2).
- Uzomba, P. C., Chukwu, S. N., Jumbo, G. A., & Nwankwo, N. U. (2014). An Inquiring into the Impact of Deposit Money Banks' Loans/Advances on Agricultural Sector in Nigeria; 1980 –2011. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 7(2), 130-139.
- Vanguard News. (2015). *PMB Agricultural Policies*. Retrieved from <https://www.vanguardngr.com/2015/agricultural%20policies>
- Wikipedia. (2020). *Contribution of Agriculture to the economy of Nigeria*. Retrieved from <https://www.google.com/search?client=opera&q=wikipedia+contribution+of+agriculture+to+the+economy&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8%20of%20Nigeria>
- World Bank Development Indicator. (2019).
- Yisa, A. A. (2009). Cassava Marketing: Option For Sustainable Agricultural Development in Nigeria. *Ozean Journal of Applied Science*, 20(4), 12-23.

How Social Democrats Have Reacted to Migrants: Turkish and German Samples

Onur Alp YILMAZ¹

Abstract

In this study, the discourses of the CHP and the SPD on Syrian migrants were evaluated. In this study which was carried out for this purpose, firstly, the migration narrative of Turkey and Germany were defined, and then SPD and CHP's position on this issue were discussed. In this respect, the CHP's and SPD's discourses in the media and some of their party documents had been evaluated within path dependency theory. In this context, how the different conjunctures in the two countries affected the universal claims of social democracy and how these two different social democratic parties took positions within the scope of these effects were also evaluated.

Key words: Migration, CHP, SPD, Social Democracy, Path Dependency

Article Type

Research Article

Application Date

15.02.2023

Acceptance Date

25.02.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1251181

¹ Dr., Independent Researcher, onuralp.yilmaz91@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6158-7165.

Sosyal Demokratların Göçmenlere Yaklaşımı: Türk ve Alman Örnekleri

Onur Alp YILMAZ²

Öz

Bu çalışmada CHP ve SPD'nin Suriyeli göçmenlere yönelik söylemleri değerlendirilmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen bu çalışmada öncelikle Türkiye ve Almanya'nın göç anlatısı tanımlanmış, ardından SPD ve CHP'nin bu konudaki duruşu ele alınmıştır. Bu bağlamda CHP ve SPD'nin medyadaki söylemleri ve bazı parti belgeleri yol bağımlılığı teorisi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda iki ülkedeki farklı konjonktürlerin sosyal demokrasinin evrensel iddialarını nasıl etkilediği ve bu iki farklı sosyal demokrat partinin bu etkiler kapsamında nasıl pozisyon aldığı da değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Göç, CHP, SPD, Sosyal Demokrasi, Yol Bağımlılığı

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi

15.02.2023

Kabul Tarihi

25.02.2023

DOI

10.53306/kluffeas.1251181

² Dr., Bağımsız araştırmacı, onuralp.yilmaz91@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6158-7165.

Introduction

Social democracy, in theory, is an ideology that enforces solidarity, equality, freedom and justice in the international arena. However, I need to remind you that social democracy prioritizes national policies instead of international ones after it shifted from the Marxist perspective to the Kantian one, which believes in the voluntary favor of human beings. To clarify, social democracy prioritizes developing the living standards of the national working class within the bourgeois democracy instead of an international class struggle against the bourgeoisie. Therefore, social democratic parties' reflexes can be totally different from each other in current crises.

In this study, the reasons for the different attitudes of the social democrat parties of Germany and Turkey, consecutively the Social Democratic Party of Germany (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD) and the Republican People's Party (*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP), on migrants will be discussed from a comparative perspective. In order to do that, my theoretical framework will be path dependency, which offers a unique conjuncture analytical research by focusing on where and when decisions have been taken and analyzing relations between the decisions and social, cultural, economic, and political developments in different social contexts.

In order to understand whether social democracy is an international approach to migration, we should use a comparative perspective. To do that, we need to know the historical, social, conjectural and political limits and opportunities of the actors compared. In this context, path dependency gives an essential perspective to analyze the link between the actors' decisions, policies and discourses and the path that forced them to take these decisions.

So, in this study, the CHP's and SPD's attitudes will be evaluated depending on which paths and which of these attitudes they approach more. In this study, the different reasons for the different emphases in the CHP's and SPD's attitudes will be discussed, and which of the main principles of the CHP and SPD on this issue are compatible with these different emphases.

A Short Introduction to the Migration Policies of German and Turkish Governments

The reason for using path dependency in this research is based on two reasons. First, the approach provides a suitable basis for compiling the vast amount of available information on the background of the social and political spheres and the historical sources in which the conjuncture is embedded. The second reason for using path dependency in this study is that it has a new triangulation approach that integrates the institutions' reflexes, political goals and conjuncture (Hall & Taylor, 1996; Kay, 2005; Pierson, 2000). Some reports and bulletins of the CHP and the SPD will be the primary sources of this study for demonstrating the relationship between these parties' discourses on migrants and the conjuncture.

Germany has become one of the vital actors of the Western world, which developed in a capitalist sense, especially after the Second World War (WWII). In this development process, Germany has become a "country of immigration" by hosting important waves of immigration from the Second World War to the 1990s, with the pragmatic purpose of overcoming the

labor shortage. Germany, which had given up encouraging immigration waves since the late 1970s, asked to prevent new immigration waves in the 1990s.

In 1998, a new debate on attracting qualified labor was launched due to the ageing of the population and the resulting shortage of qualified labor, and in accordance with this purpose, the Immigration Law of January 1, 2005, which transformed Germany from a nation-state into a modern immigration country, came into force. Again, with a similar concern, the European Union started the Blue Card application in 2009, similar to the Green Card application of the United States, and institutionalized its claim to encourage a qualified-selected workforce on the European scale (Akdede et al., 2021). Therefore, for many years, Germany has transformed and implemented its immigration policy as a state policy in accordance with the interests and needs of the country.

On the other hand, Turkey has chosen to determine its immigration policy according to the interests and needs of the government instead of determining the country's one. While the government turned Turkey into the West's outpost for asylum seekers and refugees as a result of the financial reward it gained from its negotiations with the European Union, it followed the path of producing consent to its own authoritarian policies (Ongur et al., 2019, s. 111-112). Again, the government, which provides cheap labor to the capitalists it favors with crony capitalism, maintains the existence of outmoded business lines based on this cheap labor force instead of investments that will create added value in Turkey. Finally, while the government Islamizes society through immigrants, it also gradually creates a new electoral group by giving them citizenship.

In Germany, on the other hand, local governments are an active subject in every process, from the acceptance of immigrants to their city change. While this active participation prevents immigrants from living free from humanitarian standards, it also facilitates their integration into the system by including them in the production process. In addition, controlled migration makes migration not a chaotic process for the host community, namely the inhabitants of the city (Müller et al., 2021). This minimizes the dangers that have the potential to destroy democracy, such as possible hate speech towards immigrants and the strengthening of far-right movements arising from anti-immigration.

CHP's Reaction toward Migrants

It is possible to say that four fundamental dynamics have shaped the CHP's approach to the migrant crisis since the very beginning. The first of these is the CHP's claim to send the immigrants back as soon as possible against the tension that may arise between the immigrants and the Turkish citizens because the CHP has determined that as the life expectancy of immigrants in Turkey increases, they establish a new life in Turkey and so their tendency to stay in Turkey increases (CHP, 2012). Accordingly, the second determination of the CHP is that Turkey should abandon its confrontational foreign policy understanding and make peace with its neighbors, primarily Syria. The third policy of the CHP is shaped according to its first two policies. According to this policy, Turkish contractors will rebuild Syria after reconciliation with Syria and the return of immigrants (CHP, 2012). The most significant financial source of this construction process will be EU funds. At this point, the

fourth policy of the CHP emerges: sitting at the negotiating table with the EU in order to bear the burden of immigrants together (CHP, 2012). The immigrant attitude of the CHP, which was shaped by these basic principles, has been maintained whether one of these principles comes to the fore or falls behind, depending on the path.

From Confrontational Foreign Policy to a Peaceful One

In a 2012 report written by a commission under the leadership of Faruk Luğoğlu (Vice Chair of the CHP at this time), CHP searched for an answer to the question:

“How can a soft transition take place without separation of Syria in the post-Assad period?” (CHP, 2012).

In this context, the CHP has reached two main conclusions. For the first one, CHP suggested holding a conference between permanent members of the United Nations and countries in the region led by Turkey. There was also a call which encouraged changing the foreign policy of Turkey from a confrontational to a peaceful one to government at the end of the report (CHP, 2012).

This period was both the very early period of Kemal Kılıçdaroğlu’s leadership in the CHP and the very beginning of the Syria crisis. For the first one, Kılıçdaroğlu had not yet established its leadership authority within the party. The party still maintained its structure to be an umbrella party among the état-nationalist (*ulusalcılar*),³ social democrats and some neoliberals inherited from the previous leadership period. In other words, in this period, the CHP continued its role as the representative of nationalism in the mainstream political arena, albeit with a decreasing emphasis. For the second one, the intense wave of migration from Syria to Turkey had just begun, and the social, economic and political outputs that exist today were not yet evident. Therefore, in this uncertain process, the path forced the CHP to develop a perspective that is compatible with the traditional codes of both Turkey and the party.

In its report published in 2016 (but written in 2014), around 70% of Turkish people think that accepting Syrian refugees in Turkey is a necessity; CHP stated that this practice is in line with international law but has some drawbacks (CHP, 2016, s. 1).

The main focus points of CHP’s 2016 report entitled *“Social Capability of Immigrants in Turkey and Compliance Report”* can be explained as follows: The first inference made by the CHP based on the research data is that the longer the Syrian immigrants stay in Turkey, the more their tendency to settle or become permanent. According to the second inference of the CHP, despite the situation in the first inference, the tendency of Turkish people to live

³ There is no consensus about this concept in English. This concepts can also be seen as moderate nationalism, modern nationalism, and neo-nationalism in the literature. Probably the reason for this situation is the structure of état-nationalism, which is not including ideological homogeneity. Instead of ideological homogeneity, état-nationalism has occurred to defend the nation state against the strengthening of the political Islam and the Kurdish separatism.

with Syrian refugees is declining rapidly. According to CHP's last detection, these two opposing tendencies are a factor that rapidly increases the contradictions and contradictions that arise in daily life and makes a living together difficult. If these trends continue, tension and increasing conflict will be inevitable (CHP, 2016, s. 9).

In this report, the CHP also referred to the psychology created by the social exclusion of immigrants. The CHP draws attention to the social problems that can be caused by the permanent settlement of refugees in Turkey and underlines the possibility of creating social conflict rather than the return of the refugees. There are two reasons for the CHP's unclear attitude. The first one is the ambivalent attitude of Turkish society. In this period, the Turkish society, on the one hand, said that it was a humanitarian necessity for the refugees to come to Turkey; On the other hand, they stated that refugee policy has a serious cost to the economy (CHP, 2016, s. 2-3). It is possible to say that in that period, CHP asked to create a third way between these two conflicting arguments of Turkish society in order to reconcile them by minimizing the possible social crisis. CHP stated that the perception that they bring a burden to the economy, which is the most common opinion in society about Syrians, can be overcome by giving them work permits for specific jobs (CHP, 2016, s. 8). It can be stated that the reason why the CHP put forward this argument is both to eliminate the idea of "they make money from where they sleep" and to eliminate their isolated lives in the camps relatively. Therefore, the CHP was concerned about developing an interim solution so that the disturbances in Turkish society would not increase. On the other, the Syrians would live in more humane conditions.

Another concern in this period is to take care not to develop a perspective that conflicts with international law as this period was a period when the relations of the current government in Turkey with the West were still extremely good. In addition, the CHP was planning to come to power with a coalition in the 2015 elections, which will be held a year later, and it was extremely important to create international legitimacy for this.

While the Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AK Parti) government, which lost its majority in the June elections, decided to re-election in November with the support of the Nationalist Action Party (*Milliyetçi Hareket Partisi*, MHP), a chaotic process was experienced in Turkey. In this chaotic environment, the AK Parti came to power once again in the November elections. The ruling party, which signed an agreement with the EU right after this election, promised to prevent immigrants from crossing to Europe and staying in Turkey in return for 3+3 billion euros in line with this agreement. CHP leader Kılıçdaroğlu reacted to that agreement as follows: "Let us give them – the EU – 6 billion euros so that they can take all the Syrians, Afghans and Pakistanis" (Daily Sabah, 2016). This harsh statement is because there is no serious anti-immigrant sentiment in society yet. As a matter of fact, after the establishment of the Victory Party (*Zafer Partisi*, ZP), which fueled hate speech against refugees, Kılıçdaroğlu put the government's immigration policy and the EU, which consented to the government's authoritarian policies in return for immigrants to stay in Turkey, on the target board. He said the CHP is able to solve that problem if it comes to power as follows:

"My call to the EU, which claims to attach great importance to human rights, is to bear the burden together. When we complete this process, rest assured that our

Syrian guests will be as happy as our citizens. There is a solution, my people. Only the administrators who will not surrender to euros are missing!" (Hürriyet Daily News, 2021).

"My call to the world: I'm nothing alike to Erdogan. I come from the Kuvayi Milliye tradition. No one can declare our soldiers as watchmen to where they fled; or declare my country an open prison to refugees. Let me tell you in advance, very tough negotiations are waiting for you."⁴

Therefore, the CHP is trying a third way because it realizes that the government consents to authoritarian policies in the EU by keeping asylum seekers in Turkey, and the ZP triggers immigrant hatred. In this way, the CHP is trying to direct social anger towards the immigration policy of the government and the EU. In this respect, the CHP underlines that they will not sit down with the EU for the euro and that they will enter into a tough struggle with the EU for a new policy that will equally divide the migrant burden.

"We will send our Syrian brothers and sisters within two years at the latest. We will send them without racism and protect Turkey's reputation. First, our contractors will build their roads and hospitals with European Union funds. In order to ensure the safety of life and property, a protocol will be signed with the existing administration of Syria, and if necessary, the United Nations will step in. Business people from Gaziantep had factories there before. We will say, 'Reopen the factories, give them jobs'. Let them work there and produce (Haber Sol, 2022)."

As seen in this quotation, Kılıçdaroğlu stated that the negotiations to be made with the EU would be shaped by obtaining funds from the EU for the reconstruction of Syria by Turkey. In this third-way approach, which is compatible with neither the conformist approach of the government nor the racist attitude of the Victory Party, the immigrants, whose burden is shared equally with the EU, will be sent back to the rebuilt Syria in a dignified manner.

SPD's Refugee Approach: "If you want to stem illegal migration, you must create legal ways to immigrate."

The SPD can be called a party of and for both immigrants and workers. The reason why the SPD brings these two identities together originates from the migration policy of Germany in the post-WWII period. As mentioned above, Germany hosted a serious number of immigrants in an attempt to develop its economy and rebuild its market at that time. As the majority of guest workers migrated to Germany as blue-collar during that period, the SPD had a close tie with them with the help of labor unions, which were functioning like a branch of the SPD in the labor market. In addition, SPD's unofficial branch, calling like Arbeitsvohlfahrt, established a solidarity organization for foreign workers in order to make

⁴ <https://twitter.com/kilicdaroglu/status/1416753857900814339>

use of their spare time and to give them necessary information about Germany's rules in 1962.⁵

Many migrant workers were fired, with the serious economic crisis starting at the end of the 1960s in Germany. This crisis led to two remarkable results. Firstly, as a result of the crises, the migrant approach and discourse of German society, politics and media became critical. Secondly, migrant workers quickly unionized as they realized the relationship between losing their jobs easily and being unorganized and socially insecure. As a result, SPD-affiliated unions acidly founded special branches for migrant workers. Migrant workers who were thought to be temporary in the early 1970s gradually became permanent. After this had been understood, agreements granting social rights, in addition to the previous agreements, began to be signed with the pressure of international organizations and trade unions. However, due to the Oil Crisis in 1973 and the unemployment that started in Europe, Federal Germany took a decision to stop the recruitment of workers. He made the provisions of the law on foreigners more difficult. Migrant workers in Germany were also advised and encouraged to return (Şen, 2002, s. 32).

With the growth of the second generation in the 1980s in Germany and the lack of returns, Turks, in particular, and migrant workers in general, gradually began to realize that they were permanent. Therefore, these people comprehended that it is the only way to improve their living standards and defend their rights was to have political influence by becoming the political subject. Then, they became an active subject in German political parties, although they did not have suffrage.

So, there is a question to ask here: what was the SPD's role during these developments? The SPD was the first party to take the bold step to give Turks, the biggest migrant group in Germany, suffrage in the local administrations governed by the party (Hinze, 2008). Although SPD's trial to give some political rights, including voting in local administrations rejected by the Federal Constitutional Court, it caused the Turks in Germany to defend their political rights more ardently and to gain some positive outcomes such as being employed in the public sector, albeit limited, and gaining various rights in the civil society (Green, 2003).

It should be underlined the reasons why these steps were bold. During the 1980s, xenophobia gained momentum in German society as a result of some reasons, such as a remarkable number of migrants, migration from East Germany to the West and a new migration wave from Africa, Asia and Latin America (Panayi, 1993). Until 1993, 1st section of article 16 of the German Constitution was so generous: "*Persons persecuted on political grounds shall have the right of asylum (Constitution).*" As a result of the encouragement of this article, about two thousand people applied for asylum in Germany in the 1990s. Thus, this article became the focus of reactions in German society. Of course, this kind of reaction is triggering for the open-minded politicians of a country such as Germany, which had a fascist trauma.

⁵<https://web.archive.org/web/20071015012927/http://awo-frankfurt.de/awo/wir/geschichte/ausbau/>

Indeed, some data supported this trauma. For example, in a survey conducted in Germany in 1985, "How do you find a few million foreigners living among us?" 45% of the participants answered "I am not a supporter", 21% "I am a supporter", and 34% "I am undecided". Four years later, in 1989, those surveyed 75% of them answered, "There are too many foreigners in Germany (Abadan-Unat, 2002, s. 258)." More importantly, research has shown that 77% of the German population thought that foreigners abused their social security systems, while 60% stated that they caused unemployment (Abadan-Unat, 2002, s. 259). This corresponds to the general understanding that in the neoliberal era, which is called neoliberal chauvinism in the literature and manipulates societies by hiding behind the basic claim that "ideologies are over", people direct their reactions to the weakest instead of directing them to the capitalist.

Social democracy, which was already in an identity crisis in the neoliberal era, took steps to prevent new waves of immigration with the concern of protecting social peace in this path where the reaction against immigrants increased, and social peace was under threat. As a result of these doubts, the ruling party CDU and the main opposition party SPD agreed and abolished the relevant constitutional article that facilitates immigration in Germany.

In addition, between 1990 and 1995, Germany adopted a series of laws with the initiative of both state and federal governments to prevent the resurgence of Neo-Nazism. In 1993, a law was passed by the German parliament mandating high compensation to foreigners who suffered from racist attacks. A year later, displaying Nazi symbols in public places became a crime. German society, after various racist attacks against immigrants, took preventive attempts to avoid being stigmatized as racist. However, despite all these measures, especially small parties with limited voting potential continue to abuse this issue. In the first half of the 1990s, when these measures were taken, many racist attacks and arson cases occurred against Turks, who are Germany's largest immigrant population. The results of this situation occurred both in politics and in organizing activities. This period became the age of umbrella organizations, and many umbrella organizations were established. Turks began to express themselves in a higher tone under the leadership of the second generation (Uslucan et al., 2020).

Even though Turks, especially the second-generation youth, did not have the right to vote and be elected, they were actively working both in the local elections and in the youth branches of the SPD and Greens. In the 1994 election, two second-generation young people with German citizenship were elected as federal parliamentarians from the two parties in which Turks were most active, the SPD (Leyla Onur) and the Greens (Cem Özdemir). Another first that emerged as a result of the relationship established by the SPD and the Turks is that Ozan Ceyhun was a European parliamentarian from the SPD lists in the 1999 European Parliament elections (Uslucan et al., 2020).

On the way to the millennium, the SPD made important promises to Turkish immigrants that dual citizenship would be recognized. Thus, under the leadership of the SPD, the new citizenship law came into force in 2000. Despite the positive attitudes of the Schröder government and other government partner parties regarding immigrants in Germany before the election, this new citizenship law was only cut back to the parliament due to the harsh

reactions of the CDU (Anil, 2006). According to the new law effective from January 1 2000, children of foreign parents with a permanent residence permit in Germany become German Citizens. Although the principle of not limiting dual citizenship is still valid, the exceptions related to dual citizenship have been expanded and made more concrete (Anil, 2006).

In the meantime, two vital breaks took place in Germany. The first of these was the warnings of the state authorities to the politicians that the German population is decreasing and the population working in skilled jobs is disappearing while preparing the 2050 projection. Therefore, Germany began to promote migration for qualified people with the Immigration Law of January 1, 2005, as mentioned above. Secondly, Turkish votes played a big role in the last elections, in which Prime Minister Schroeder narrowly won. While 60% of 471,000 Turks voted for the SPD, the Greens, the coalition partner of the SPD, received 22% of the vote (Özçelebi, 2002). The Turks living in Germany played such a decisive role in an election for the first time in the country they have been in for 40 years. As a result, the role played by the number of voters with a migrant background in Germany's competitive elections was understood and political parties started to take positions accordingly.

As known, there were two grand coalitions between CDU and SPD, one between 2005-2009 and the other between 2013-2021 under the leadership of Merkel. During these years, the most important debate on the immigration issue was experienced in 2018, when the alliance of the CDU and CSU came to a breaking point due to this issue. The junior partner of the coalition, SPD, took advantage of the path in which the public's attention turned to this point and shared with society what it thinks about the immigrant issue in 5 articles:

- more to be done to combat the reasons why people flee their home countries
- No unilateral action to turn people away at national borders within the EU
- Nore help for Italy and Greece, the two EU countries where migrants crossing the Mediterranean most frequently end up
- Tighter controls of the EU's external borders
- A comprehensive German law governing immigration to the country and the German job market (Chase, 2018).

Today, the migration policy of Germany is publicly discussed under four themes: upper limit for refugees, family reunifications, deportations and immigration law. According to the SPD, the migration issue needs a European-wide solution, and the economic, social and political burdens of the migrants should be shared fairly between EU members (Chase, 2018). After Merkel's open-door policy, which began to be implemented in 2015, caused a crisis in the alliance between CDU and CSU, CDU is underlining to assist neighbors of countries experiencing waves of migration. However, SPD stresses that Germany should be a part of EU resettlement programmes, and it is the moral duty of Germany to welcome the refugees (Noyan, 2021). On the other hand, SPD is against limiting the number of refugees permitted

to enter EU borders. SPD leader Martin Schulz emphasized the reason for that situation as follows:

“What would we do with the first refugee to reach the European border once the quota is reached? Would we send them back to a certain death? As long as this question has not been answered, a debate about [an upper limit] does not make sense (Bierbach, 2017).”

SPD asks to promote voluntary returns of rejected refugees instead of deporting them forcefully in its party programme. More importantly, It also wants to ensure that rejected refugees who have been law-abiding residing in Germany for two years and are currently working or at school remain in the country legally. SPD’s programme also stresses that the party asks to introduce a similar law to Canada for immigration, which has a flexible quota for skilled migrants. In the party programme, SPD marks, *“If you want to stem illegal migration, you have to create legal ways to immigrate” (Bierbach, 2017).*

After Merkel’s 16-year administration, a traffic light coalition formed SPD, the Free Democratic Party (FDP) and Alliance 90/The Greens in 2021. The new coalition government promised to have a more friendly immigration policy, which gives residence permits easier and increases the number of skilled foreign people in the labor market. SPD also makes an effort to recognize the dual citizenship right of German citizens (Financial Times, 2021). Of course, these policies coincide with both the state policy against Germany’s ageing population and the social democrats’ claim that Germany has a moral responsibility for immigration. The SPD’s perpetuation of its discourse on this issue will depend on how strong the German far-right (Alternative for Germany, AfD) will become and how many of the voters with a migrant background, especially Turks, will turn to the SPD.

Conclusion

The aim of social democracy, which is an ideology that emerged with the claim of being a third way between capitalism and socialism and tries to do this by spreading welfare and peace, is to ensure social peace. Therefore, such an ideology must evolve its discourse and actions according to the path to preserve social peace, which it prioritizes in theory, rather than having rigid and unshakable practices.

Due to this practical ability of social democracy, path dependency is used as a theoretical framework in this study, which also questions its universality based on the example of immigrant discourses in two different countries. As a result, although their methods differ depending on the conjuncture, as seen in the example of CHP and SPD, social democratic parties try to do three things at the same time. i-) Suggesting a way to prevent currents that will harm social peace, ii-) Channeling the possible hatred towards the weak in other areas, iii-) Avoiding only morally superior discourses that ignore social sensitivities due to their goal of increasing social welfare by coming to power.

It can be stated that the discourses of the social democratic parties that seem to contradict each other actually serve the same purpose, protecting social peace in accordance with the path of the country in which they are located. Therefore, discourses that seem to contradict each other show the universality of social democracy due to the fact that there are parties

servicing the same purpose in different countries according to different paths. It is possible to see these concerns in the evolution of the discourses of the social democratic parties of these two countries, one of which is the center and the other of the peripheral countries, according to the path.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “How Social Democrats Have Reacted to Migrants: Turkish and German Samples”

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author(s).
Acknowledgement	“How Social Democrats Have Reacted to Migrants: Turkish and German Samples” was not re-produced from any papers or thesis.
Conflict of Interest Statement	There is no conflict of interest in the study titled as “How Social Democrats Have Reacted to Migrants: Turkish and German Samples”
Author Contributions	I mention that I, Onur Alp Yılmaz, wrote the paper titled “How Social Democrats Have Reacted to Migrants: Turkish and German Samples” by myself.
Support	Not any.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Not required.
Scale Permission	Not any.

References

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Anil, M. (2006). The New German Citizenship Law and Its Impact on German Demographics: Research Notes. *Population Research and Policy Review*, 25(5/6), 443-463.

- Bierbach, M. (2017, October 24). *DW*. DW: <https://www.dw.com/en/afd-cdu-spd-where-do-german-parties-stand-on-refugees-asylum-and-immigration/a-40610988>
- Chase, J. (2018, July 1). *DW*. DW: <https://www.dw.com/en/germanys-migrant-crisis-spd-presents-5-point-plan-ahead-of-big-decision/a-44477760>
- CHP. (2012, August 10). *CNN Türk*. October 12, 2022 tarihinde CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/guncel/chp-suriye-raporunu-tamamladi>
- CHP. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Kabul ve Uyumlarına İlişkin Rapor*. Ankara: CHP.
- Constitution, G. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html
- Daily Sabah. (2016, March 11). *DS*. DS: <https://www.dailysabah.com/politics/2016/03/11/chp-chairman-suggests-turkey-gives-6b-to-eu-to-take-all-refugees>
- Financial Times. (2021, November 26). <https://www.ft.com/content/8bfd5c9e-eedf-4655-8fc7-011e3cc31291>
- Giovanis, E., Akdede, S. H., & Ozdamar, O. (2021). Impact of the EU Blue Card Programme On Cultural Participation And Subjective Well-Being Of Migrants In Germany. *Plos one*, 16(7), e0253952.
- Green, S. (2003). The Legal Status of Turks in Germany. *Immigrant and Minorities*, 22(2-3), 228-246.
- Haber Sol. (2022, October 20). <https://haber.sol.org.tr/haber/kilicdaroglu-en-gec-2-yil-icerisinde-suriyeli-kardeslerimizi-gonderecegiz-352307>
- Hall, P., & Taylor, R. (1996). Political Science And The Three New Institutionalisms. *Political Studies*, 44(5), 936-957.
- Hinze, A. M. (2008). *Turkish Berlin: Integration Policy and Urban Space*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Hürriyet Daily News. (2021, July 22). <https://www.hurriyetdailynews.com/chp-will-negotiate-hard-with-eu-on-refugee-burden-sharing-kilicdaroglu-166508>
- Kay, A. (2005). A Critique Of The Use Of Path Dependency İn Policy Studies. *Public administration*, 83(3), 553-571.
- Noyan, O. (2021, September 21). *Euractiv*. Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/german-parties-and-migration-different-priorities-and-concerns/>
- Ongur, H. Ö., & Zengin, H. (2019). Reading Agamben backwards: Syrian refugees, biopolitics and sovereignty in Turkey. *Social Science Information*, 58(1), 103-120.
- Özçelebi, S. (2002, May). Almanya'da Türkiye'nin Seçimi. *Hürriyet*.

- Panayi, P. (1994). Racial Violence in the New Germany 1990–931. *contemporary european History*, 3(3), 265-288.
- Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, And The Study Of Politics. *American political science review*, 94(2), 251-267.
- Schammann, H., Gluns, D., Heimann, C., Müller, S., Wittchen, T., Younso, C., & Ziegler, F. (2021). Defining And Transforming Local Migration Policies: A Conceptual Approach Backed By Evidence From Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(13), 2897-2915.
- Şen, F. (Spring 2002). Fourty Years Later: Turkish Immigrants in Germany . *TÜSİAD*.
- Uslucan, H. H., & Sauer, M. (2020). Political Participation And Party Preferences Among Immigrants Of Turkish Origin İn Germany. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(68), 113-128.

Türkiye’de 2000-2021 Döneminde Kamu Mali Göstergelerinin Performans Analizi

Halil KETE¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
25.01.2023

Kabul Tarihi
10.03.2023

DOI
10.53306/klujfeas.1242538

JEL Code
C44, H11, H89

Ekonomilerin yıllar içerisindeki durumunu gözlemleyebilmek için performanslarının doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Birden fazla kriter ile yapılan makroekonomik performans analizleri daha geniş bir perspektiften yorum yapma imkânı vermektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye Ekonomisinin kamu mali görünümünün 2000-2021 dönemindeki performansını analiz etmektir. Türkiye’nin makroekonomik performansına yönelik çalışmalar olmasına rağmen, kamu mali performansına yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Performans analizinde COPRAS (Complex Proportional Assessment) yöntemi tercih edilmiştir. Türkiye’nin kamu mali performansı yedi kriter ile analiz edilmiştir. Bu kriterler; merkezi yönetim bütçesi net borçlanma gereği/GSYİH, Avrupa Birliği tanımlı genel yönetim borç stoku/GSYİH, faiz dışı denge/GSYİH, faiz harcamaları/konsolide bütçe giderleri, mahalli idareler net borçlanma gereği/GSYİH, dolaylı vergiler/toplam vergi gelirleri, genel bütçe vergi gelirleri tahsilat oranlarıdır. Yapılan performans analizi sonucunda Türkiye’nin 2000-2021 döneminde kamu mali performansının en kötü olduğu yıl 2001 olurken, en yüksek puana sahip yılın 2011 olduğu görülmüştür. Özellikle 2000-2009 dönemindeki performans puanlarının diğer yıllara göre daha düşük olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kamu Mali Performans, Çok Kriterli Karar Verme, COPRAS.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, halil.kete@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0823-7884

Performance Analysis of Public Finance Indicators for the Period 2000-2021 in Turkey

Halil KETE²

Abstract

In order to observe the state of economies over the years, their performance should be analyzed accurately. Macroeconomic performance analyzes with more than one criterion provide the opportunity to comment from a broader perspective. The aim of this study is to analyze the performance of the public finance outlook of the Turkish economy in the 2000-2021 period. Although there are studies on Turkey's macroeconomic performance, no study on public financial performance has been found. The COPRAS (Complex Proportional Assessment) method was preferred for performance analysis. Turkey's public finance performance was analyzed with seven criteria. These criteria are; central government budget net borrowing requirement/GDP, European Union Defined General Government Debt Stock/GDP, Primary Balance/GDP, Interest Expenditures/Consolidated Budget Expenditures, Local Governments Net Borrowing Requirement/GDP, Indirect Taxes/Total Tax Revenues, General Budget Tax Revenue Collection Rates, Education. As a result of the performance analysis, in the 2000-2021 period of Turkey, the public financial performance was the worst in 2001, and the year with the highest score was 2011. It was understood that the performance scores especially in the period of 2000-2009 were lower than the other years.

Key words: Public Finance Performance, Multi-Criteria Decision Making, COPRAS

Article Type

Research Article

Application Date

25.01.2023

Acceptance Date

10.03.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1242538

JEL Code

C44, H11, H89

² Asst. Prof., Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, halil.kete@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0823-7884

Giriş

Uluslararası ekonomik kuruluşların makroekonomik gelişmişliğe yönelik dikkate aldıkları önemli göstergelerden birisi bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal tutarı anlamına gelen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüme oranlarıdır. Ancak sadece bu değişkene odaklanmak ekonominin genel durumu hakkında yanıltıcı bilgiler verebilmektedir. Örneğin Covid-19 döneminde Türkiye birçok gelişmiş ülkenin aksine olarak GSYİH oranında daralma yerine büyüme yaşamıştır. Ancak Kete ve Karasaç (2022) Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Covid-19 döneminde ekonomik performanslarını, ekonomik büyümenin yanında işsizlik, enflasyon, bütçe dengesi gibi farklı makroekonomik değişkenlerle beraber analiz ettiklerinde Türkiye’nin makroekonomik performansının mevcut ülke grubunda son sırada yer aldığı görülmüştür. Bu noktadan hareketle Türkiye’nin son yıllarda kamu maliyesine ait performansının geniş bir perspektiften ortaya konulması önem arz etmektedir.

Türkiye Ekonomisi, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar birçok kriz ve olay atlattır. Savaş sonrası kuruluş yılları, ikinci dünya savaşı, çok partili siyasi yaşama giriş, askeri darbeler, muhtıralar, yolsuzluk olayları, siyasi istikrarsızlıklar, işsizlik, cari açık, tasarruf yetersizliği, kamu maliyesine ilişkin birtakım sorunlar uzun yıllar en büyük sosyoekonomik sorunlar arasında yer almıştır. Ekonomik ve siyasi yönden oldukça çalkantılı geçen 1990’lı yıllar, 2000’li yılların başında yaşanan birtakım krizlerin altyapısını oluşturmuştur. Küresel olarak yaşanan ekonomik olaylar da Türkiye Ekonomisi üzerindeki baskının şiddetini arttıran bir başka olgu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk 100 yılında makroekonomik kırılganlığını arttıran önemli bir unsur da kamu maliyesinin sürdürülebilir bir yapıya sahip olamayışdır.

Makroekonomik istikrarsızlıklar uzun süre Türkiye’nin gündemini işgal etmiştir. Tutarsız ve disiplinsiz para politikaları, sürdürülemez mali harcamalar, zayıf mali düzenlemeler, döviz kuru üzerinde tutarsız politikalar 2001 krizine giderken genel zayıflık alanlarıydı. 2001 krizinden çıkışta Türkiye geleneksel kırılganlıkları ile güçlü bir mücadele vermiştir. Para politikasının enflasyon hedeflemesine bağlanması, maliye politikasının sınırlandırılması, kamu borcunun GSYİH’ya oranının azaltılması, bankaların daha güçlü bilançolara sahip olmaları kırılganlığın azaltılmasına oldukça katkıda bulunmuştur. Yaşanan krizler dışa açık bir ekonominin birçok kırılgan alana sahip olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin karşılaştığı krizlerde hem özel kesimde hem de kamu kesiminde yüksek tasarruf oranına sahip olması kırılganlığın şiddetini azaltabilecek bir unsurdur. Yurtiçi kamu tasarruf oranlarını artırmanın önemli bir yolu da maliye politikasının sürdürülebilirliğidir. Özellikle kamu tasarruflarında meydana gelebilecek bir artış cari işlemler açığını azaltacak ve daha rekabetçi bir para biriminin sürdürülmesine yardımcı olacaktır (Rodrik, 2012).

Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan liberalizasyon politikalarıyla dışa açılma sürecine girmiş ancak beraberinde birtakım sorunlar yeni krizlerin tetikleyicisi olmuştur. Makroekonomik kırılganlıkların oldukça yüksek olduğu 1990’lı yıllar ve 2000’li yılların başında ekonominin en zayıf yönlerinden birinin kamu mali sektörü olduğu görülmektedir. Kamu maliyesi dengelerinin sürdürülebilir olmaktan çıkışı ülke ekonomisini Cumhuriyet tarihinin en derin krizlerine götürmüştür. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler siyaset kesiminde de etkilerini göstermiş ve 2002 yılında erken seçime gidilmiştir. 2002 yılından sonra yaşanan siyasi istikrar ortamından sonra yapılan en büyük reform alanlarından birisi kamu maliyesidir.

Ancak o dönemden günümüze ulusal ve küresel boyutta ekonomi, politika, askeri, sağlık alanlarındaki sorunlar ekonomi üzerinde yeni baskıların oluşmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2000 yılı sonrası dönemde kamu mali değişkenlerinde meydana gelen dönüşümlerin performans değerlendirmesini yapmaktır. Bir ekonomide kamu maliyesi alanındaki başarı değerlendirilirken genellikle bütçe açığı veya kamu borç yükü gibi değişkenler ele alınmaktadır. Ancak kamu maliyesine ait farklı değişkenler bir araya getirilerek yapılacak performans analizleri ülkenin yıllar itibariyle mevcut durumu hakkında çok daha sağlıklı bilgiler verebilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın giriş bölümünden sonra 2000 sonrası dönemde Türkiye’de kamu maliyesinin genel durumu veriler yardımıyla değerlendirilmiştir. Literatür taraması yapıldıktan sonra metodoloji kısmına geçilmiştir. Çalışmanın amacı ve seçilen COPRAS yöntemi tanıtıldıktan sonra kriterler kategorize edilmiştir. Toplanan veriler CORPAS yöntemine göre beş adımda analiz edildikten sonra Türkiye’nin 2000-2021 dönemi arasındaki yılları performanslarına göre sıralanmıştır. Çalışma sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır.

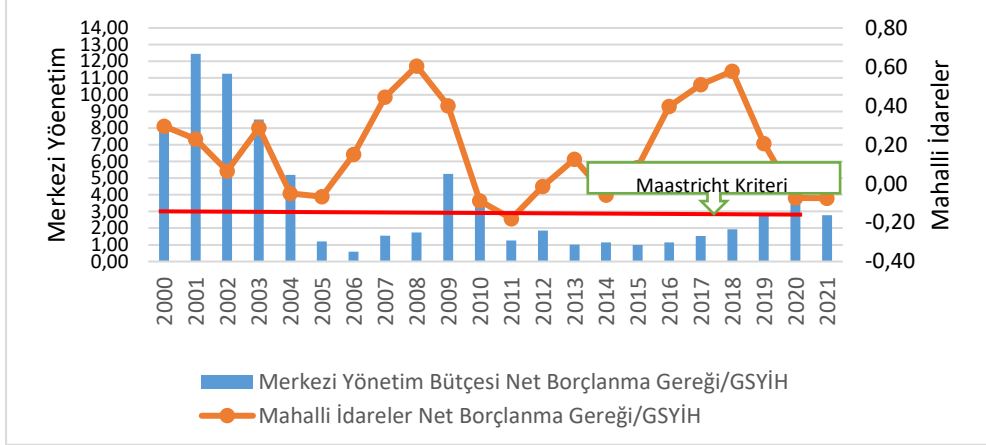
1. 2000 Yılı Sonrasında Türkiye’de Kamu Maliyesinin Genel Görünümü

2000’li yılların başlarında yaşanan ekonomik krizler 1945 sonrası dönemdeki en büyük ekonomik gerilemeyi meydana getirmiştir. Bu krizler büyük boyutlarda istihdam ve çıktı kaybına ve aynı zamanda yoksullukta büyük bir artışa neden olmuştur. Söz konusu krizler 1990’lı yıllardan beri devam eden ekonomik ve siyasi alandaki köklü sorunların varlığını daha net bir şekilde ortaya koymuştur (Öniş, 2003, s. 186). Türkiye’de 2000’li yılların başlarında uygulanan IMF destekli mali önlemler kısa vadede ekonominin daralmasına ve durgunluğun artmasına neden olmuştur. Kamu mali dengelerindeki düzelmeler 2005 yılı itibariyle daha istikrarlı bir yapıya kavuşmaya başlamıştır. Mali disiplinin bir sonucu olarak uygulanan mali politikalar reel ekonomide daralmaya neden olsa da kamu mali dengelerinin daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır (Şimşek, 2006, s. 329). Türkiye Ekonomisinde kamu mali politikalarının 2000 sonrası ana somut hedefi faiz dışı fazla verme olmuştur. Gelirlerin artırılması ve harcamaların daha makul seviyelere çekilmesi için bir dizi önlemler alınmıştır. Bu süreçte gelirlerin artırılması için daha fazla dolaylı vergi toplanmıştır. Kamu harcamalarının azaltılmasını sağlayan temel etken ise faiz ödemelerinin ağırlığının azaltılması olmuştur (Gül, 2013, s. 98). Avrupa Birliği uyum sürecinde Maastricht Kriterleri’nin kamu maliyesine ait iki temel hedefi bütçe açıkları ve genel yönetim borç stokuna aittir. 2000 sonrası dönemde bu mali büyüklükler açısından önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde 2000 yılı sonrasında Türkiye’de kamu mali politikaları farklı kriterler açısından ele alınacaktır.

Bir ülkede bütçe açıklarının oldukça farklı etkileri olabilmektedir. Bütçe açıklarının ilk etkisi ulusal tasarrufları azaltmasıdır. Hükümet bütçe açığı verdiğinde kamu tasarrufu negatif seviyeye geriler ve özel tasarruflarda da daralma meydana gelebilir. Bütçe açıklarının ulusal tasarrufları olumsuz etkilediği bir ortamda yatırımlar ve net ihracat da bu durumdan olumsuz etkilenebilir. Ulusal tasarruflardaki düşüş faiz oranlarını yükseltip kredi arzını daraltabilir. Daha yüksek faiz oranlarıyla karşı karşıya kalan hane halkı ve firmalar, yatırımlarını azaltmayı seçmektedirler (Ball ve Mankiw, 1995). Türkiye Ekonomisi açısından da bütçe açıkları uzun yıllar önemli bir sorun olup, diğer birçok makroekonomik değişkeni olumsuz etkilemiştir.

Şekil 1’de Türkiye’de 2000-2021 yılları arasında merkezi yönetim bütçesinin ve mahalli idarelerin net borçlanma gereğinin GSYİH’ya oranı verilmektedir. Bütçe açıklarının GSYİH’ya oranı Maastricht kriterlerinde %3 olarak belirlenmiştir. Ele alınan dönemde en yüksek açığın 2001 yılında %12,45’lik oranla gerçekleştiği görülmektedir. 90’lı yılların en büyük kamu mali sorunlarından birisi, sürdürülemez boyutlardaki bütçe açıklarıdır. Bu durum 2000’li yılların başında da net bir şekilde görülmektedir. 2005 yılından sonra, 2009 küresel kriz dönemi haricinde, 2019’a kadar Maastricht kriterini sağlayan bir bütçe performansı gösterilmiştir. 2020 yılındaki artışın temel nedeni ise Covid-19 pandemisi dolayısıyla uygulanan genişletici maliye politikaları olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de yerel yönetim açıkları da dönem dönem kamu maliyesinde kırılma eğilimi artıran bir unsur olmuştur. Ele alınan dönemde yerel yönetim açıklarında iki büyük tepe noktası 2008 ve 2018 yıllarıdır.

Şekil 1. Merkezi Yönetim Bütçesi ve Mahalli İdarelerin Net Borçlanma Gereği/ GSYİH

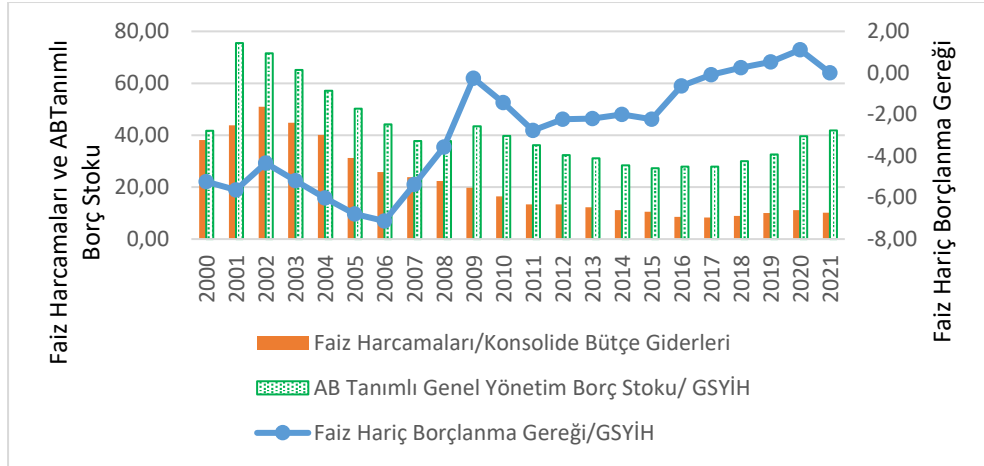
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Kamu borcu anlamında bir hükümetin sürdürülebilir bir yapıya sahip olabilmesi onun ödeme gücüne göre değişmektedir. Bir hükümetin ödeme gücüne sahip sayılabilmesi için, gelecekte belirli kamu mallarını, hizmetlerini ve transferleri sağlamaya devam etme zımni taahhüdü de dahil olmak üzere mevcut ve gelecekteki mali yükümlülükleri yerine getirmesi beklenmektedir. Ödeme gücü dolayısıyla devlet ödemelerinin bugünkü değerinin, gelirlerin bugünkü değerini veya eşdeğer olarak, faiz dışı harcamalar hariç gelecekteki gelirlerin bugünkü değerini aşmaması gerekir. Kamu borçlarının sürdürülebilirliğine yönelik somut değerlendirmeler borcun GSYİH’ya oranının orta vadeli analizine dayanmaktadır. Özellikle, borç oranındaki düşüş eğilimi, hükümet politikalarının sürdürülebilirliği tehlikeye atma ihtimalinin düşük olduğuna işaret eder (Celasun, Debrun ve Ostry, 2007).

Şekil 2’de Türkiye’de 2000-2021 döneminde faiz dışı borçlanma gereğinin GSYİH’ya oranı, faiz ödemelerinin konsolide bütçe giderleri içindeki oranı ve Avrupa Birliği tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH’ya oranına yer verilmiştir. Şekilde sol sütun faiz ödemelerinin konsolide bütçe içindeki payı ile AB tanımlı genel yönetim borç stokunu gösterirken, sağ sütun faiz dışı borçlanma gereğini ifade etmektedir. Mali disiplinin sağlanması açısından önemli bir hedef

de bütçe giderlerinden faiz ödemeleri çıkarıldıktan sonra borçlanma gereğinin olmamasıdır. Bu durum faiz dışı fazla, birincil fazla, faiz dışı denge gibi çeşitli şekillerde ifade edilebilmektedir (Yılmaz, 2016, s.341.). Türkiye’de 2000-2008 arasında faiz dışı borçlanma gereği olmayıp, fazla verebilmiştir. 2009 küresel kriz döneminde bu denge bozulmuştur. 2017 yılına kadar az da olsa faiz dışı fazla hedefine ulaşılabilmiştir. Ancak 2018 sonrası faiz dışı borçlanma gereği verilerinde yaşanan bozulma toparlanamamıştır. Bütçe ile ilgili analizlerde önemli bir gösterge de bütçe giderlerinin ne kadarının faiz ödemelerine ayrıldığıdır. 2000-2021 yılları arasında faiz ödemeleri noktasında en başarısız yıl 2002 yılıdır. 2002’de konsolide bütçe giderlerinin %50,96’sı faiz ödemelerine ayrılmıştır. Bu durum bütçe dengesini sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Ancak bu konuda ilerleyen yıllarda oldukça başarılı bir performans gösterilmiştir. 2002 yılından 2018 yılına kadar istisnasız her yıl faiz ödemelerinin konsolide bütçe giderleri içerisindeki payı düşmüştür. 2019 yılında bir önceki yıla göre %1’lik artışla %9,9 olarak gerçekleşmiştir. Maastricht kriterlerinden birisi de genel yönetim borç stokunun GSYİH’ya oranının %60’ı geçmemesidir. Bu oran 2001 yılında %75,5 ile zirveye ulaşmıştır. 2018 yılına kadar, küresel kriz dönemindeki artış hariç, düşme eğiliminde olan bu oran 2018’ten sonra yükselmiş 2021’de %41,8 dolaylarında gerçekleşmiştir.

Şekil 2. Faiz Hariç Borçlanma Gereği, Faiz Harcamaları ve AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku

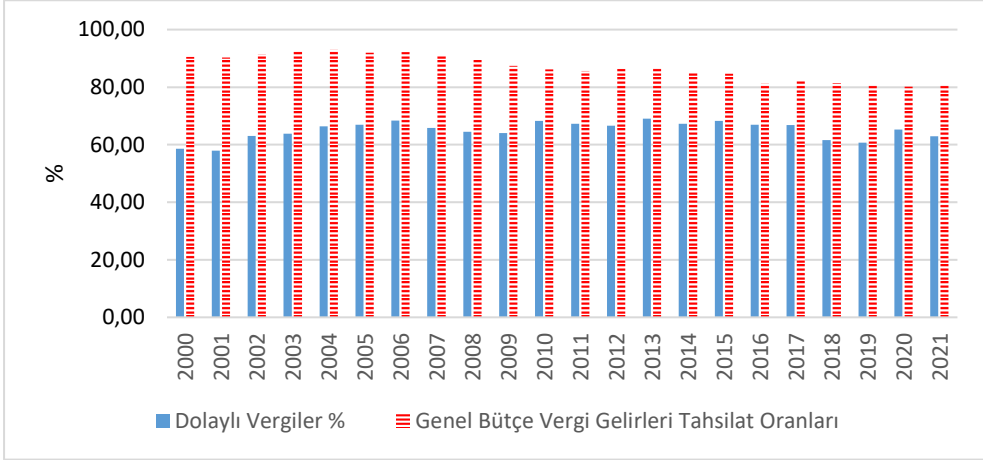

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Şekil 3’te 2000-2021 yılları arasında toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin oranı ve genel bütçe vergi gelirlerinin tahsilat oranları verilmiştir. Bir ülkenin kamu mali sisteminde adaleti sağlamada vergi dağılımının önemi büyüktür. Objektif bir şekilde toplanan ve mükelleflerin kişisel özelliklerini dikkate almayan dolaylı vergilerin tahsilatı kolaydır. Ancak vergi adaletini bozucu etkileri vardır. Türkiye’de ele alınan dönemde 2000-2001 yılları haricinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %60’ın altına inmemiştir. Bu oran yıllar içinde genel olarak stabil bir seyir izlemiştir. Kısa vadeli politikalarla bu sorunun giderilmesi mümkün değildir. Ancak uzun vadeli yapısal reformlarla vergi sisteminde daha adil

bir yapı elde edilebilir. Vergi idaresinin başarısını gösteren önemli bir veri de, tahakkuk eden vergilerin ne kadarının tahsil edildiğidir. Türkiye’de 2007 yılına kadar %90’ların üzerinde olan tahsilat oranları bu yıldan sonra düşüş eğilimine girmiştir. 2020 yılında %80 oranı ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. Covid-19 pandemisinin bunda etkisi olduğu söylenebilir.

Şekil 3. Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Dolaylı Vergilerin Oranı ile Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranları

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022., Gelir İdaresi Başkanlığı, 2022 verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye’de kamu maliyesinin 2000 sonrası genel seyrine bakıldığında bazı verilerde stabil bir durum söz konusuken, birtakım veriler daha değişken bir seyir izlemektedir. 2000 ve 2001 krizlerinden sonra bir takım yapısal reformlar uygulamaya konulmuştur. Bunun en belirgin faydaları bütçe açıkları ve kamu borç stoklarında görülmüştür. Ancak kamu mali performansına ayrı ayrı bakmak yerine bir bütün olarak değerlendirme yapmak daha sağlıklı analiz yapma imkânı sunmaktadır.

2. Literatür Taraması

Ülkelerin ekonomik performansları tek bir kriter üzerinden değil de birkaç kriter ile yapılmak isteniyorsa çeşitli yöntemler mevcuttur. Birden fazla kriterin beraber değerlendirilmesi ile elde edilecek analizler daha geniş bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu şekilde performans analizi yapıp bir puan sıralaması yapan teknikler çok kriterli karar verme yöntemleri olarak adlandırılır. Çalışmanın bu bölümünde iktisadi ve mali göstergeler çerçevesinde yapılan çok kriterli karar verme yöntemleri (ÇKKV) analizi örnekleri ele alınacaktır.

Eleren ve Karagül (2008) Türkiye’nin 1986-2006 yılları arasındaki ekonomik performansını TOPSIS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Analizlerinde iktisadi büyüme, cari işlemler bilançosu, faiz oranları, işsizlik oranı, bütçe açıkları, enflasyon, kamu borçları olmak üzere yedi adet kriter kullanmışlardır. 21 yıllık performans analizinde en iyi yıllar; 1986, 1990 ve 1987 yılları olarak bulunurken, en kötü yıllar ise; 1999, 2001, 2006 ve 2000 yılları olmuştur.

Al ve Demirel (2022) 2002-2019 döneminde Türkiye'nin makroekonomik performansını TOPSIS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Analizlerinde toplam dört kriter kullanmışlardır. Bu kriterler; ekonomik büyüme, enflasyon, cari denge ve işsizliktir. Çalışmanın sonuçlarına göre ele alınan dönemde en iyi makroekonomik performansa sahip dönem 2002-2005 yılları iken, en kötü performansa sahip dönem 2008-2009 yıllarıdır. Yıl bazında en yüksek puana sahip yıl 2002 iken en kötü puana sahip yıl 2008 olmuştur.

Doğan (2022) Türkiye'nin makroekonomik performansını 2010-2020 dönemi için ARAS yöntemi ile ele almıştır. Performans analizinde kriter olarak GSYİH büyüme oranı, kişi başına düşen GSYİH, faiz oranı, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat-ithalat oranı, enflasyon ve işsizlik oranları kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ele alınan dönemde en iyi skora sahip yıllar 2012, 2015 ve 2013 olmuştur. En kötü performans puanına sahip yıl ise 2020 yılı olmuştur.

Literatürde Türkiye'nin ekonomik performansını yıllar itibariyle çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendiren oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yıllar itibariyle kamu maliyesi performansını ÇKKV yöntemleri ile analiz eden çalışmaya rastlanmamıştır. Yıllar itibariyle yapılan makroekonomik performans analizlerinde veri zarflama analizi de kullanılan teknikler arasındadır. ÇKKV yöntemleri kullanılarak belli bir ülke veya dönemin seçilen ülke grupları ile performans sıralama analizlerine daha çok rastlanmaktadır. Çalışmanın bu kısmında ÇKKV yöntemlerinin kullanılma alanlarının daha iyi kavranabilmesi adına çeşitli çalışmalara örnek verilecektir.

Öksüzkaya ve Yaşar (2022) Türkiye ve AB ülkelerinin 2016-2020 yılları arasındaki makroekonomik performansını COPRAS ve ARAS yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analizlerinde performans kriteri olarak kişi başına düşen GSYİH, ihracat ve ithalat oranları, yatırım oranı, işsizlik oranı ve enflasyon kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre hem COPRAS hem de ARAS yönteminde 2016-2020 döneminde en iyi performansa sahip ülke Lüksemburg ve İrlanda'dır. ARAS yöntemine göre ele alınan dönemde Türkiye sondan 4. sırada yer alırken, COPRAS yönteminde sonuncu olmuştur.

Chattopadhyay ve Bose (2015) reel GSYİH büyüme oranı, kişi başına düşen reel GSYİH, işsizlik oranı, kamu bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve enflasyon oranı kriterlerini kullanarak TOPSIS yöntemi yardımıyla geniş bir ülke grubunun (48 ülke) makroekonomik performans analizini yapmışlardır. Analizlerinde dönem olarak 2000-2012 yılları değerlendirilmiştir. Yapılan analizde Türkiye 2000-2003 yılları arasında son sırada yer alırken, diğer yıllarda daha üst sıralara yükselebilmektedir. 2000-2002 yılları arasında Lüksemburg, 2003-2012 yılları arasında da Singapur ilk sırada yer almıştır.

Şanlısoy ve Çetin (2016) TOPSIS yöntemini kullanarak 1950-2015 döneminde Türkiye Ekonomisinde hükümetlerin ekonomik performansının analizini yapmışlardır. Büyüme, işsizlik, enflasyon, faiz oranı, dış borç stoku, cari açık oranı, kamu bütçe açığı kriter olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre koalisyon hükümetleri daha düşük ekonomik performans sergilerken, ekonominin dışa açılma dönemi en yüksek skorun elde edildiği yıllardır.

Kete ve Karasaç (2022) Avrupa Birliği ve Türkiye’nin bulunduğu 28 ülkenin Covid-19 pandemisinin yaşandığı ilk yıl olan 2020’deki makroekonomik performanslarını COPRAS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Analizlerinde kriter olarak GSYİH büyüme oranı, kişi başına düşen GSYİH, cari denge, bütçe dengesi, işsizlik, AB tanımlı genel yönetim borç stoku ve enflasyon oranını kullanmışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre pandemi döneminde ekonomik performansı en yüksek ülkeler Slovenya, Danimarka ve Almanya iken, en kötü performansa sahip ülkeler Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan olmuştur.

Makroekonomik performans analizini gerek Türkiye açısından gerekse çeşitli ülke grupları açısından değerlendirirken çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanan oldukça çalışma bulunmaktadır. Türkiye özelinde yıllar itibarıyla makroekonomik performans analizini çok kriterli karar verme yöntemleri ile yapan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Türkiye’nin kamu mali performansını yıllar itibarıyla ÇKKV yöntemleri ile değerlendiren çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan makroekonomik analizlerde kullanılan bütçe dengesi ve kamu borç stoku kamu maliyesine yönelik kriterler olsa da ülke ekonomisinin kamu mali performansını bir bütün olarak değerlendirebilmek için daha farklı kriterlere ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Metodoloji

3.1. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı 2000-2021 yılları arasında Türkiye Ekonomisinin kamu maliyesine ilişkin performansını analiz etmektir. Sosyoekonomik anlamda yapılan performans analizleri gerek araştırmacılara gerekse politika yapıcılara gelecek projeksiyonlarının oluşturulması açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Literatürde Türkiye’nin kamu mali performansına yönelik ÇKKV yöntemi ile bir analizin bulunmaması çalışmanın temel çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Kamu mali performansının analizinde Complex Proportional Assessment (COPRAS) yöntemi tercih edilmiştir.

Complex Proportional Assessment (COPRAS) yöntemi Vilnius Gediminas Teknik Üniversitesi araştırmacıları Zavadskas, Kaklauskas ve Sarka tarafından 1994 yılında geliştirilmiştir. Bu yöntem kriter değerlerinin hem maksimize edilmesi hem de minimize edilmesinin çok kriterli değerlendirilmesi için kullanılır. Bu yöntemde, kriterleri maksimize etme ve minimuma indirmenin değerlendirme sonucuna etkisi ayrı ayrı ele alınır. COPRAS yöntemi birçok ekonomik, yönetsel ve yapısal sorunlara yönelik çözüm üreten popüler bir araçtır. (Zavadskas vd., 1994; Zavadskas vd., 2007; Podvezko, 2011).

COPRAS metodu yardımıyla performans analizi yapmanın toplamda 5 aşaması bulunmaktadır. Aşağıda bu işlem adımları detaylı bir şekilde ele alınacaktır (Zavadskas vd., 1994; Zavadskas vd., 2007; Zavadskas vd., 2009);

1. Karar matrisinin oluşturulması

COPRAS metodunda ilk olarak “I” numaralı denklem kullanılarak karar matrisi meydana getirilir. Karar matrisinde satırlar; performansı puanlanmak istenen seçenekleri, sütunlar; karar verirken kullanılacak kriterleri ifade etmektedir. Örneğin X_{ij} matrisinde “i”

performansı puanlanmak istenen seçenekleri, “j” karar vericinin kullanacağı kriterleri ifade etmektedir. Buna göre X_{ij} “i” yılının “j” kriterine göre performans puanını ifade etmektedir.

$$[X_{ij}] = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (I)$$

2. Birinci adımda oluşturulan karar matrisinin normalleştirilmesi

“I” numaralı denklem yardımıyla karar matrisi oluşturulduktan sonra “II” numaralı denklem kullanılarak matristeki kriterler normalize edilir. Kriterlerin normalize edilmesi farklı büyüklükleri birbiri ile kıyaslama imkânı sağlayacaktır.

$$d_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad j=1,2,\dots, n \quad (II)$$

3. Faydalı ve Faydasız Kriterlerin Belirlenip Toplanması

Karar matrisini normalize ettikten sonra “III” ve “IV” numaralı denklemler yardımıyla ölçütlerin toplamları hesaplanır. S_{-i} ölçütleri minimize ederek, S_{+i} ölçütleri maksimize ederek tanımlanır. Karar matrisinde S_{-i} yönlü ölçütler küçük oldukları oranda performansa katkıda bulunurken, S_{+i} yönlü ölçütler büyük oldukları ölçüde performansa katkıda bulunmaktadır. S_{+i} ölçütleri “faydalı kriter” olarak adlandırılırken S_{-i} ölçütleri “faydasız kriter” olarak adlandırılmaktadır. Karar matrisi normalize edildikten sonra “faydalı kriterler” “III” numaralı denklem yardımıyla, “faydasız kriterler” “IV” numaralı denklem yardımıyla hesaplanırlar.

$$S_{+i} = \sum_{j=1}^o d_{ij} \quad (\text{Faydalı Kriterler}) \quad (III)$$

$$S_{-i} = \sum_{j=o+1}^n d_{ij} \quad (\text{Faydasız Kriterler}) \quad (IV)$$

4. Göreceli Önem Değerlerinin Hesaplanması

Dördüncü adımda her bir yıla ait göreceli önem değerleri hesaplanır. Faydalı ve faydasız kriterlere ait önem değerlerinin hesaplanmasında “V” numaralı denklemden faydalanılır.

$$Q_i = S_{+i} + \frac{\sum_{i=1}^m S_{-i}}{\left(S_{-i} * \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_{-i}}\right)} \quad (V)$$

5. Performans Skorlarının Elde Edilmesi

Faydalı ve faydasız kriterlere ait göreceli önem değerleri hesaplandıktan sonra performans skorları “VI” numaralı denklem yardımıyla elde edilir.

$$T_i = \left(\frac{Q_i}{Q_{max}}\right) * 100 \quad (VI)$$

3.2. Veri Setinin Tanıtılması

Türkiye Ekonomisi 2000’li yıllara çok zor şartlar altına girmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan iki büyük krizden çıkarılan dersler büyük yapısal reformların bir kısmının yapılmasına neden olmuştur. 1990’lı yıllarda makroekonomik kırılganlıkların ve 2000 sonrası dönemde de büyük reformların önemli bir alanı maliye politikaları olmuştur. Kamu maliyesi alanında yapılan politika ve reformların bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için farklı kriterlere beraber bakmak daha kapsayıcı bilgiler sunabilecektir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2000-2021 yılları arasında kamu maliyesine ait performans analizi yapılırken yedi adet kriter kullanılmıştır. Bu kriterler merkezi yönetim net borçlanma gereği, AB tanımlı genel yönetim borç stoku, faiz dışı denge, faiz harcamaları, mahalli idareler net borçlanma gereği, dolaylı vergilerin toplan oranı, genel bütçe vergi gelirlerinin tahsilat oranlarıdır.

Tablo 1. Veri Setinin Kapsamı

Kriter Adı	Kodu	Faydalı-Faydasız Ayrımı	Tanımı	Veri Kaynağı
<i>Merkezi Yönetim Bütçesi Net Borçlanma Gereği/GSYİH</i>	FZ1	Faydasız Yönlü Kriter	Merkezi yönetim bütçesi gelir ve giderleri arasındaki genel açığı göstermektedir. Bu değer GSYİH’ya bölünmesiyle elde edilir.	T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022.
<i>AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH</i>	FZ2	Faydasız Yönlü Kriter	Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin yurtiçi ve yurtdışı piyasalardan aldıkları borçların Avrupa Ulusal ve Bölgesel Hesaplar Sistemine göre hesaplanmış karşılıklarıdır.	T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022.
<i>Faiz Dışı Denge/ GSYİH</i>	FZ3	Faydasız Yönlü Kriter	Merkezi yönetim bütçe gelir ve giderlerinden faiz harcamaları hariç tutulduğunda ortaya çıkan dengeyi gösterir.	T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022.
<i>Faiz Harcamaları/Konsolide Bütçe Giderleri</i>	FZ4	Faydasız Yönlü Kriter	Konsolide bütçe giderlerinin ne kadarının faiz ödemelerine ayrıldığını gösteren değerdir.	T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022.
<i>Mahalli İdareler Net Borçlanma Gereği/GSYİH</i>	FZ5	Faydasız Yönlü Kriter	Yerel yönetim bütçelerinin gelir ve giderleri arasındaki	T.C. Cumhurbaşkanlığı,

			farın GSYİH'ya oranını göstermektedir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022.
<i>Dolaylı Vergiler %</i>	FZ6	Faydasız Yönlü Kriter	Toplam vergi gelirlerinin ne kadarının dolaylı vergilerden oluştuğunu gösteren orandır.	T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022. Gelir İdaresi Başkanlığı (2022).
<i>Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranları (Toplam Tahsilat/ Toplam Tahakkuk)</i>	F1	Faydalı Yönlü Kriter	Genel bütçe vergi gelirlerinin tahakkuk eden kısmının ne kadarının tahsil edilebildiğini gösteren değerdir.	Gelir İdaresi Başkanlığı (2022).

Tablo 1 Türkiye'nin 2000-2021 yılları arasında kamu mali performansını analiz ederken kullanılacak faydalı ve faydasız kriterlerin adlarını ve diğer bilgilerini içermektedir.

4. Türkiye'nin Kamu Mali Performansının COPRAS Yöntemi ile Analizi

Tablo 1'de veri setinin kapsamı tanımlanmış, ayrıca kullanılacak kriterlerin faydalı ve faydasız yönlü olduğu tanımlanmıştır. Genel bütçe vergi gelirlerinin tahsilat oranları (F1) faydalı kriter olup, bunun yüksek olması ait olduğu yılın performans skorunu artıracaktır. Bu iki kriter haricindeki diğer altı kriter (FZ1, FZ2, FZ3, FZ4, FZ5, FZ6) faydasız yönlü olup, bunların olabildiğince düşük değerlere sahip olması istenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde COPRAS yöntemi tanıtılırken verilen denklemler yardımıyla performans analizi yapılacaktır.

Öncelikle "I" numaralı denklem yardımıyla karar matrisi oluşturulur.

Tablo 2. Türkiye'nin 2000-2021 Döneminde Kamu Mali Performansına Yönelik Karar Matrisi

Kriter	Merkezi Yönetim Bütçesi Net Borçlanma Gereği/GSYİH	Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYİH	Faiz Dışı Denge/ GSYİH	Faiz Harcamaları/ Konsolide Bütçe Giderleri	Mahalli İdareler Net Borçlanma Gereği/ GSYİH	Dolaylı Vergiler %	Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranları
<i>Yıl</i>	FZ1	FZ2	FZ3	FZ4	FZ5	FZ6	F1
2000	8,00	41,7	4,4	38,17	0,29	58,60	90,5
2001	12,45	75,5	5,2	43,76	0,23	57,98	90,3
2002	11,25	71,5	3,3	50,96	0,06	63,00	91,4
2003	8,51	65,2	4	44,84	0,29	63,86	92,5
2004	5,20	57,2	4,9	40,06	-0,05	66,39	93,0
2005	1,19	50,2	6	31,27	-0,07	66,95	92,0
2006	0,58	44,2	5,4	25,80	0,15	68,42	92,2
2007	1,54	37,8	3,9	23,89	0,45	65,80	91,1
2008	1,74	37,7	3,3	22,31	0,60	64,52	89,7
2009	5,24	43,4	0,0	19,83	0,40	64,03	87,4
2010	3,43	39,7	0,7	16,41	-0,09	68,22	86,2

2011	1,27	36,1	1,7	13,42	-0,18	67,30	85,6
2012	1,86	32,4	1,2	13,38	-0,01	66,55	86,4
2013	1,02	31,1	1,7	12,24	0,13	69,10	86,8
2014	1,14	28,4	1,3	11,12	-0,06	67,32	85,2
2015	1,00	27,3	1,3	10,47	0,08	68,23	84,7
2016	1,14	27,9	0,8	8,60	0,40	66,98	81,2
2017	1,52	27,9	0,3	8,36	0,51	66,80	82,3
2018	1,94	30,1	0,0	8,90	0,58	61,55	81,4
2019	2,89	32,6	-0,6	9,99	0,21	60,67	81,0
2020	3,47	39,7	-0,8	11,13	-0,07	65,30	80,1
2021	2,78	41,8	-0,3	10,11	-0,07	62,95	80,7

“I” numaralı denklem yardımıyla Tablo 2’de gösterilen karar matrisi elde edilir. Bu işlemden sonra karar matrisinin normalize edilmesi gerekmektedir. Karar matrisini normalize edebilmek için “II” numaralı denklem kullanılır.

Tablo 3. Normalize Karar Matrisi

	FZ1	FZ2	FZ3	FZ4	FZ5	FZ6	F1
2000	0,10107944	0,04535385	0,09191515	0,08035633	0,07808241	0,04096482	0,04733877
2001	0,1572602	0,08212536	0,108627	0,0921245	0,06071052	0,04052928	0,04723416
2002	0,14209947	0,07777166	0,06893636	0,10727069	0,01709947	0,04403971	0,04780954
2003	0,10753298	0,07086927	0,08355923	0,09438772	0,07615272	0,04463994	0,04838493
2004	0,06565261	0,06216675	0,10236005	0,08432133	-0,0134042	0,04640917	0,04864647
2005	0,01506811	0,05459432	0,12533884	0,06581721	-0,0174868	0,04680431	0,04812339
2006	0,00736799	0,04810048	0,11280496	0,05431741	0,03974489	0,04782705	0,04822801
2007	0,01950142	0,04106726	0,08246829	0,05029062	0,11805959	0,04599701	0,04765262
2008	0,02195443	0,0410556	0,06922437	0,04697349	0,1603232	0,04510094	0,04689991
2009	0,06620964	0,04724341	0,00091344	0,04175321	0,10630338	0,0447622	0,04571722
2010	0,04335027	0,04318653	0,01470126	0,03453981	-0,0231746	0,04768623	0,04508429
2011	0,01598542	0,0392754	0,03635217	0,02825725	-0,0476359	0,04704521	0,04477568
2012	0,02348693	0,03523205	0,02510278	0,02816291	-0,0036952	0,04652191	0,04519414
2013	0,01284251	0,03378744	0,03602272	0,0257757	0,0333289	0,04830558	0,04540337
2014	0,01436244	0,0309257	0,02769335	0,02341373	-0,0153587	0,04706232	0,04456645
2015	0,01263745	0,02972177	0,02619426	0,02203734	0,02208398	0,0476961	0,04430033
2016	0,01439183	0,03036588	0,01615681	0,01810927	0,10506949	0,04682171	0,04247412
2017	0,0192553	0,03038984	0,00595453	0,01760079	0,13500781	0,04669575	0,04304951
2018	0,02446419	0,03269974	0,00074806	0,01873973	0,15341587	0,04302397	0,04259027

2019	0,03653823	0,03547665	-0,012019	0,02103715	0,0547056	0,04241202	0,04239057
2020	0,04385217	0,04312468	-0,0171023	0,02342674	-0,0195148	0,04564675	0,04190903
2021	0,03510698	0,04546637	-0,0059524	0,02128708	-0,0198175	0,04400802	0,04222721

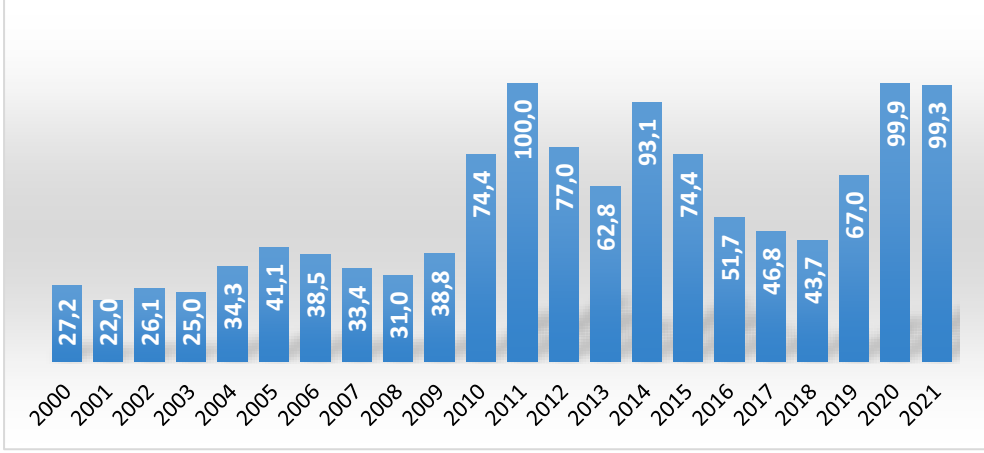
“II” numaralı denklem kullanılarak Tablo 2’deki normalize edilmiş karar matrisi oluşturulur. Normalize karar matrisi oluşturulduktan sonra “III, IV, V” numaralı denklemler yardımıyla performans skorlarına ulaşılmaya çalışılır.

Tablo 4. COPRAS Uygulama Sonuçları

	S_{+i}	S_{-i}	Q_i	T_i
2000	0,047338771	0,437752011	1387,539618	0,272488809
2001	0,047234155	0,541376848	1121,959886	0,220333538
2002	0,047809544	0,457217358	1328,469675	0,260888493
2003	0,048384932	0,477141858	1272,99798	0,24999481
2004	0,048646472	0,347505684	1747,869081	0,343251291
2005	0,048123392	0,29013596	2093,471962	0,411121726
2006	0,048228008	0,310162787	1958,302279	0,384576735
2007	0,047652619	0,357384179	1699,556392	0,333763513
2008	0,046899907	0,384632046	1579,160083	0,310119758
2009	0,045717222	0,307185279	1977,280881	0,388303805
2010	0,045084295	0,160289472	3789,299154	0,744152888
2011	0,044775678	0,119279503	5092,097622	1
2012	0,045194142	0,154811347	3923,385084	0,770485049
2013	0,045403374	0,190062849	3195,712201	0,627582666
2014	0,044566445	0,128098861	4741,519458	0,931152505
2015	0,044300327	0,160370897	3787,374462	0,743774912
2016	0,042474124	0,230914986	2630,350476	0,51655539
2017	0,043049512	0,254904032	2382,812483	0,467943205
2018	0,042590267	0,273091551	2224,122876	0,436779308
2019	0,042390569	0,178150656	3409,390129	0,669545319
2020	0,041909029	0,119433277	5085,53862	0,998711925
2021	0,042227214	0,12009856	5057,367929	0,993179688

Normalize karar matrisine “III, IV ve V” numaralı denklemler uygulandıktan sonra S_{+i} , S_{-i} , Q_i , T_i değerlerini gösteren Tablo 4 elde edilir. Her yıla ait puan skorları ise aşağıdaki şekil 5’te gösterilmektedir.

Şekil 5. Yıllara Ait Kamu Mali Performans Skorları

Şekil 5’te Türkiye’nin 2000-2021 yılları arasındaki kamu performansına yönelik yapılan COPRAS analizi sonucunda elde edilen yıllara ait skorlar yer almaktadır. 21 yıllık ele alınan dönemde 2011 yılı 100 tam skoru alırken, 2001 yılı 22 puan ile en düşük skora sahip yıl olmuştur.

Sonuç

Ülkelerin makroekonomik başarıları ele alınırken tek bir değişken değil de birden fazla değişken ile analiz yapmak, daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Literatürde bu şekilde yapılmış oldukça kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Birden fazla kritere bir bütün olarak bakıp, performans analizi yapmanın işlevsel bir metodu çok kriterli karar verme yöntemleridir. Bu yöntemler farklı kriterleri aynı analiz içine dahil edip geniş bir perspektiften durum değerlendirmesi yapmaya imkân tanımaktadır. Türkiye’de yapılan ekonomik performans analizlerine ek olarak kamu mali göstergelerine yönelik performans analizi yapılmamış olması bu çalışmanın temel çıkış noktası olup, literatüre katkı sunmakla beraber, yeni çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Türkiye Ekonomisinde 2000’li yıllar gerek öncesindeki ekonomik krizlerle gerekse sonrasında yaşanan kriz ve reformlarla önemli bir dönüşüm dönemidir. 1990’lı yıllarda yaşanan bir takım kronik sorunlar ulusal ve küresel gelişmelerin etkileriyle büyük krizlerin tetikleyicisi olmuştur. 2000 sonrası dönemde kamu mali yönetiminde bir dizi önlemler zaman içinde iyileşmeleri sağlamıştır. Türkiye’de kamu maliyesine yönelik başarı kriteri olarak genellikle bütçe açıkları ve kamu kesimi borç yükü kavramları kullanılmaktadır. Ancak bu değişkenler kamu mali performansı hakkında önemli bilgiler sunmakla beraber bir bütün olarak geniş bir bakış açısı sunamayabilir. Bundan dolayı çalışmada yapılan performans analizinde merkezi yönetim net borçlanma gereği, AB tanımlı genel yönetim borç stoku, faiz dışı denge, faiz harcamaları, mahalli idareler net borçlanma gereği, dolaylı vergilerin toplan oranı, genel bütçe vergi gelirlerinin tahsilat oranları değişkenleri kullanılmıştır. Analizde ele alınan bu değişkenlerin her biri bir ülkedeki maliye politikalarının orta ve uzun vadede başarısı hakkında oldukça geniş bilgiler sunmaktadır.

Türkiye'nin 2000-2021 yılları arasındaki kamu mali performansı çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan COPRAS yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizde yedi adet mali performans kriteri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda yıllara ait performans skorları 100 puan üzerinden değerlendirilmiştir. En kötü skora sahip yıllar sırasıyla; 2001, 2003 ve 2002 yıllarıdır. En iyi skora sahip yıllar ise 2011, 2020 ve 2021 yıllarıdır. Yıllar itibariyle ele alınan performans skorlarının stabil olarak ilerlemediği dönemler arası sert dalgalanmalar gösterdiği görülmüştür. Örneğin 2000-2009 dönemindeki skorlar 22-41,1 arasında değişirken, 2010-2015 dönemi 62,8-100 puanlarına sahip olmuştur. 2016-2019 dönemi 43,7-67 puanları alırken, 2020 ve 2021 yılları tam puana yakın değerler almışlardır.

Yıllar itibariyle kamu maliyesi değişkenlerine bakıldığında merkezi yönetim net borçlanma gereğinin GSYİH'ya oranının, AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH'ya oranının, bütçeden faiz ödemelerine ayrılan payın sürdürülebilir seviyelere geldiği, ancak Covid-19 pandemisi ile birlikte bir miktar yükseldiği görülmüştür. Faiz dışı dengede ise daha istikrarsız bir durum söz konusudur. Bu durum maliye politikası üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Yerel yönetimlerin borçlanma gereği de istikrarsız bir şekilde ilerlemiştir. Vergi adaleti açısından önemli bir değişken olan dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı adaletten uzak bir büyüklükte olmakla beraber en istikrarlı ilerleyen değişkenler arasındadır. Bunun temel nedeni bir ekonomide vergi sistemi içindeki dolaylı-dolaysız vergi yapısının değiştirilmesi uzun yıllar alacak ve kararlı bir yönetim anlayışı ile mümkündür. Dolaylı vergilerin bu boyutu vergi adaleti açısından oldukça eleştirilen durumlar arasındadır. Genel bütçe vergi gelirlerinin tahsilat oranları daha stabil ilerlemekle beraber yıllar içerisinde düşme eğilimindedir. Bir ülkede vergi sisteminden temel olarak beklenen işlev kamu harcamalarına yetecek miktarda vergi toplanabilmesidir. Bütçe açıklarının artma eğiliminde olduğu bir ekonomide tahakkuk eden vergilerin tahsilat oranlarının düşme eğiliminde olması hızlı bir şekilde çözüm üretilmesi gereken ciddi bir mali sorundur.

Bu sonuçlar ışığında Türkiye'de kamu maliyesi değişkenlerinde stabil bir durumun sağlandığı söylenebilir. Ancak bazı değişkenlerde düzeltilmelerin gerçekleşmemesi, bazılarında da bozulmaların devam etmesi kamu maliyesinin sürdürülebilirliğine önümüzdeki yıllarda zarar verebilecek unsurlar arasındadır. 90'lı yıllardan sonra özellikle faiz dışı denge hedefi Türkiye'de kamu maliyesinin en önemli amaçları arasında olmuştur. Bu değişkenin daha sürdürülebilir seviyelere getirilmesi önem arz etmektedir. AB tanımlı genel yönetim borç stokunun son yıllarda artış eğiliminde olması bu konuda hızla önlem alınmasını gerektirdiğini göstermektedir. Vergi tahsilat oranlarının düşmesi ise özellikle vergisel ödevlerini zamanında ve tam olarak yerine getiren vergi mükelleflerinin davranışlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu sorunla mücadelede vergi denetiminin nitelik ve niceliğinin artırılması gerekmektedir. Türkiye'de kamu maliyesinde yaşanan sorunların bir kısmı ulusal ve küresel olarak önlenemeyen gelişmelerle ilgili olmakla birlikte bir kısmı da ihtiyari maliye politikaları ile yakından ilişkilidir. Maliye politikaları tasarlanırken bir taraftan şoklara karşı hızla yanıt verebilecek şekilde oluşturulmalı, diğer taraftan popülist uygulamaların önüne geçebilecek şekilde çeşitli mali kurullarla sınırlandırılması düşünülmelidir. Bu durum Türkiye'de maliye politikalarının sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilecektir.

COPRAS yöntemi ile Türkiye’nin 2000-2021 döneminde kamu mali performansı yedi kriterle ele alınmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda TOPSIS, ARAS, VIKOR gibi farklı çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılması, analizde kullanılan değişken sayısının artırılması ve dönemin farklılaştırılması yeni bulgular ortaya koyup politika yapıcılar için yol gösterici olabilecektir.

“Türkiye’de 2000-2021 Döneminde Kamu Mali Göstergelerinin Performans Analizi” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Bilgilendirme	Bulunmamaktadır.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	“Türkiye’de 2000-2021 Döneminde Kamu Mali Göstergelerinin Performans Analiz”i başlıklı çalışmayı şahsım olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayı alınmasına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni alınmasına gerek yoktur.

Kaynakça

- Al İ., Demirel, S. K. (2022). Türkiye'nin Makroekonomik Performansının TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi: 2002-2019 DÖNEMİ. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 202-222.
- Ball, L. M., & Mankiw, N. G. (1995). What Do Budget Deficits Do? *NBER WORKING PAPER SERIES*, Working Paper 5263.
- Celasun, O., Ostry, J. D., & Debrun, X. (2006). Primary Surplus Behavior And Risks To Fiscal Sustainability In Emerging Market Countries: A “fan-chart” Approach. *IMF Staff Papers*, 53(3), 401-425.
- Chattopadhyay, S., & Bose, S. (2015). Global Macroeconomic Performance: A Comparative Study Based On Composite Scores. *Journal of Reviews on Global Economics*, 4, 51-68.
- Doğan, H. (2022). Türkiye’nin Makroekonomik Performansının 2010-2020 Yılları İçin CRITIC Temelli ARAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Asya Studies*, 6(19), 189-202.

- Eleren, A., & Karagül, M. (2008). 1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 1-14.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2022). Bütçe Gelirleri (1923-2021), https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm
- Gül, Z. B. (2013). Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Kamu Maliyesi Uygulamalarının Bölüşüm Etkilerinin Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM) ile Analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 13(26), 77-102.
- Kete, H. & Karasaç, F. (2022). Covid-19 Sürecinde Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Ekonomik Performanslarının COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 373-395.
- Öksüzkaya, M., & Yaşar, Z. R. (2022). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin 2016–2020 Yılları Arası Makroekonomik Performansının ARAS ve COPRAS Yöntemleri ile Karşılaştırılması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 171-198.
- Öniş, Z. (2003). “The Broader Ramifications of Turkey’s Financial Crises” The Turkish economy in crisis (Ed) Öniş, Z., Rubin, B. FRANK CASS, London.
- Podvezko, V. (2011). The Comparative Analysis Of Mcda Methods Saw And Copras. *Engineering Economics*, 22(2), 134-146.
- Rodrik, D. (2012). The Turkish Economy After The Global Financial Crisis. *Ekonomi-tek*, 1(1), 41-61.
- Şanlısoy, S., & Çetin, M. (2016). Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Ölçülmesi. *Sosyoekonomi*, 24(28), 65-84.
- Şimşek, A. (2006). Kamu Mali Dengesinin Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü: 2000 Sonrası Türkiye Deneyimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2022). <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>
- Yılmaz, B. E. (2016). *Maliye*, 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., Sarka, Vaidotas (1994), The new method of multicriteria complex proportional assessment of projects, *Technological and Economic Development Of Economy* 1(3), 131-139.
- Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., Peldschus, F., ve Turskis, Z. (2007). Multi-Attribute Assessment Of Road Design Solutions By Using The COPRAS Method. *The Baltic Journal of Road and Bridge Engineering*, 2(4), 195-203.
- Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., Turskis, Z., & Tamošaitienė, J. (2009). Multi-Attribute Decision-Making Model By Applying Grey Numbers. *Informatica*, 20(2), 305-320.

Performance Analysis of Public Finance Indicators for the Period 2000-2021 in Turkey

Halil KETE

Extended Abstract

The aim of this study is to evaluate the performance of the transformations in public finance variables in the post-2000 period in Turkey. When evaluating the success in the field of public finance in an economy, variables such as the budget deficit or the public debt burden are generally considered. However, performance analyzes to be made by bringing together different variables of public finance can give more enlightening information about the current situation of the country over the years.

The Turkish economy has survived many crises and events since the establishment of the Republic. The 1990s, which were quite turbulent economically and politically, formed the infrastructure of some crises in the early 2000s. Global economic events have also been another phenomenon that increased the severity of the pressure on the Turkish economy. Another important factor that increased the macroeconomic fragility of the Republic of Turkey in the first 100 years was the inability of the public finances to have a sustainable structure.

With the liberalization policies that started in the 1980s, Turkey entered the process of integration with international markets, but some problems along with it became the trigger of new crises. In the 1990s and early 2000s, when macroeconomic fragilities were quite high, one of the weakest aspects of the economy was the public finance sector. The economic crises experienced in 2000 and 2001 also showed their effects in the political sector and early elections were held in 2002. One of the biggest reform areas after the political stability environment experienced after 2002 is public finance. However, since then, national and global economic, political, military and public health problems have caused new pressures on the economy.

The ratio of budget deficits to GDP is determined as 3% in the Maastricht criteria. It is observed that the highest deficit in the 2000-2021 period in Turkey was realized in 2001 with a rate of 12.45%. After 2005, except for the 2009 global crisis period, a budget performance below the Maastricht criterion was shown until 2019. The main reason for the increase in 2020 is thought to be the expansionary fiscal policies implemented due to the Covid-19 pandemic.

Another important goal in terms of ensuring fiscal discipline is that there is no borrowing requirement after interest payments are subtracted from budget expenditures. Between 2000 and 2008, Turkey had a primary surplus. During the 2009 global crisis, this balance was disrupted. Until 2017, the primary surplus target was achieved, albeit slightly. However, the deterioration in primary surplus data after 2018 could not be recovered. The most unsuccessful year in terms of interest payments between 2000-2021 was 2002. In 2002, 50.96 percent of the consolidated budget expenditures were allocated to interest payments. This situation made the budget balance unsustainable. However, in the following years, a very successful performance has been shown in this regard. From 2002 to 2018, the share of interest payments in consolidated budget expenditures decreased every year without exception. One of the Maastricht criteria is that the ratio of general government debt stock to GDP should not exceed 60 percent. This rate reached its peak in 2001 with 75.5%. This rate, which had a decreasing trend until 2018, except for the increase during the global crisis, increased after 2018 and was around 41.8% in 2021.

Indirect taxes that are collected objectively and do not take into account the personal characteristics of taxpayers are easy to collect. However, it has distorting effects on tax justice. Except for the years 2000-2001 in Turkey, the share of indirect taxes in total tax revenues did not fall below 60%. An important data showing the success of the tax administration is how much of the accrued taxes are collected. The collection rates, which were over 90% until 2007 in Turkey, entered a downward trend after this year. In 2020, 80% reached its lowest level. Education and health expenditures are expenditure items with high positive externalities, especially in the development processes of developing economies such as Turkey. They are characterized as efficient public expenditures in the long run. Social protection expenditures, on the other hand, are a constitutional obligation as a requirement of being a social state. In terms of the period covered in Turkey, education, health and social protection expenditures, which were higher in the early 2000s, have followed a more stable course in recent years.

Performance analyzes in socioeconomic terms provide important information to both researchers and policy makers in terms of creating future projections. The absence of an analysis of Turkey's public financial performance with the MCDM method in the literature constitutes one of the main starting points of the study. The Complex Proportional Assessment (COPRAS) method was preferred in the analysis of public financial performance.

In this study, 8 criteria were used while performing the performance analysis of public finance in Turkey between the years 2000-2021. These criteria are; central government budget net borrowing requirement/GDP, European Union Defined General Government Debt Stock/GDP, Primary Balance/GDP, Interest Expenditures/Consolidated Budget Expenditures, Local Governments Net Borrowing Requirement/GDP, Indirect Taxes/Total Tax Revenues, General Budget Tax Revenue Collection Rates, Education, Health and Social Protection Expenditures/GDP.

Turkey's public finance performance between the years 2000-2021 was analyzed with the COPRAS method, which is one of the multi-criteria decision-making methods. Eight fiscal performance criteria were used in the analysis. As a result of the analysis, the performance

scores of the years were evaluated over 100 points. The years with the worst scores were 2001, 2003 and 2002, respectively. The years with the best scores are 2011, 2020 and 2021. It has been observed that the performance scores taken over the years do not progress stably and show sharp fluctuations between the periods. For example, while the scores in the 2000-2009 period varied between 22-41.1, the 2010-2015 period had 62.8-100 points. While the 2016-2019 period received 43.7-67 points, the years 2020 and 2021 received values close to full points.

Türkiye’de Kadın Hakları: 2010 Yılı Sonrası Hükümet Programları ile Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları Üzerine Bir İnceleme

Duru ŞAHYAR AKDEMİR¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
11.01.2023

Kabul Tarihi
15.03.2023

DOI
10.53306/klujeas.1232420

Türkiye’de kadın haklarının gelişimi, dünyadaki gelişmelere de paralel olarak uzunca bir süredir devam etmektedir. Uluslararası mevzuatta ortaya çıkan temel belgelerle birlikte Osmanlı Devleti’nden bugüne taşınan birikimler Türkiye’de kadın hakları konusunun gündeme gelişinin temellerini teşkil etmektedir. Diğer taraftan hakların korunması için söz konusu hak taleplerinin açıkça ortaya konulması ve her bir talebin kendine bir politika kapsamında yer bulması gerekmektedir. Temel bir talebin politika halinde ele alınması ve politika sürecinin izlenmesi için resmi politika belgeleri arasında yer alan “hükümet programları” incelenebilir. Çünkü “hükümet programları” temel toplumsal taleplerin hükümet nezdinde ne şekilde algılandığını göstermektedir. Bu belgeler hükümetler açısından “yol haritası” niteliğine sahip belgelerdir. Bu çerçevede çalışma kadın hakları konusunu temel kamu yönetimi belgeleri özelinde incelemeyi amaçlamaktadır. “Kadın” konusunun insan hakları boyutuyla ele alındığı çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi şeklinde gerçekleştirilen çalışmada son 12 yıllık süreç dikkate alınmıştır. 2011 yılından bugüne yayınlanan hükümet programları ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları kadın hakları bağlamında analiz edilmiş ve kadın haklarının korunması için daha kapsamlı politikalar geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: kadın, kadın hakları, insan hakları, kamu yönetimi,

hükümet programları

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dsakdemir@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2374-9770

Women's Rights in Turkey: A Review on Government Programs and Presidential Annual Programs After 2010

Duru ŞAHYAR AKDEMİR²

Abstract

The development of women's rights in Turkey has been going on for a long time as in the world. The issue of women's rights in Turkey has emerged as a result of both international legislation and the experiences carried from the Ottoman Empire to today. On the other hand, to protect rights, claims must be clearly stated and each claim must be covered by a policy. "Government programs", which are among the official policy documents, can be examined to address a basic demand as a policy and monitor the policy process. Because "government programs" show how basic social demands and claims are perceived by the government. These documents are documents that have the quality of a "road map" for governments. In this context, the study aims to examine women's rights in terms of basic public administration documents. A qualitative research method was used in the study, in which the issue of "women" was handled with the dimension of human rights. The last 12-year process was taken into account in the research, which was carried out as a document review. Government programs and Presidential Annual Programs published since 2011 have been analyzed in the context of women's rights. It was concluded that more comprehensive policies should be developed for the protection of women's rights.

Keywords: woman, women's rights, human rights, public administration, government programs

Article Type

Research Article

Application Date

11.01.2023

Acceptance Date

15.03.2023

DOI

10.53306/klujeas.1232420

² Asst. Prof., Faculty of Economics, Department of Political Science and Public Administration, dsakdemir@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2374-9770

Giriş

“Ya dertlisin, ya sevdalı...
Eşsiz kalmış keklik misin?
Uçamazsın, sekemezsin.
Alan almış, satan satmış
Beşik kertmesi başın bağılı
Başını alıp gidemezsin!
Yavru kuşum, bu sendeki güzellik
Başlık mıdır, harçlık mıdır babana!
Değerini biçen biçmiş
Kız evlatsın, egeceksin boynunu
Şerbetini içen içmiş
Davul zurna gideceksin yabana!”³

Türkiye’de kadın haklarının gelişimi, Osmanlı’nın son dönemine dek uzanmaktadır. Tanzimat’la başlayan modernleşme hareketleri kısmen kadınları da etkilemiş, eğitim konusunda birtakım yenileşmelerle birlikte kadınların toplumsal konuları konusu tartışılır hale gelmiştir. Kadınlar, çıkardıkları dergiler ve gazeteler ile seslerini çıkarmaya başlamışlar ve nihayetinde de örgütlenerek sivil toplum kuruluşları içinde varlık mücadelesi vermişlerdir. Kadınların hak ve özgürlükler için verdikleri mücadele Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 1924 tarihi Cumhuriyetin ilk Anayasası seçme ve seçilme hakkını kadınlara tanımamış, kadınlar bu hakka 1934 yılında sahip olabilmişlerdir. Yine Medeni Kanun’da yer alan bir takım ataerkil ifadelerin değiştirilmesi için de uzunca bir dönem beklenmesi gerekmiştir. Ayrıca uluslararası alanda ortaya çıkmış olan “Pekin Deklarasyonu”, “Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) ile “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” (İstanbul Sözleşmesi) de diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kadınların hak mücadelesinin gelişmesine hem kaynak hem de alan teşkil etmiştir. Kadınların temel hak ve özgürlükler konusundaki mücadeleleri halen devam etmektedir.

Hükümet programları ve yıllık programlar resmi politika belgeleri olup mevcut sorunlar ve çözümleri hakkında politikaların, planların ve stratejilerin yer aldığı temel kaynaklardır. Bu çerçevede hükümetin ilgili konular hakkında temel vaatlerini öğrenmek, hükümetin hangi politikalara ağırlık verdiğini ve sorunlara yönelik ne şekilde bir çözüm yolu izlemeyi hedeflediğini görmek için hükümet programlarına ve yıllık programlara bakmamız gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma soruları şöyledir: Günümüzde kadın hakları özelinde yaşanan sorunlar siyasi belgelere ne şekilde yansımaktadır? Kadın hakları konusunda ortaya konulan sorunların çözümüne ilişkin geliştirilen öneri ve stratejiler nelerdir?

Bu çalışmanın amacı son 12 yıllık süreçte hükümet programlarında ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında yer alan “kadın” konusunun insan hakları perspektifinden incelenmesidir.

³ Rifat Ilgaz’a ait “Sarı Yazmalı” adlı şiir için bkz: Ilgaz, 2015, s. 17-18.

Çalışmada bu sürecin ele alınmasının nedeni yönetim sistemindeki değişiklikleri de dikkate alarak bir araştırma yürütmektir. Çalışmada bir nitel araştırma yöntemi olarak doküman incelemesi yapılmıştır. Nitel araştırmada yer alan veri toplama tekniklerinden biri olarak “doküman incelemesi” bilgi barındıran kaynakların incelemesidir. Bu kaynaklar arasında kitaplar, dergiler, yönergeler, stratejik planlar, mahkeme kayıtları, resmî belgeler bulunmaktadır. Bu tekniğin “incelenecek dokümanlar kapsamında” “ikincil kaynak analizi” olduğu ifade edilmektedir (Sığırı, 2018, s. 77). Saruhan ve Özdemirci (2011, s. 240) doküman incelemesi çerçevesinde gerçekleştirilecek araştırmalara “mahkeme bilirkişi raporlarındaki erkek egemen dil”, “şirket yazışmalarında politika, misyon, vizyon kavramlarının kullanılış sıklığı ve şekli” gibi örnekler vermektedirler. Yazarlar ayrıca bu tekniğin güvenilir verilere dayandığını, “uzun süreli analize” uygun olduğunu ve maliyetinin diğer bazı tekniklere oranla düşük olduğunu belirtmektedirler. “Yanlı davranma”, “eksik ve yanlış” belgelere erişme ihtimalleri ile “veri kodlamanın zorluğu” ise bu tekniğin zayıf tarafları olarak sıralanmaktadır (Saruhan ve Özdemirci, 2011, s. 240).

Araştırma kapsamında elde edilen veriler insan hakları ve kadın hakları konularıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Günümüzde kadınlara yönelik sorunların başında “kadına yönelik şiddet”, “temsilde eşitsizlik”, “temel hak ve özgürlüklere erişmeme” gelmektedir. Bu sorunlar araştırmaya konu olan belgelere yansımış olmasına rağmen belgelerde sorunlara yönelik “hak temelli bir yaklaşım” ortaya konulmadığı görülmüştür. Belgelerde yer alan sorunların çözümüne yönelik geliştirilen öneri ve stratejilerin ise kadını araçsallaştıran ve kadına toplumsal bakımdan eşit bir konum vaat etmeyen tasarımlar olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde kadın haklarının dünyada ve Türkiye’de gelişimi konularına değinilmiştir. İkinci bölüm, kamu politikası ve kadın konusuyla ilgilidir. Bu bölümde hükümet programları ve Cumhurbaşkanlığı’na ait yıllık raporlar ele alınmıştır. Bu raporlarda kadın ve kadın hakları konusunun ne şekilde ele alınmış olduğu incelenmiştir. Son bölümde ise konuya ilişkin değerlendirmeler paylaşılmıştır.

1. Türkiye ve Kadın Hakları

Türkiye, bulunduğu coğrafya içinde değerlendirdiğimizde bizlere essiz bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye dini normların devlet işlerini belirlememesi anlamında laiklik ilkesini asli bir kurucu unsur olarak belirlemiş “tek Müslüman ülke” ve 1926 yılında yapmış olduğu değişikliklerle “Şeriat kurallarını” kaldırmış “ilk ülke” olmuştur (Abadan-Unat, 1982, s. XIII). Bu örneklerin yanında -her ne kadar kadınlar hiçbir dönemde erkeklerle aynı haklara sahip olamamışlarsa da- eski Türk boylarında kadınların devlet yönetimine erkeklerle birlikte katıldığı ve değer gördüğü de bilinmektedir (Alp, 2019, s. 42-43; Acar, 2019, s. 396-399). Ancak Türkiye’de mevcut durum ele alındığında bu gelişmeler kadınların erkeklerle eşit bir şekilde toplumsal yaşama katılmaları konusunda yeterli olamamıştır. Kadınlarla ilgili eğitim, şiddet, erken yaşta evlilik gibi birçok konu ülke gündemini uzun zamandır meşgul etmektedir. Bu bölümde kadın hakları konusunun dünyadaki ve Türkiye’deki gelişiminden söz edilecektir. Kadın haklarının hem dünyada hem de ülkemizde gelişimi kapsamlı bir konudur ve bu konuda çok sayıda önemli eser mevcuttur. Çalışmanın kısıtı itibarıyla tüm bu konulara yer verilmesi mümkün değildir. Çalışmada ilgili konular sadece giriş niteliğinde aktarılacak ve Türkiye’deki gelişimi karşılaştırmalı olarak anlayabilmek için konuya genel hatlarıyla yer verilecektir.

1.1. Kadın Haklarının Gelişimine Kısa Bir Giriş

“Kadınların En Güzel Tarihi” adlı eserde Héritier (2014, s. 8-9), atalarımızın “insan da dâhil olmak üzere hayvanlar âleminin tamamı için geçerli olan cinsiyet farklılığını” keşfetmeleriyle ayrı ve benzer şeyleri kategorileştirmeye başladıklarını ifade etmektedir. Bu kategorileştirme yanında “olumlu ve olumsuz” ile “üstün ve aşağı” gibi sıfatları da barındırmıştır. Kadın, olumsuz ve aşağı erkek ise olumlu ve üstün olacak şekilde niteliklerle donatılmıştır. Yazar, kadın ve erkekler arasında yapılan bu ayrımcı tutumların kaynağı konusunda farklı bir yorum getirmektedir. Bu yoruma göre, her şey kadınların sahip olduğu “çocuk doğurmanın sağladığı müthiş ayrıcalık”tan kaynaklanmaktadır. Ona göre kadının “kendisiyle aynı şekli taşıyan bedenler taşıması” makuldür. Ancak burada şaşırtıcı olan kadının “farklı şekilli bir beden” ortaya çıkarmasıdır. Yani kadın, bir kız dünyaya getirebilir, bu durum olağandır. Ancak nasıl olur da kadın bir erkek dünyaya getirebilir? Erkekler neden bunu yapamamaktadır? Bu durumun atalarımızın akıl sınırlarını zorlamış olduğunu belirten Herieter (2014, s. 11) söz konusu duruma şöyle bir yanıt devşirildiğini söyler: “Bu farklı şey onların içine dışarıdan yerleştirilmiştir. Çocukları kadınların içlerine yerleştiren erkeklerdir.” Bu noktada yazar, peki erkekler, kadınların doğurduğu erkek çocukların kendi çocukları olduğunu nasıl bileceklerdir? diye sorar. Bunun çözümü ise *kadınların sahiplenilmesidir*. Sahiplenilen kadınların özgürlükleri çocuk yaşta alınmış ve kadınlar kendi kaderlerini belirleyemeyen, eğitime erişemeyen bir meta haline getirilmiştir (Herrieter, 2014, s. 11-12). Herrieter (2014, s. 13), insanların halen kendisinin “arkaik egemenlik modeli” olarak adlandırdığı bu modele uygun yaşam sürdürdüklerini ifade etmektedir. Aktarılan bilgilere bakılırsa kadın ile erkeğin arasındaki eşitsizliğin kaynağı çok eskiye dayanmakta ve aslında varoluşsal bir farklılıktan kaynaklanmaktadır. Peki, kadınlar ne yapmıştır? Bu duruma karşı nasıl durmuşlardır?

Kadın hareketleri konusunda karşımıza çıkan ilk gelişme 1791 senesinde Olympe de Gouges tarafından hazırlanmış olan “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi” adlı metindir. Fransız devrimi ve devrimin meyvesi olan “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” akabinde De Gouges’i tekrar bir belge kaleme almaya iten olay, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde yer alan hakların sadece erkekler tarafından kullanılabilmesi olmuştur (ayrıca bkz: Berktaş, 2018, s. 90). De Gouges, Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisinin giriş kısmında sosyal sorunların ve “yönetimlerin yozlaşmasının” sebebinin “kadın haklarının bilinmemesi, unutulması veya küçük görülmesi” olduğunu ifade etmiştir. Bildirinin ilk maddesi de “kadın özgür doğar ve haklar bakımından erkekle eşit yaşar” şeklindedir (De Gouges, 2019, s. 30-32). Dördüncü maddede de De Gouges (2019, s. 35) kadının haklarının kullanmadaki engelin erkek baskısı olduğunu belirterek söz konusu engelin “doğanın ve aklın kanunları” ile kaldırılması gerektiğini dile getirmektedir. İdam sandalyesine çıkan kadının kürsüye de çıkabileceğini ifade eden De Gouges (2019, s. 41-43), kadınların haklarının teminatının kamu yararına olduğunu da belirtmektedir. Ancak bilindiği gibi Olympe De Gouges’in bu çabası karşılıksız kalmamıştır, kendisi giyotine gönderilerek idam edilmiştir (Berktaş, 2004, s. 6).

Kadın hareketleri konusunda karşımıza çıkan bir başka gelişme 1848 yılında Seneca Falls’da gerçekleşen kadın kongresidir (Abadan-Unat, 1982, s. 2). Amerika’da köleliğin kaldırılması ile aynı zamana denk gelen “Seneca Falls” toplantısında bir araya gelenler “The Declaration of Sentiments” adlı belgeyi ilan etmişlerdir. Elizabeth Cady Stanton liderliğinde gerçekleşen bu

buluşma, “tarihte kayda geçen ilk örgütlü kadın hakları ve kadınların eşit oy hakkı savunusu” olmuştur (Sancar, 2020, s. 36). Bu buluşmanın arkasında yatan temel motivasyon ise 1840 senesinde “Esaretin Kaldırılmasıyla İlgili Kongre”ye katılmak isteyen Amerikalı kadınların kongreye alınmaması olmuştur (Michel, ty, s. 63) Ortaya çıkan belgede tarih boyunca erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurdukları; erkeklerin kadın haklarını kısıtladıkları, kadınların haklarını gerçekleştirmelerini engelledikleri ifade edilmiştir. Kadının elinden mülkiyet hakkının, seçme hakkının, katılım hakkının, eğitim hakkının alındığı belirtilmiştir. Yine evli olan kadınların “medeni hukuk” karşısında “ölü” sayıldıkları da belgede yer alan bir başka husustur (http-1; Şeren Kurular, 2018, s. 96).

18. yüzyılı takiben kadın hakları ve feminizm⁴ konusunda önemli eserler de ortaya çıkmıştır. Berktaş (2004, s. 6; 2018, s. 90) henüz 1700 senesinde Astell’in “Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da bütün kadınlar köle doğuyor? Çünkü kadınlar, erkeklerin tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi iradelerine tabi olduklarına göre, bu, kölelik durumu değil de nedir?” ifadesinde bulunduğunu aktarmaktadır. Yine 1792 tarihinde “Kadın Haklarının Savunması” adlı eseri yazan Mary Wollstonecraft, kitabında kadınlar ve erkekler arasında bir fark olmadığını ancak kadınların erkekler gibi eğitim alma fırsatları olmadığı için arkada kaldıklarını dile getirmiştir (Abadan-Unat, 1982, s. 3; Berktaş, 2004, s. 5; Sancar, 2020, s. 36). Sancar (2020, s. 36) Wollstonecraft tarafından ortaya konan görüşlerin ve “eşitlik anlayışının” “20. yüzyılın başına” dek kadın hakları mücadeleleri için esin kaynağı olduğunu ifade etmiştir. 1898 yılında “Kadın ve Ekonomi” adlı eseri yazan ve eserinde cinsiyet rolleri üzerinde duran “Charlotte Perkins Gilman” da evliliklerde temel sorunun “kadının ekonomik bağımlılığı” olduğunu dile getirmiştir (Abadan-Unat, 1982, s. 2).

1848 yılında Seneca Falls da gerçekleşen buluşmanın ardından Amerika’da “kadınların oy hakkı mücadelesi” başlamıştır (Şeren Kurular, 2018, s. 96). Oy hakkı mücadelesi zamanla yerini başkaca hak taleplerine bırakmış olsa kadın haklarına dair verilen mücadelenin zamanla yavaşlamış olduğu belirtilmektedir. Sancar (2020, s. 37) bu dönemde gerçekleşen hem de büyük katılımla gerçekleşen toplantıların; örneğin 1878 yılında gerçekleşen “I. Uluslararası Kadın Hakları Kongresi”, 1888 senesinden itibaren toplanmaya başlayan “Uluslararası Kadın Konseyi” toplantıları, 1892 yılında gerçekleşen “I. Uluslararası Feminist Kongre” gibi etkinliklerin evrensel nitelikli bir etki ortaya koyamadıklarını dile getirmektedir.

Bu genel nitelikli olayların yanında kadın hareketi her bir ülkede farklı seyir izlemiştir. Michel (ty, s. 63) İngiltere’de Josephine Butler isimli kadının “zorunlu sağlık kontrolü” için mücadele vermiş olduğundan, 15 yıllık mücadele sonucunda 1880 senesinde konuya ilişkin yasal bir düzenlemenin gerçekleşmiş olduğundan söz etmektedir. Ancak İngiltere’de bunlar olurken Almanya ve İsveç’te kadınların daha ziyade “evlilik yaşamı ve aile” konusunda mücadeleler verdikleri belirtilmiştir. Bu dönemde Almanya ve İsveç’te kadınların “evlilik dışında çocuk sahibi olma hakkı”, “evlilik kurumunun değişmesi” gibi talepleri söz konusu olmuştur. Fransa’da da durum farklı gelişmiştir. Bu dönemde Fransa’da kadınlar örgütlenmeye

⁴ Feminizm konusunda farklı tanımlamalar yapılsa da bu çalışma kapsamında dikkate alınan tanımlama Bell Hooks’a aittir. Hooks (2019, s. 9), “Feminizm Herkes İçindir” adlı eserinde “Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.” ifadesinde bulunmaktadır.

çalışmışlar, anti-feministlerle tartışmalar içine girmişlerdir. Fransa’da bu dönemde “Kadınların Gazetesi” adlı basın organı tarafından “kadın hakları ve görevleri bildirisini” hazırlanmış, 1869 yılında “Kadın Hakları Derneği” kurulmuş ve bu dernek “Kadın Hakları” adlı dergi çıkarmaya başlamıştır (Michel, ty, s. 64). Siyasal haklar ve özellikle de oy hakkı konusunda çalışmalar yapacak bir dergi ise 1881 yılında kurulmuştur. “Kadın Yurttaş” isimli derginin “süfrajelerin ilk yayın organı” olduğu ifade edilmektedir (Michel, ty, s. 65). Bu doğrultuda Sancar (2020, s. 37) tarafından da ortaya konulduğu gibi “19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında” gözlenen “Kuzey Atlantik feminizmi” kadınların kendilerini aile ve annelik arasına sıkıştıran ve onları kamusal yaşamın dışında bırakan eril düşünceye karşı bir duruş şeklinde gerçekleşmiştir.

Peki, bu dönemde Osmanlı Devleti’nde neler olmaktadır? Bu gelişmeler yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti’ni nasıl etkileyecekti?

1.2. Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimine Genel Bir Bakış

Tarihsel olarak ele alındığında Osmanlı Devleti öncesinde kadınların toplumsal yaşam içindeki konumları onların yaşamın birçok alanına dâhil olduğunu göstermektedir (Konan, 2011, s. 161). Doğramacı (1985, s. 111), “Orhon Kitabelerine” atıfla kadınlara ve kız çocuklarına verilen değer dönemin diğer toplumlara kıyasla oldukça fazla olduğunu ifade etmektedir. Tekeli (1982, s. 376) de Osmanlı öncesi göçebe topluluklarında kadınların erkeklerle kıyaslandığında “daha düşük bir statüye sahip olmalarına” karşın “tüm toplumsal faaliyetlere” dâhil olduklarını; kadınların savaşa katıldıklarını, karar alma süreçlerine katıldıklarını belirtmektedir. Bu durumun Osmanlı’nın “Bizans kurumlarının etkisi altında kalmasıyla” değişime uğradığını ifade eden Tekeli (1982, s. 377) özellikle Bizans’tan harem alınmasıyla kadının toplumsal statüsünde önemli değişiklikler yaşandığını aktarmaktadır. Doğramacı (1985, s. 111) da benzer şekilde “Bizans ve İran etkisi” sonucunda ortaya çıkan harem sisteminin kadının konumunu değiştirdiğini ve onu “dört duvar arasına” hapsederek metalaştırdığını dile getirmiştir. Ayrıca İslamiyet’in de kadın ile toplumsal yaşamın ayrılması gerektiği şeklinde yorumlanmasıyla Tanzimat’a kadar sürecek dönemde kadınların toplumsal yaşamdan dışlandıkları, kılık kıyafetlerine kendilerinin karar veremedikleri, çalışma yaşamına katılmadıkları görülmektedir (Tekeli, 1982, s. 377). 1800’lerin sonu ile 1900’lü yılların başında ise Osmanlı Devleti’nde geçerli olan görüş kadınların daha iyi anne olmaları için eğitilmeleri gerektiği görüşü olmuştur. Bu dönemde devrin genel yapısına da uygun olarak erkeklerin “evi geçindiren” ve kadınların da “ev bakımını üstlenen” kişi olarak konumlandırıldığı ifade edilmiştir (Çakır, 2008). Bu görüşün birtakım değişikliklerle Cumhuriyet’in kurucu ideolojisinde de yer aldığı belirtilmektedir (Berktaş, 2018, s. 92-93).

Kadın hareketleri açısından ise Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan ve 1935’te sonlanan “birinci evre” “feminist dalga” hareketleri ve 80’lerden itibaren de ikinci dalga feminist hareketleri karşımıza çıkmaktadır. Söz edilebileceği belirtilmektedir (Toprak, 2022, s. 461-471). İlk dalga kadın hareketlerinin Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen modernleşme hareketleriyle ve özellikle de II. Meşrutiyet ile birlikte gündeme geldiği görülmektedir. Bu hareketlerin ortaya çıkışında hürriyet fikrinin gelişmesinin büyük etkisi olduğu gibi savaş nedeniyle erkek nüfustaki azalmanın ve dolayısıyla kadının metazori bir şekilde toplumsal yaşama katılmasının da etkisi olmuştur (Toprak, 2022, s. 1). Bu etkenler neticesinde kadınların

toplumsal istemlerde buldukları ve hak mücadelesine başladıkları görülmektedir. Sancar (2020, s. 92), 1868 ile 1908 yılları arasında gerçekleşen gelişmelere bakarak bu dönemin kadınlar açısından “kendilerini ispat dönemi” olduğunu ifade etmektedir. 1908 ile 1922 arasındaki dönemin ise “kadın hakları” konusuyla ilgili “somut taleplerin” gündeme geldiği bir dönem olduğu belirtilmektedir. Çakır (2021, s. 59) bu bağlamda iz sürmek için en elverişli kaynakların ise “kadın dergileri ve dernekleri” olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede ilk döneme ait karşımıza çok sayıda dergi ve gazete çıkmaktadır. Bu yazılı basın araçlarının bir kısmının erkekler tarafından çıkarılmış olduğu not düşülmelidir.⁵

Kadın dergiciliğini başlatanların erkekler olduğunu belirten Çakır (2021, s. 60) bu yayınların temel hedefinin “kadınların rol ve sorumluluklarını gündeme taşımak” olduğunu ifade etmiştir. Yayın tarihine göre ilk kadın dergisi sıfatına haiz olan gazete “Terakki Mukadderat” olmuştur. 1869 yılında yayımlanan gazete, eleştirel kadın mektuplarına yer vermiştir (Çakır, 2021, s. 61). Dergilerin okur mektupları yayınlamaları, bu mektuplarda yer alan konuların “tartışmaya” açılmasına ve dolayısıyla da gündeme taşınmasına yol açmıştır. Bu bağlamda okur mektuplarına yer verilmesi büyük önem taşımaktadır (Çakır, 2021, s. 407). Söz konusu dergiyi 1875 yılında yayın hayatına başlayan “Vakit Yahud Mürebbi-i Muhadderat” ve “Ayine” isimli dergiler izlemiştir. 1880’de yayına başlayan “Aile” adlı dergi ile 1883 yılında yayınlanmaya başlayan “İnsaniyet” adlı dergi de kadınları bilinçlendirme gayreti içinde olan dergiler olarak tanımlanabilir. Aynı yıl “Hanımlar” adlı dergi de yayın hayatına başlamıştır. Bu dergide önceki dergilere kıyasla daha çok kadınların yazdıkları yazılara yer verilmiştir. Bu dönemde karşımıza çıkan “sahibi kadın olan” ve sadece kadınların yazılarına yer verilen ilk kadın dergisi ise “Şüküfezar” adlı dergi olmuştur. 1887 yılında da daha çok eğitim konusuna odaklanan “Mürüvvet” dergisi yayın hayatına başlamıştır. 1895 yılında ise “en uzun süreli kadın dergisi” olarak tanımlanan “Hanımlara Mahsus Gazete” yayımlanmaya başlamıştır. Yine “Hanımlara Mahsus Malumat” ve “Aleml-i Nisvan” adlı dergi de bu dönemde ortaya çıkmış olan diğer yazılı basın ürünleri olmuştur (Çakır, 2021, s. 63-73; Sancar, 2020, s. 92-95).

II. Meşrutiyet’in ilanıyla yayın hayatına başlayan dergiler “Demet”, “Mehasin” ve “Kadın” adlı dergilerdir. “Mehasin” adlı derginin 1908 yılında yayınlanmaya başlayan ve “renkli ve resimli” olarak yayınlanan ilk kadın dergisi olduğu ifade edilmektedir (Çakır, 2021, s. 74,77). Bu

⁵ Bu dönemde Osmanlı’da modernleşme neticesinde ortaya çıkan ve görüş ile düşünceleriyle kadın hareketini, kadınların eğitim almalarını destekleyen bir grup erkekten söz etmek gerekmektedir. Bu erkeklerin kadınların geri kalmışlıklarına odaklandıkları ve modern yaşama uyum sağlayamayan kadınlar üzerinden tartışmalar yürüttükleri ifade edilmektedir. Bu tartışmaların seyrinin sadece kadınların erkeklerle aynı şekilde modernleşmesi ya da erkeklere ayak uydurması olmadığını bunun yanında “modern bir aile modeli” konusunun da öne çıkan bir mesele olduğunun belirtilmesi gerekmektedir (Sancar, 2020, s. 85). Bu dönemde özellikle Namık Kemal’in düşüncelerin toplum üzerinde tesiri olduğunu ifade eden Sancar, (2020, s. 85-86) Kemal’in kızların okula gitmeleri gerektiğini, “iyi yetişmiş kadınların iyi yetişmiş çocuklar” anlamına geldiğini dile getirmiş olduğunu aktarmaktadır. Yine bu dönemde İslamiyet ve kadın arasındaki ilişki üzerinde de önemli tartışmalar yürütülmüştür. Bu tartışmaların bazılarında kadının geri kalmışlığının sebebinin İslam dini olduğu belirtilirken diğer görüşte olanlar geri kalmışlığın nedeninin din değil de yanlış alışkanlıklar ya da birtakım adetler olduğunu dile getirmiştir (Sancar, 2020, s. 87-89).

dergilerin dışında aynı dönemde “Güzel Prensler”, “Genç Kadın”, “Kadın Duygusu”, “Türk Kadını”, “Seyyale” gibi birçok dergi de çıkarılmıştır. Ancak bu dönemde en etkili olan kadın dergisi, “Kadınlar Dünyası” olmuştur. Derginin “feminist” bir yaklaşıma sahip olduğu ve kadınların insan hakları için sesini çıkaran bir yayın aracı olduğu belirtilmektedir (Sancar, 2020, s. 95). “Kadınlar Dünyası” dergisi aynı zamanda “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”nin de yayın organı olarak kadın hakları mücadelesi vermiştir (Çakır, 2021, s. 80). Bu dergide yer alan tartışmaların toplumsal cinsiyet ekseninde ve eşitlik talebi şeklinde ortaya çıktığı ifade edilebilir (Çakır, 2021, s. 408).

Bu dönemde karşımıza çıkan derneklerin ise ilk sırada “hayır dernekleri” olduğu görülmektedir. Bu derneklere örnek olarak “Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti”, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Heyet-i Merkeziyesi, “Müdafaa-i Milliyeye Osmanlı Hanımlar Heyeti” sıralanabilir. Bu derneklerin dışında feminist hedeflere odaklanan dernekler de bulunmaktadır. Bu derneklere örnek olarak şunları sayabiliriz: “İttihak ve Terakki Kadınlar Şubesi”, “Kadınları Esirgeme Derneği”, “Teali-i Nisvan Cemiyeti”, “Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti”, “Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisaiyye”, “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”. Bu dernekler içinde “en radikal” olan derneğin “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” olduğu ve bu cemiyetin temel amacının da kadınların istihdam edilmelerinin ve ekonomik özgürlüklerine erişmelerinin sağlanması olduğu ifade edilmiştir (Toprak, 2022, s. 16-17). “Teali Nisvan Cemiyeti” de “İngiltere’deki süfrajet kadın hareketiyle” iyi ilişkiler içinde olan ve kadınların eğitimlerine odaklanmış olan bir başka dernekti (Toprak, 2022, s. 21; ayrıca bkz: Yılmaz, 2013). 1908 sonrasında ortaya çıkan ilk kadın derneği ise “Cemiyet-i İmdadiye” olmuştur. Bu derneğin “ilk kadın yardımlaşma derneği” olduğu ve askerlere giyecek temin ettiği belirtilmiştir. Yine “Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti” ile “İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi” de bu dönemde kurulmuş diğer derneklerdir (Toprak, 2022, s. 17). Ayrıca Selanik’te kurulan “Osmanlı Kadınları Şevkat Cemiyet-i Hayriyyesi”, “Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti” ve “Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvaniyyesi” de dönem açısından önemli diğer derneklerdir (Toprak, 2022, s. 18).

Bu örgütlenmeler bir yanda dursun kadınların toplumsal yaşama katılmaları, çalışmaya başlamaları aslında daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi büyük ölçüde savaşlar vasıtasıyla olmuştur. Erkeklerin büyük kısmının savaşa gittiği Balkan Savaşı ve ardından da I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı kadınların zorunlu olarak çalışmaya başlamalarına ve toplumsal yaşama katılmalarına yol açmıştır. Savaş koşulları içinde hükümetler de kadınların toplumsal yaşama katılmalarına olumlu yaklaşmıştır (Tekeli, 1982, s. 378). Bu dönemde kadınların istihdam edilmesiyle ilgili çalışan ve “Enver Paşa’nın eşi Naciye Sultan himayesinde” oluşturulan “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi” kurulduğu belirtilmektedir (Toprak, 2022, s. 5). Yine “Birinci Kadın İşçi Taburu” da orduda “geri hizmette” kadınların istihdam edilmesi amacıyla oluşturulmuş bir başka kurumdur (Toprak, 2022, s. 5). Tekeli (1982, s. 378) de Kurtuluş Savaşı ile birlikte kadınların siyasi mücadele içinde yer aldıklarını, siyasi toplantılara katıldıklarını ve hatta bu toplantılarda halka seslendiklerini aktarmıştır.

Tüm bu gelişmeler ve birikimlerle birlikte Cumhuriyet’in ilanına geldiğimizde bundan 3 sene sonra 1926 yılında Medeni Kanun’un ilanı ile karşılaşılacaktır. Medeni Kanun, önceki düzenle kıyaslandığında kadın ve erkek eşitliğine dayanan bir sistemin kapılarını açan ve bu

sistem içinde de kadına temel hak ve özgürlükler tanıyan bir niteliğe sahiptir (Kandiyoti, 2019, s. 74). Kanun, tanıdığı miras, boşanma gibi konulardaki eşitlikçi hak ve özgürlüklerin yanı sıra başka bir takım hak ve özgürlüklere de sınırlamalar getirmiştir (Tekeli, 1982, s. 380). Bu sınırlamalardan bazıları ailenin reisinin erkek olarak kabul edilmesi ve kadının çalışmasını erkeğin onayına bağlı kılan normlardır. Kadınlara Cumhuriyet'in ilk anayasası olan 1924 Anayasa'sında oy hakkı tanınmamış, kadınlar oy haklarına erişim için 1934 yılını beklemek durumunda kalmışlardır. Kadınların maruz kaldıkları bu durum Sancar (2020, s. 133) tarafından "kadın hakları söyleminden ideolojik, politik ve kültürel olarak ciddi bir kopuş" şeklinde yorumlanmıştır. 1930 yılında kadınlara "belediye seçimlerine", 1933 yılında "muhtarlık seçimlerine" katılma yani seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1934 senesinde ise kadınlara "milletvekili seçme ve seçilme hakkı" verilmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen ilk seçimlerde 18 kadın parlamentoya girmiştir (Moroğlu, 2016, s. 297). Toprak (2022, s. 461) bu gelişmelerle birlikte feminist hareketin ilk döneminin tamamlanmış olduğunu belirtmektedir.

Kadın hareketinin ikinci dalgasının ise 1980'lerin ilk yıllarında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu hareketin örgütlenmesine etki edenlerin "sol hareketi" kadın perspektifinden eleştiren genç kadınlar, yurtdışında eğitim alarak ülkeye dönen genç kadınlar ve "YÖK yasası" sebebiyle üniversiteden ayrılan akademisyen kadınlar olduğu ifade edilmektedir (Tekeli, 2004). Bu dönemde gerçekleşen mücadeleye yön veren iki önemli unsur bulunmaktadır. Tekeli (2004) bunlardan ilkinin batıda ortaya çıkan "kız kardeş" çalışmalarını ve eylemleri iken ikincisinin ise kadınların "kendi büyükannelerinin⁶ unutulmuş" tarihlerini fark etmeleri olduğunu söylemektedir. Aynı dönemde feminist perspektiften dergilerin çıkarıldığı, feminist eserlerin dilimize kazandırıldığı belirtilmektedir (Moralioğlu, 2012, s. 292). Toprak (2022, s. 467), 1985 yılında ilk olarak "Dünya Kadınlar Günü" kutlandığını ve CEDAW'ın uygulamaya geçirilmesi için dilekçe kampanyası gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Yine aynı zamanda "Medeni Kanun" için reform talebi de gündeme gelmiştir. Tekeli (2004), "Medeni Kanun Reformu"nun kadın hareketi içinde ilk sırada yer alan hedef olduğunu ifade etmiştir. Bu hedefe 2002 yılında yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun ile erişilmiştir. 1987 yılında "Feminist" adlı dergi yayın hayatına başlamış ve "Dayağa Karşı Dayanışma" adlı kampanya gerçekleştirilmiştir. 1988 yılında "Kaktüs" dergisi yayınlanmaya başlamış ve 1989 yılında da "Kadın Dayanışma Derneği" kurulmuştur. "Cinsel Tacize Hayır" kampanyası yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. Türk Ceza Kanununun 438 sayılı⁷ ve Medeni Kanun'un da 159. sayılı⁸ Maddeleri de bu dönemde feminist hareketlerin etkisiyle değiştirilmiştir (Moralioğlu, 2012, s. 293-296). 1990 yılında "Çalışma ve

⁶ Bu konuyla ilgili olarak bkz: Osmanlı Büyükannelerinin Feminist Talepleri-Geçmiş Kısa Bir Bakış (Akkent, 1994).

⁷ "Irza geçmek ve kaçırarak fiilleri fuhşu kendine meslek edinen bir kadın hakkında irtikap olunmuş ise ait olduğu maddelerde yazılı cezaların üçte ikisine kadarı indirilir." (Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, 106-11).

⁸ "Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zimnen müsaadesi ile bir iş veya sanatta iştigal edebilir." (Resmî Gazete, 1992, s. 6).

Ancak 2001 yılında düzenlenen Medeni Kanun'da yer alan 192. madde bu konuda açık kapı bırakmaktadır. İlgili maddeye göre eşler meslek seçimi konusunda birbirlerinden izin almak zorunda değildir ancak meslek seçerken "evlilik birliğinin huzur ve yararı" göz önünde tutulmalıdır (Türk Medeni Kanunu, 2001).

Sosyal Güvenlik Bakanlığı” bünyesinde oluşturan “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü”⁹ ile sonraki yıl kurulan “Kadınlardan Sorumlu Devlet Bakanlığı” kadın haklarının korunması açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir (Moroğlu, 2016, s. 298). Ancak “Kadınlardan Sorumlu Devlet Bakanlığı”nın 2011 yılında kaldırılmış olduğu da buraya not düşülmelidir (Moroğlu, 2016, s. 300).

Bu gelişmelerle birlikte Türkiye’nin 1995 Pekin’de gerçekleşen Dördüncü Kadın Konferansı neticesinde ortaya çıkan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı’nı çekincesiz kabul etmesi oldukça önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. 1998 yılında çıkarılan “Aileyi Koruma Yasası”nın da yine kadın hareketlerinin önemli bir başarısı olduğu belirtilmektedir (Tekeli, 2004). Aynı yıl “gelir vergisi” konusunda “kadınlara kendi adlarına beyanname verme hakkı” sağlanmış olduğu ve Türk Ceza Kanunu’nda ve Anayasa’da da kadınlar lehine düzeltmeler yapılmış olduğu belirtilmektedir. 2009 yılında meclis bünyesinde eşitlik komisyonu olarak “TBMM Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” kurulmuş ve bu gelişmeyi de İstanbul Sözleşmesi’nin imzalanması izlemiştir (Moroğlu, 2016, s. 298-299). Türkiye 2011 yılında imzalamış olduğu bu sözleşmeden 20 Mart 2021 tarihinde “Cumhurbaşkanı Kararı” ile ayrılmıştır (Toprak, 2022, s. 470-471). Tüm bu gelişmelerin yanında Türkiye’de kadın hakları alanında çalışan ve bu alanda raporlama ve izleme yapan birçok kadın derneği bulunmaktadır. Kadın çalışmaları akademik alanda da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda sanırım günümüz kadın hakları mücadelesinin en önemli hedefi kadının toplumsal konumunu ataerkil etkilerden kurtarmanın yanı sıra yitirilen kazanımlara tekrar erişebilmektir.

2. Kamu Politikalarında Kadın

Kadın hakları ve feminizm konularının sosyoloji, siyaset bilimi gibi bilimsel alanlarla olan ilişkisi çok net görünmekle beraber konu kamu yönetimine gelince kavramların kamu yönetimi alanı ile nasıl ilişkisi kurulacağı kolayca anlaşılammaktadır. Oysa feminizm de kadın hakları da ancak bir politika haline dönüştürülebilirse sorunlara ilişkin gerçek bir düzenleme gerçekleşebilir. Bu noktadan hareketle çalışma kadın hakları konusunu temel kamu yönetimi belgeleri özelinde ele almayı hedeflemektedir.

Kamu politika belgeleri denildiğinde akıllara gelen ilk sıradaki belgeler resmi politika belgeleri ya da diğer ismiyle üst politika belgeleri olmaktadır. Resmi politika belgeleri içinde Cumhurbaşkanlığı yıllık programları, kalkınma planları, orta vadeli programlar ve hükümet programları gibi belgeler yer almaktadır. Hükümet programları seçim öncesinde iktidara gelmek için rekabet eden siyasi partilerin iktidara geldikten sonra oluşturdukları hükümet süresinde izleyecekleri politikaları kapsayan bir çalışma belgesidir. Arslan (2017, s. 414) da hükümet programlarında kadın odaklı politikaları incelediği çalışmasında hükümet programlarının “kamu siyasalarına rehberlik etme” işlevinden söz etmiş ve bu belgelerin hükümetlerin “yol haritası” olduğunu dile getirmiştir.

⁹ Gedik (2009, s. 304), bu konuyla ilgili olarak “Devlet Planlama Teşkilatı” bünyesinde kurulan bu kurumun varlığının devlete ait “gerekirse biz her şeyi yaparız” görüşünü yansıttığını ifade etmektedir.

Cumhuriyetin ilanından bu yana uygulanan parlamenter sistem dâhilinde 65 hükümet kurulmuş, sonrasında Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmiştir. Bu çerçevede 65. Hükümet Programını takiben Cumhurbaşkanlığı tarafından yıllık programlar hazırlanmaya başlanmıştır. Ancak bu durum her bir hükümetin hükümet programına sahip olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Çoban, 2018 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında hükümet programlarını incelemiştir. Buna göre, 65 hükümetin 31 tanesinin hükümet programı varken 34 tanesinin ise hükümet programı bulunmamaktadır. Programı olan hükümetlere parti bazında incelendiğinde ise sol görüşlü parti sayısının 9, sağ görüşlü parti sayısının ise 20 olduğu belirtilmektedir. Ayrıca program hazırlamış bir “geçici hükümet” bir de “askeri hükümet” bulunduğu da ifade edilmektedir (Çoban, 2018, s. 1283-1284).

Çalışmada dikkate alınacak dönem 2010 sonrası dönemdir. Bu tarihin belirlenmesinin nedeni parlamenter sistemde yaşanan değişikliktir. Güler (2021, s. 2) tarafından da belirtildiği gibi 2007 yılını takiben Türkiye’de üç farklı yönetim sistemi deneyimlenmiştir. “Fiili işleyiş” açısından dikkate alındığında 2014 yılında dek süren parlamenter sistem bu tarihte yerini yarı başkanlık sistemine ve 2018 yılından itibaren de yerini başkanlık sistemine bırakmıştır (Güler, 2021, s. 2). 2007 yılında halk oylaması neticesinde gündeme taşınan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi konusunun Anayasa’da kendine yer bulması ile başlayan süreç kamusal politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında da birtakım değişiklikler doğurmuştur. Bu değişikliklerden bazıları birtakım bakanlıkların kapatılması, bazılarının birleştirilmesi, politika kurullarının oluşturulması şeklinde sıralanabilir. Bu nedenle söz konusu dönemleri kapsayan 61. Hükümet Programı, 62. Hükümet Programı, 64. Hükümet Programı, 65. Hükümet Programı, 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı ve 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı incelenmiştir. Çalışmada yönetim sistemindeki söz konusu değişim sürecinin - araştırmaya konu olan- kamusal belgelere ne şekilde yansıdığı ya da herhangi bir değişiklik yaratıp yaratmadığı da analiz edilecektir.

61. Hükümet Programı (06.07.2011-01.09.2014)

III. Erdoğan Hükümeti olarak da adlandırılan bu hükümet döneminde, 2011 yılında 61. Hükümet Programı olarak sunulan programda kadına dair şu hususlar ele alınmıştır:

Programda kadın öncelikle ayrımcılıkla mücadele çerçevesinde ele alınmıştır: Kişilerin kimliklerinden bağımsız bir şekilde hak ve özgürlüklerin taşıyıcısı oldukları ifade edilmiştir. Kadınların bir “toplumsal kesim” olarak güvenlik hizmetlerine ulaşmaları için gerekli çalışmaların yapılacağı dile getirilmiştir. Kadınların Programda yer aldıkları bir başka konu da istihdam konusu olmuştur. Belgede, “nitelik kazandırma” yoluyla işsizlerin istihdama katılmalarının kolaylaştırılacağı belirtilmiştir. Yine “ulusal istihdam stratejisi” konusuna değinilen Belge’de bu konu da kadınların istihdamı özelinde ele alınmıştır. Programda kadınların “sosyo-ekonomik durumlarının güçlendirilmesi” ve çalışma yaşamına katılımları ile kadınlara yönelik ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve kadınlar ile erkeklere eşit fırsatlar yaratılmasının hükümet tarafından önem verilen konular arasında olduğu ifade edilmiştir. Hükümetin bu amaçla bir kurul oluşturduğundan söz edilmiş ve kadınların çalışma yaşamına daha fazla katılmalarını sağlamak için de kreş ve bakımevlerinin teşvik edileceği belirtilmiştir. Kadın haklarının “güçlü toplum hedefi” bağlamında vazgeçilmez bir konu olduğu da dile

getirilmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen önlemlere örnek olarak da “Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” kuruluşu ve “pozitif ayrımcılık” kapsamında gerçekleştirilen anayasal düzenlemeler verilmiştir. Ayrıca neler olduğu açıkça söylenese de Program’da “kadına yönelik şiddetin engellenmesi için” lazım gelen önlemlerin de güçlendirildiği belirtilmiştir. Sosyal ve proje destekleriyle de kadınlara katkı verildiği ve okuma yazma konusunda da ilerlemeler kaydedildiği ayrıca belirtilmiştir. Programda son olarak ilerleyen dönemde de kadınlara yönelik çalışmaların devam edeceği, kadınların “karar alma mekanizmaları” içindeki etkinliklerinin geliştirileceği ve “kadın konuklerinde” yaşayan kadınlar için de istihdam olanakları yaratılacağı dile getirilmiştir (Resmî Gazete, 17 Temmuz 2011).

62. Hükümet Programı (01.09.2014-24.08.2015)

Bu hükümet Ahmet Davutoğlu tarafından kurulmuştur. 62. Hükümet, I. Davutoğlu Hükümeti olarak da adlandırılmaktadır. 1 Eylül 2011 tarihli Hükümet Programında kadın konusu özelinde bir önceki programa çok benzer ifadeler yer verilmiştir. Örneğin bu Programda da 61. Hükümet Programı’nda olduğu gibi kadın haklarının güçlü bir topluma erişmek için gerekliliği üzerinde durulmuş, “Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” kurulmuş olduğundan ve gerçekleştirilen anayasal düzenlemelerden söz edilmiştir (Başbakanlık, 2014, s. 76). Programda “kadına karşı şiddet” konusunda “sıfır tolerans” prensibinin takip edildiği ifade edilerek bu yönde hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiş olduğu belirtilmiştir. Hatta bu konuda iddialı bir adım atılarak İstanbul Sözleşmesi’nin “çekincesiz” olarak imzalanmış olduğuna değinilmiştir. Programda değinilen bir başka konu da din temelli ayrımcılığa maruz kalan kadınların haklarına erişimleri konusunda ilerlemeler gerçekleştirildiğidir (Başbakanlık, 2014, s. 76). Belgede dikkat çeken bir nokta kadınların “savunmasız ve sahipsiz kalmaması gerektiği” şeklindeki ifade ve bu ifade bağlamında da “devlet kurumlarına başvuran” kadınlara “korunma ve barınma” hizmeti sunulması yönünde ortaya konan iradedir (Başbakanlık, 2014, s. 77). Bu ifade ile kadın, mutlaka bir sahibi olması ya da biri tarafından korunması gereken güçsüz bir varlığa dönüştürülmüştür. Programda bir önceki Programda da yer verilmiş olduğu gibi gelecek dönemde kadınların karar alma süreçlerine katılımları doğrultusunda çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir (Başbakanlık, 2014, s. 77). Belgede kadın istihdamının 2013 yılında “3 puan” artarak %30,8 olduğu (Başbakanlık, 2014, s. 127) ancak yine “önceki planda olduğu gibi “nitelik kazandırarak” kadınların istihdamının artırılacağı belirtilmiştir (Başbakanlık, 2014, s. 128). Son olarak kadınların “sosyo-ekonomik” açıdan güçlendirilmesi, iş hayatında ayrımcılığın önlenmesi ve kadınlara fırsat eşitliği sağlanması da hükümetin önemle üzerinde durduğu konu başlıkları olarak sıralanmıştır. Kadınların çalışma hayatına dahil olmalarını desteklemek için kreş ve çocuk bakımevi imkanlarının geliştirileceği ve kadınların istidamı söz konusu olduğunda işverene destek olunacağı da 61. Hükümet Programı’nda olduğu gibi 62. Hükümet Programı’nda da ayrıca belirtilmiştir (Başbakanlık, 2014, s. 131).

63. Hükümet Programı (25.08.2015-24.11.2015)

63. Hükümet’e ait “Hükümet Programı” bulunmamaktadır. Çünkü bu hükümet bir seçim hükümetidir. Şöyle ki, 7 Haziran 2015 tarihinde gerçekleşen seçimler neticesinde hiçbir siyasi parti tek başına iktidar olamamıştır. Bu durum sonucunda parlamentoda en fazla sandalyeye

sahip olan partinin başkanı olarak hükümet kurma yetkisi Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı olan Ahmet Davutoğlu'na verilmiştir. Ancak belirlenen süre içerisinde hükümet kurulamaması nedeniyle Cumhurbaşkanı seçimlerin tekrar yapılmasına ve seçime kadar geçici bir bakanlar kurulu oluşturulmasına karar vermiştir. Bu nedenle de Davutoğlu tarafından oluşturulan bu geçici seçim hükümetinin bir hükümet programı olmamıştır (Arslan, 2017, s. 434-435; Güleç ve Sürmeli, 2015, s. 35).

64. Hükümet Programı (25.11.2015-24.05.2016)

III. Davutoğlu Hükümeti olarak da bilinen 64. Hükümet Programında “kadın” konusu “Nitelikli İnsan Güçlü Toplum” ana başlığı altında ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu başlık altında öncelikle diğer Programlarda da olduğu gibi güçlü toplum hedefi açısından kadın haklarının önemine değinilmiştir. Kadınların hem toplumun hem de ailenin “temel direği” olduğu belirtilmiştir (Başbakanlık, 2015, s. 53). Bu çerçevede kadınlarla ilgili olarak ortaya konan hedefler ise eğitim olanaklarının geliştirilmesi, karar alma mekanizmalarına ve işgücü piyasasına katılımın artırılması, “sosyal güvence” sağlanması ve girişimde bulunmanın teşvik edilmesi olarak sıralanmıştır. Bu hedefler tek tek incelendiğinde hepsinin en az bir tane insan hakkına karşılık geldiğini ifade edebiliriz. Program’da ayrıca kadınlarla ilgili mevzuatın kadınların da görüşleri alınarak inceleneceği ifade edilmiştir. Ayrıca “mevsimlik tarım işleri” ile “göçer ve yarı göçer” kişilere ve bu kişiler arasında da özellikle kız çocuklarına ve kadınlara yönelik eğitim imkanlarının geliştirileceği dile getirilmiştir (Başbakanlık, 2015, s. 53).

64. Hükümet Programında yer alan bir önemli konu da erken yaşta evliliklerdir. Bu konuda “aileye yönelik eğitim hizmetlerinin” geliştirileceği belirtilmiştir. Kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılacağı ifade edilmiştir. Yine fırsat eşitliği konusunda hem çalışanların hem de işverenlerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların geliştirileceği belirtilmiştir (Başbakanlık, 2015, s. 53). Kadın girişimcilerin teşvik edilmesine yönelik programların geliştirileceği de Program’da yer verilen bir başka husus olmuştur (Başbakanlık, 2015, s. 87). Programda yer alan “kadınlarımız için iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarını hayata geçireceğiz” ifadesi dikkat çekicidir (Başbakanlık, 2015, s. 54). Ayrıca Programda kadınların artan çocuk sayısına bağlı olarak yarı zamanlı ve tam ücretli çalışma imkanlarından faydalanabilecekleri, çalışmadıkları dönemlerin ise “memuriyet kıdemine” dahil edileceği belirtilmiştir. Kadına yönelik şiddet konusunda da yasal mevzuat düzeyinde etkinliğin artırılacağı ve şiddet mağduru kadınlara yönelik başvuru mekanizmalarının da geliştirileceği belirtilmiştir (Başbakanlık, 2015, s. 54).

65. Hükümet Programı (24.05.2016-24.06.2018)

65. Hükümet, Binali Yıldırım tarafından kurulmuştur. Bu dönemde kadın konusu bir önceki dönemdeki gibi ayrı bir başlık altında ve “kadın” alt başlığı altında ele alınmıştır. 65. Hükümet Programında bir önceki Programda yer alan aynı ifadeler, aynı sırayla yer almıştır (bkz: Başbakanlık, 2016). Dolayısıyla bu dönem Hükümet Programında bir önceki Programdan farklı bir ifadeye yer verilmemiş olduğu söylenebilir.

2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2019 yılına ait Programda kadın konusu yine “Nitelikli İnsan Güçlü Toplum” başlığı altında yer almıştır. Ancak burada “kadın” başlığı yerine “aile ve kadın” başlığı atılmıştır. Konu, mevcut durum incelenmesi, amaçlar ve politikalar ile tedbirlerin paylaşılması şeklinde ele alınmıştır. Bu bölüm altında güçlü toplumun temelini “aile kurumu” olduğu ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 100). Programda toplumsal sorunlardan söz edilmiş ve bu sorunların kaynakları arasında boşanmalar, göç, “toplumdan ziyade bireyin öneminin ön plana çıkarılması” gibi etkenler sıralanmıştır. Ayrıca yıllar içinde çekirdek aileden oluşan hane halkı oranı ile geniş aileden oluşan hane halkı oranının gerilediği ancak “yalnız ebeveyn ve çocuklardan” oluşan hane halkı oranının ise artış halinde olduğu belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 101). Aile kurumunun öneminin vurgulandığı metinde bir önceki yıla kıyasla evliliklerde %10,7 oranında artış olduğu ve boşanmalarda da %37,3 oranında artış olduğu ifade edilmiştir. Bu tablo neticesinde ortaya konulan politika ise “erken yaşta evliliklerin önlenmesi” ve “tek ebeveynli aileler” için “izleme ve destekleme hizmetlerinin” geliştirilmesi olmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 101). Yine bu başlık altında ailelerin yaşadığı sorunlar, aile içi eğitim, “Evlilik Öncesi Eğitim Programı” gibi konulara da geniş biçimde yer verilmiştir. 2019 yılına ait Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında değinilen konulardan bir tanesi de “toplumsal cinsiyet” konusu olmuştur. Bu konu, öncelikle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne atıfla ele alınmış sonrasında da konuya ilişkin fırsat eşitliğinin sağlanması, kadınların karar alma süreçlerine katılımlarının artırılması ve kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesi gibi alanlarda çalışmalara devam edildiği belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 102). Yine bu konulara yönelik olarak “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023”, “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020” ve “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı” belgelerinin uygulanmakta olduğundan söz edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 102). İhtiyaç halinde kadınlar için oluşturulan kadın konukevlerinin hizmet vermeye ve “Şiddet Önleme ve Hizmet Merkezleri” ile “Kadın Danışma Merkezi” gibi kurumların da çalışmalarına devam ettikleri Programda değinilen konular arasında yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 103).

Bu mevcut durum uyarınca Programda sıralanan amaçlar genel itibarıyla “ailenin refahının korunması” çerçevesinde aile danışmanlık sisteminin ve eğitim sisteminin geliştirilmesi; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla gerekli çalışmaların yapılması ve konukevinde kalan kadınların konukevi sonrasında yaşamlarına yön vermek amacıyla gerekli çalışmaları gerçekleştirmek olarak sıralanabilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 103). Amaçlar doğrultusunda ortaya konan politikalar ise aile konusuyla ilgili olarak evlilik öncesini ve boşanma sürecini de kapsayacak şekilde eğitimlerin ve danışmanlık hizmetlerinin artırılması; kadınların katılım, çalışma ve eğitim haklarına erişimlerinin sağlanması; sosyo-ekonomik politikaların aile konusunu gözetmesi, aileyi koruması ve güçlendirmesi; medyanın “aile üzerindeki olumsuz etkilerini” gidermek, “aile içi iletişim ve etkileşim” artırıcı eğitim programları geliştirmek; “boşanmaların azaltılması” için hizmet mekanizmalarının ve yalnız yaşayan ebeveynler için “izleme ve rehberlik” imkanlarının geliştirilmesi; kadına yönelik şiddet ve ayrımcılıkla mücadele için “bilinç yükseltici” çalışmalar yapılması; “toplumsal

cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda” çalışmaların yapılması olarak ifade edilebilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018, s. 104-106).

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2020 yılına ait Program’da “kadın” konusu önceki Program’da da yer almış olduğu gibi “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında kendine yer bulmuştur. Ancak burada “aile ve kadın” değil sadece “kadın” başlığı yer almıştır. Bu başlık altında öncelikle mevcut durumdan söz edilmiş, sonrasında amaçlar ortaya konulmuş ve en son olarak da politika, tedbirler ve hedefler paylaşılmıştır. Bu bölümde ilk olarak göze çarpan kadınların kalkınma süreçleriyle birlikte ele alındığıdır (ayrıca bkz: Tekeli ve Şahyar Akdemir, 2022). Bu çerçevede kadınların güçlenmesi ve kadınların güçlenerek elde ettikleri kazanımları ülke kalkınmasına aktarmalarının “insan odaklı kalkınma” anlayışının elzem bir parçası olduğu ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 286). Kadınların iş yaşamına dâhil olmalarının önündeki bir engelin de kreş ve çocuk bakım imkanlarının kısıtlılığı olduğunun belirtildiği Program’da bu bağlamda işverenlerin teşvik edildiği ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 287). Bu dönemde “sosyoekonomik gelişim eğitimi”, “dijital okuryazarlık eğitimi” gibi kadınlara özel eğitim programları gerçekleştirilmiş olduğundan ve kadın girişimciliği konusunda teşvik edici programların oluşturulduğundan bahsedilmiştir. Program’da erken yaşta evlilikler konusunda da düşünüş olduğu ifade edilmiştir. Paylaşılan veriye göre 2008 yılında 16-17 yaş kız çocuklarının evliliklerinin toplam evlilikler arasındaki oranı %7,2’dir. 2018 yılına gelindiğinde ise bu oranın %3,8’e gerilediği belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 287). Bir önceki Program’da olduğu gibi 2020 yılına ait Program’da da “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023”, “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020” belgelerinin uygulandığından söz edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 287-288). Son olarak kadın konukevlerinden söz edilen Program’da 2019 yılı sonuna kadar “Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri” sayısının 81 ilde olacak şekilde yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir. Yine Programda Kadın Danışma Merkezlerinin de geliştirilmesi yönünde ifadeler yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 288).

Bu mevcut durum çerçevesinde cinsiyet temelli ayrımcılığın önlenmesi, kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi Program’da belirtilen temel amaç olmuştur. Bunun yanında kadınların temel haklara erişimleri ve toplumsal yaşama katılımları ile karar alma süreçlerine müdahil olmaları konusunda fırsat eşitliğinin sağlanması, yerel düzeyden başlayarak bu yönde teşviklerin geliştirilmesi belgede yer alan ilk politika maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetle mücadele etmek de belgede yer alan bir diğer politika maddesidir. Bu doğrultuda şiddetle, erken yaşta evliliklerle ve istismarla mücadele etmek amacıyla gerçekleştirilen “farkındalık” çalışmaları ile “koruyucu ve önleyici hizmetler” konusunda geliştirilen çalışmaların etkinliğinin ve kapasitesinin artırılması konusuna yer verilmiştir. Son olarak sağlık konusuna değinilmiştir. Bu doğrultuda kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin artırılması, bu konuda bilinçlendirilmeleri ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi temel politikalar arasında yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 289-291). Bunların dışında Program’da “Japonya örneği” dikkate alınarak sadece kadınların eğitim alabildiği “kadın üniversiteleri” kurulacağı ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s. 264). On birinci Kalkınma Planı’nda da yer alan bu hedef için Cengiz (2021, s. 12), bu gibi

örneklerin kadının maruz kaldığı eşitsizliğin ve şiddetin ortadan kaldırılmasını zorlaştırdığını ifade etmektedir (ayrıca bkz: Yorulmaz, 2019).

2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Program’da yine önceki dönemlerde olduğu gibi “kadın” başlığı bulunmaktadır. Başlık altında mevcut durum, amaç, politika ve tedbirler ile hedefler sıralanmıştır. Buna göre mevcut durum özelinde kadınların işgücüne katılımlarının artmış olduğu ancak yine de erkeklerle kıyaslandığında bu artışın yeterli miktarda olmadığı ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020, s. 296). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından “Finansal Okuryazarlık ve Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerleri” gerçekleştirildiği ve bu seminerlere çok sayıda kadının katılmış olduğu belirtilmiştir. Kadın girişimciliğinin artırılması ve kadın kooperatiflerinin geliştirilmesi için de programlar ve eğitimler ile projelerin düzenlendiği ifade edilmiştir. Tarım sektöründe çalışan kadınlara yönelik olarak da destek programları geliştirildiği ve kırsal bölgelerde yaşayan kadınları güçlendirmek için de Bakanlık tarafından projeler yürütüldüğü ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020, s. 297). Sağlık konusunda kadınlara yönelik gerçekleştirilen uygulamalar da Program’da yer almıştır. 2018 yılıyla kıyaslandığında 2019 yılında 16-19 yaş arasındaki kişilerce yapılan evlilik sayısında düşüş olduğu ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020, s. 297). 2021-2025 yıllarını içeren “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Dördüncü Ulusal Eylem Planı” için çalışmaların devam ettiği belirtilmiştir. Programda ayrıca, 2019 yılında Adalet Bakanlığı’na yayınlanan “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Uygulanması Genelgesi” ile 2020 yılında İçişleri Bakanlığı’na yayınlanan “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Genelgesi” yer almıştır.

Program’da kadın konusu için belirlenen amaç önceki belgelerde de olduğu gibi cinsiyet temelli ayrımcılığın önlenmesi, kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Politikalar da yine bir önceki dönemde sıralanan politika maddelerinin aynısıdır. Bu politikaları da kısaca şöyle sıralayabiliriz: Kadınların temel hak ve özgürlüklere erişimlerinde fırsat eşitliğinin sağlanması, kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesi ve kadınlara sunulan sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ile kadınların sağlık konusundaki farkındalıklarının artırılması. Bu politika başlıklarının yanında daha önceki belgelerde yer almayan bir başka politika başlığı daha bulunmaktadır. Sıralanan son politika başlığına göre de kadınların medyadaki temsili iyileştirilecek ve “kadınların medya okuryazarlığı” artırılacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020, s. 301).

2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2021 yılında hazırlanmış olan 2022 yılına ait Program’da öncelikle kadın ve erkek istihdam oranlarından söz edilmiştir. Zaten kadınlar aleyhine olan istihdam oranının pandemi süreci ile olumsuz yönde değişim gösterdiği belirtilmiştir. Buna göre 2020 yılına ait erkek istihdam oranı %59,2 iken kadın istihdam oranı ise %26,2 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında gerçekleşen işgücüne katılım oranları göz önünde tutulduğunda da yine benzer bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Paylaşılan verilere göre bu dönemde erkeklerin işgücüne katılım oranı %68,2 iken aynı gösterge kadınlar için %30,9 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021, s. 272). Bu tablo karşısında kadın istihdamının geliştirilmesi yönünde çalışmaların ve

projelerin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Kadınların istihdama katılımlarını artırmak için de okuryazarlık ve ekonomi ile ilgili konularda seminerler düzenlendiğine değinilmiştir. Programda ayrıca kız çocuklarının fen bilimleri ve mühendislik bilimleri gibi alanlara yönlendirilmesi için de çalışmalar yapıldığından söz edilmiştir. Tarım sektöründe kadınların desteklenmesi ile ilgili olarak önceki programlarda yer alan ifadelere bu Program'da da yer verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021, s. 272). 2021 yılında "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı"nın yürürlüğe girmiş olduğundan söz edilmiştir. Kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda kadın konuklerine ve "Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri"ne değinilmiştir. "Teknik Yöntemlerle Takip Sistemlerinin Kullanılmasına Dair Yönetmelik"ten söz edilmiş ve ilgili belgenin de 2021 yılı eylül ayında yürürlüğe girdiği ifade edilmiştir. Program'da ayrıca "Kadın-Erkek Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçelemenin Uygulanması" adlı projenin başlamış olduğu belirtilmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen proje çerçevesinde farkındalık ve tarama çalışmaları gerçekleştirilmiş olduğu söylenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021, s. 273-274).

Program'da kadın konusu için belirlenen amaç önceki belgelerde de olduğu gibi cinsiyet temelli ayrımcılığın önlenmesi, kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Politikalar da yine bir önceki Programdaki gibi, kadınların temel hak ve özgürlüklere erişimlerinde fırsat eşitliğinin sağlanması, kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesi, kadınlara sunulan sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ile kadınların sağlık konusundaki farkındalıklarının artırılması, kadınların medyadaki temsilinin geliştirilmesi ve medya okuryazarlığının artırılması olarak sıralanabilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021, s. 274-277).

2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

2023 yılına ait Program'da "kadın" başlığı önceki programlara benzer şekilde "Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum" üst başlığı altında kendine yer bulmuştur. Başlık altında ilk olarak kadınların "ekonomik ve sosyal" bakımlardan güçlenmesinin katkı sağlayacağı alanlar belirtilmiştir. Burada yer alan ifadeye göre kadının güçlenmesi "kalkınma", "sağlıklı bir nesil geliştirme ve "aile ve toplumsal yapının" kuvvetlenmesine katkı sağlayacaktır. Belgede bu amaçlar için kadının "temel hak ve fırsatlara" erişimi konusunda çalışmaların gerçekleştirildiği belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2022, s. 263).

Covid-19 Pandemisinin kadın istihdamına olan olumsuz etkisi bu belgede de yinelenmiştir. 2021 yılına ait kadın istihdam oranının %28 olduğu ve kadınların işgücüne katılım oranının ise %32,8 olduğu belirtilmiştir. Aynı ölçümlerin erkekler için ise %62,8 ve %70,3 olduğu ifade edilmiştir. Belgede işgücüne katılım konusunda "Kadınların işgücüne katılımlarının artırılması ve insana yakışır, nitelikli işlerde çalışmaları, ülkemizin sürdürülebilir kalkınması ve ülke refahının adil bir şekilde paylaşımı açısından kritik öneme sahiptir." ifadesine yer verilmiştir. Bu ifade ile kadının kamusal belgelere değerli ve dolayısıyla hak sahibi bir özne değil ama hedeflere ulaşmak için hakları teslim edilecek bir araç şeklinde yansıdığı gözler önüne serilmektedir.

Program'da "Finansal Okuryazarlık" ve "Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerleri" ile kadın girişimciliğinin ve kadın kooperatiflerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapıldığı

belirtmiştir. Tarım sektöründe çalışan kadın oranının yüksek olduğu ancak bu kadınların “ücretsiz aile işçisi” statüsünde oldukları da Belge’de altı çizilen konulardan bir başkasıdır. Bu konuda “Tarım ve Orman Bakanlığı” tarafından kadın çiftçilere yönelik geliştirilen tarımsal destek programlarının ve projelerin bulunduğu dile getirilmiştir. Bu Program’da da yine önceki programdaki gibi kız çocuklarının “fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi” konusuna değinilmiştir. Program’da “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı” bünyesinde yapılan çalışmalar ile “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı”ndan, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri ile kadın konukevlerinin geliştirilmesi konularından da söz edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2022, s. 265-266). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde “Türkiye’de Kadın Erkek Fırsat Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçelemenin Uygulanması Projesi”nin başlamış olduğu ve bu proje bağlamında da kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması için birtakım düzenlemelerin, farkındalık çalışmalarının, eğitim programlarının yapılacağı Belge’de değinilen konulardan bir diğeridir.

Programda listelenen amaçlar kadına yönelik ayrımcılıkla mücadele, kadınların toplumsal yaşama eşit olarak katılması ve kadınların güçlendirilmesi olarak sıralanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2022, s. 266).

Bu bağlamda ortaya konan Politika ve Tedbirler ise kalkınma planları ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. Buna göre kadınların toplumsal yaşamın her bir alanına katılımları desteklenecektir. Bunun için araştırma, proje ve eğitim fırsatları geliştirilecektir. Kadının güçlenmesi amacıyla “farkındalık çalışmaları” yürütülecektir. Fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik planlama ve bütçeleme faaliyetleri gerçekleştirilecektir. Kadınların dijital platformlarda geliştirilmesini hedefleyen çalışmalar yürütülecektir. Girişimcilik, e-ticaret ve kooperatifçilik alanlarında kadınlar desteklenecektir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2022, s. 267). Kadınların ekonomik yaşama katılımlarının artırılması ve işgücüne uyumlarının sağlanması için eğitim, kurs gibi etkinlikler düzenlenecektir. Kadınların kamusal yaşama ve karar alma süreçlerine katılımlarının artırılması için teşvik edici faaliyetler yapılacaktır. Şiddet, erken yaşta evlilik ve benzeri sorunların çözümüne yönelik farkındalık çalışmalarının geliştirileceği ve “koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkinliği” ile kapasitenin geliştirileceği de ilgili Belge’de yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2022, s. 268). Bu bağlamda raporlama çalışmalarının yapılacağı, farkındalık ve eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirileceği ve “şiddet mağduruna” yönelik kamusal hizmetlerin geliştirileceği belirtilmiştir. Yine kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılacağı ve kadının medyada temsilinin iyileştirilmesi ile kadınların medya okuryazarlığının artırılması da önceki dönemde olduğu gibi 2023 Programı’nda kendine yer bulmuştur.

Sonuç

“....
Al paçalıklı sırtı küfeli,
Başı çifte çifte sarıyazmalı
Siler gibi alın terini çevrene
Bu kara yazıyı alnından silip

Kendi özyazını, kendin yazmalı!”¹⁰

Çalışma, kadın haklarının gelişiminin dünyadaki ve Türkiye’deki seyrinin dikkate alınması ile kamu politikalarının oluşmasına kılavuzluk eden hükümet programlarının incelemesi neticesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın araştırma soruları da “Günümüzde kadın hakları özelinde yaşanan sorunlar siyasi belgelere ne şekilde yansımaktadır? Kadın hakları konusunda ortaya konulan sorunların çözümüne ilişkin geliştirilen öneri ve stratejiler nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir.

Bu çalışma boyunca -birçok yazarın da belirtmiş olduğu ve çalışmada da yer verilmiş olduğu gibi- Türkiye’de ortaya çıkan kadın hareketinin temellerinin Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde atılmış olduğuna dikkat çekilmiştir. “Feminist büyükannelerin” vermiş oldukları mücadelelerin Cumhuriyet sonrası dönem için de hak ve özgürlük istemlerinin ortaya çıkışında ve bu konuda bir bilinç yaratılmasında ne denli önemli olduğu burada tekrar edilmelidir. 1934 yılında kadınlara oy hakkının tam anlamıyla tanınmasıyla kadın, yurttaş statüsüne yükselmiş ve kadın hakları hareketinin ya da ilk kuşak feminist hareketin sonuna gelinmiştir. 80’li yıllarla birlikte kadın hakları konusu tekrar gündeme gelmiş ve bu dönemde yeni bir mücadele başlamıştır. Bu mücadele neticesinde önemli kazanımlar sağlanmış olsa da günümüze gelene kadar bu kazanımlar bir ileri bir geri şeklinde gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, 2011 sonrası dönemi -hükümet programları ve yıllık programlar özelinde- ele aldığımız incelemede söz konusu belgelerde kadın konusuna değinilmiş olduğu ifade edilebilirken, bu konunun “insan hakları”, “kadının insan hakları” ya da “kadın hakları” bağlamında ele alınmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı’na ait yıllık programlara bakıldığında bu programlarda “mevcut durum” tespitine yoğunlaşmış olduğu, “amaçlar” ve “politikalar” ile “tedbirler” konularına daha az yer verildiği görülmüştür. Bu durum, yönetim sistemi değişikliği ile ilişkilendirilebilse de tek başına anlamlı bir farklılık olarak değerlendirilememektedir. Kadın konusuna yaklaşımları bakımından Hükümet Programları ile Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları arasında belirgin bir farka rastlanmamıştır.

Programlarda güçlü bir topluma erişmek ve kalkınmak için kadın haklarının önemli bir hedef olduğunun altı çizilmiştir. Kadın haklarının bu şekilde yorumlanması ve konumlandırılması onu bir araç haline sokmuştur. Diğer taraftan kadının toplumsal hedeflere ulaşmada üstlendiği “araçsallık” rolü her dönem farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kadınların özgürleşmesi fikri erkekler açısından “entelektüel bir arkadaşlık” ilişkisine erişme, “sevgisiz evliliklere” dur diyebilme çerçevesinde ortaya çıkmıştır (Kandiyoti, 2019, s. 230). Dolayısıyla bu dönemde ortaya çıkan “erkek feminizmi” kadınların maruz kaldığı ayrımcı uygulamalardan, hak ihlallerinden ya da kadının da erkek gibi bir insan olduğu düşüncesinden kaynaklanmamakta, bir bakıma erkeklerin kendilerini kayırmalarından ve kendi arzularına erişmek için kadını araçsallaştırmalarından geçmiştir. Cumhuriyet

¹⁰ Ilgaz, 2015:22.

döneminde ise kadın, hakların öznesi konumuna gelmiş ancak bu durum -belirli istisnalar hariç- “modernleşme” sürecinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bugün hükümet programlarına baktığımızda ise kadının yine araçsallığı söz konusudur. Buna göre kadın hakları “güçlü toplum” hedefine ulaşmak için erişilmesi gereken bir alt hedeftir (Arslan, 2017, s. 438). Yani kadın, kalkınmak için ve güçlü topluma ulaşmak için haklarına sahip olmalı, istihdama ve karar alma süreçlerine katılmalıdır. Kadın insan olduğu için değil toplumun ilerlemesi ve kalkınması için hak sahibi olmalıdır!

Belgelerde dikkat çeken bir diğer konu, kadının ailenin ve toplumun “temel direği” olarak konumlandırılması, kadının çoğunlukla “iş ve aile yaşamı” bağlamında ve aile kapsamında ele alınmış olmasıdır. Aile konusu, ailenin korunması ve güçlendirilmesi sosyal ve ekonomik politikaların da merkezine yerleştirilmiştir. Bu durum programları hazırlayan hükümetlerin, yöneticilerin kadını toplumsal yaşam içinde ne şekilde konumlandığını göstermektedir. Ataerkil yaklaşımdan beslenen bu konumlandırma toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu durum şiddetin, eşitsizliklerin ve hak ihlallerinin devamını sağlayacak sosyal yapının ve kültürel normların devamı anlamına gelmektedir (ayrıca bkz: Cengiz, 2021, s. 7-15).

Kadının hakları ve kadının toplumda kendisi olarak var olması ona bahsedilecek bir imkân ya da lütuf değildir. Ancak kadın varoluşundan bu yana toplumsal bir hiyerarşi içinde yaşamakta, bir nevi kast sistemi içinde nefes almaya çalışmaktadır. Kadınlar yüzyıllardır bu kast sistemini yıkmaya uğraşmakta söz konusu hiyerarşik ilişkiyi eşitler arası bir ilişkiye dönüştürmeye çalışmaktadır. Mevcut durum kadınların bu mücadelelerine devam etmeleri gerektiğini göstermektedir. Nitekim Kandiyoti (2019, s. 78)’nin kadınlar için yapmış olduğu “‘kurtulmuş’ fakat ‘özgürleşmemiş’” yorumu sanırım bugün için de geçerliliğini korumaktadır.

Bu doğrultuda söz konusu çalışma soruları çerçevesinde kadınlara ait sorunlar ve bu sorunların siyasi belgelere yansımaları ile bu sorunların çözümlerine ilişkin ortaya konulan öneriler kadınlara yönelik sorunların ortadan kaldırılması için yeterli değildir. Araştırma açısından sunulan öneriler ise şu şekilde sıralanabilir:

Devletin asli görevlerinin başında “insan haklarının korunması” ilkesinin geldiğini de göz önünde tutarak kadın konusunun bir insan hakkı meselesi olarak görülmesi oldukça önemlidir. Kamu yönetiminin örgütlenmesi içinde “kadın” konusuna hassaten ilgi gösteren bir mekanizmanın bulunması gerekmektedir. Bu birim, hak temelli çalışmalara yönelik, etkili bir birim olmalıdır. “Kadınlardan Sorumlu Devlet Bakanlığı” gibi bir oluşumun varlığı tekrar değerlendirmeye alınabilir. Yine insan haklarına dair her bir sorunun temelinde eğitim eksikliğinin yattığını da dikkate alarak eğitim sisteminde kadın haklarına yönelik “hak ve etik temelli” düzenlemelerin gerçekleştirilmesi bir başka öneri olabilir. Çalışmanın “Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimine Genel Bir Bakış” adlı bölümünde de belirtilmiş olduğu gibi Eski Türk Devletlerinde kadının konumunun mevcut sisteme kıyasla “kadınlar lehine” oldukça farklı olduğu bilinmektedir. Bu değişimin sebeplerinin incelenerek bu doğrultuda düzenlemelerin yapılması bir başka öneri olarak sunulabilir. Son olarak insan hakları bilgisine sahip, etik değer bilgisine donanmış yöneticilerin işbaşına gelmeleri ve toplumsal eşitlik amacına hizmet eden düzenlemelerin yapılması da söz konusu dönüşüm için önemli bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Türkiye’de Kadın Hakları: 2010 Yılı Sonrası Hükümet Programları ile Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları Üzerine Bir İnceleme” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Bilgilendirme	Bulunmamaktadır.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmanın yazar tarafından hazırlandığı beyan edilmiştir.
Teşekkür	Bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayı alınmasına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni alınmasına gerek yoktur.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1982). Giriş. N. Abadan-Unat (Der.) *Türk Toplumunda Kadın* (s. XIII-XVI). İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.
- Acar, H. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. *İnsan & İnsan*, 6(21), 395-411.
DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.536610>
- Alp, H. (2019). Eğitim ve Kadın. H. Altunok ve F. G. Gedikkaya (Ed.). *Kamu Yönetimi ve Kadın* (s. 39-93). Ankara: Gazi Yayınevi.
- Akkent, M. (1994). Osmanlı Büyükannelerinin Feminist Talepleri Geçmişe Kısa Bir Bakış. *Kadın Hareketinin Kurumlaşması Fırsatlar ve Rizikolar* (Çev: Meral Akkent), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, Ş. A. (2017). Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Programlarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (özel sayı), 411-440.
- Başbakanlık (2014). 62. Hükümet Programı Başbakan Ahmet Davutoğlu.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140907-1.htm> (Erişim tarihi: 12.06.2022).
- Başbakanlık (2015). 64. Hükümet Programı Başbakan Ahmet Davutoğlu.

https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukümet_programi.pdf (Erişim tarihi: 12.06.2022).

Başbakanlık (2016). 65. Hükümet Programı Başbakan Binali Yıldırım.

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/65-hukümet-programi-20180125142728.pdf>

(Erişim tarihi: 12.06.2022).

Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* no7.

https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2022).

Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Cengiz, A. A. (2021). *Kadın Cinayetlerinin İş Yeri Şiddeti Açısından Değerlendirilmesi*. Bursa: Dora.

Çakır, S. (2008). 1908’in Kadınlar Açısından Anlamı. 19 Temmuz 2008, bianet

<https://m.bianet.org/bianet/kadin/108437-1908-in-kadinlar-acisindan-anlami> Erişim Tarihi: 19.06.2022.

Çakır, S. (2021). *Osmanlı’da Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çoban, A. (2018). Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programları ve Öğretmenlik Mesleği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 1278-1301.

De Gouges, O. (2019). *“Kadın, Uyan” Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi*. (Çev: Berna Günen). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Gedik, Birkalan H. (2009). Türkiye’de Feminizmi ve Antropolojiyi Yeniden Düşünmek. *Cogito*, 58, 285-338.

Güleç, S. S. ve Sürmeli, İ. (2015). Hükümet Programları ve Kalkınma Planları Ekseninde Çevre Politikası Analizi. *Yasama Dergisi*, 30, 22-43.

Güler, T. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Tarihsel Arka Planı. A. Yılmaz ve T. Güler (Ed.). *Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri Bağlamında Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* (s. 1-35). Bursa: Ekin Yayınevi.

Doğramacı, Emel (1985). Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını. *Erdem*, 1(1), 111-124.

Héritier, F. (2014). Farklılıktan Hiyerarşiye. F.Héritier, M. Perrot, S. Agacinski, N. Bacharan (Ed.). *Kadınların En Güzel Tarihi* (s. 1-51). (Çev: Yonca Aşçı Dalar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İlgaz, R. (2015). *Kulağımız Kirişte*. İstanbul: Çınar.

Resmî Gazete, 2 Temmuz 1992.

- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21272.pdf> (Erişim tarihi: 11.06.2022).
- Resmî Gazete, 17 Temmuz 2011.
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm> (Erişim tarihi: 11.06.2022).
- Hooks, B. (2019). *Feminizm Herkes İçindir*. (Çev: Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım). İstanbul: bgst Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2019). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. (Çev: Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Konan, B. (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci. *AUHFD*, 60(1), 157-174.
- Michel, A. (ty). *Feminizm*. (Çev: Şirin Tekeli). Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Moraloğlu, A. (2012). 80'li Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 6(99): 291-297.
- Moroğlu, N. (2016). Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 285-317.
- Sancar, S. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2011). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sığı, Ü. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şeren Kurular, G. Y. (2018). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Politikalarının Feminist Kökenleri. *Fe Dergi*, 10(1), 94-108.
- Tekeli, S. ve Şahyar Akdemir, D. (2022). Kalkınma Planlarında Kadın: Amaç Mı? Araç Mı?. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0 (42), 756-784. DOI: 10.14520/adyusbd.1180267
- Tekeli, Ş. (1982). Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri. N. Abadan-Unat (Der.) *Türk Toplumunda Kadın* (s. 375-396). İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2004). On Maddede Türkiye'de Kadın Hareketi. *Bianet*, 18 Eylül 2004
- <https://m.bianet.org/bianet/kadin/43145-on-maddede-turkiyede-kadin-hareketi> (Erişim tarihi: 24.06.2022).
- Toprak, Z. (2022). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2018). 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf (Erişim tarihi: 07.06.2022).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, (2019). 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı.

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf (Erişim tarihi: 07.06.2022).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020). 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/2021_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf (Erişim tarihi: 07.06.2022).

Türk Ceza Kanunu’nun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf> (Erişim tarihi: 24.06.2022).

Türk Medeni Kanunu, 2001.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> (Erişim tarihi: 28.06.2022).

Yılmaz, A. (2013). Halide Edip’te Kadın Hakları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20 (1),119-134.

Yorulmaz, I. (2019). Japonya’daki kadın Üniversiteleri: Neden Kuruldular, Başarılılar Mı?. *BBC News Türkçe*, 05.07.2019.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48877807> (Erişim tarihi: 05.06.2022).

Declaration of Sentiments

<https://www.nps.gov/wori/learn/historyculture/declaration-of-sentiments.htm> Erişim tarihi: 15.06.2022.

Women's Rights in Turkey: A Review on Government Programs and Presidential Annual Programs After 2010

Duru ŞAHYAR AKDEMİR

Extended Abstract

The women's movement in Turkey started in the last period of the Ottoman Empire. The women's movements, the first wave of which was completed in 1935, began with the modernization movements in the Ottoman Empire and the Second Constitutional Monarchy. The development of the idea of freedom and women's participation in social life greatly impacted the emergence of these movements. The Civil Code declared in 1926 is an important development for the women's movement. However, in the Republic's first constitution, women were not given the right to vote. In the first elections held after 1934, 18 women entered the parliament (Moroğlu, 2016, p. 297). The second wave of the women's movement emerged in the early 1980s. Turkey's acceptance of the Beijing Declaration and Action Plan, which emerged at the 1995 Fourth Women's Conference in Beijing, is a very important development. The "Family Protection Law" enacted in 1998 is also an important success of the women's movements (Tekeli, 2004). In 2009, the "Parliamentary Committee on Equal Opportunities for Men and Women" was established within the parliament. Then, Turkey signed the Istanbul Convention (Moroğlu, 2016, pp. 298-299). Turkey left this contract, which it signed in 2011, with a "Presidential Decision" on March 20, 2021 (Toprak, 2022, p. 470-471).

The period after 2011 was analyzed within the framework of "government programs" and "Presidential Annual Programs" listed among official public documents.

Within the scope of the 61st Government Program (06.07.2011-01.09.2014), women were primarily addressed within the framework of the fight against discrimination: It was stated that people are the bearers of rights and freedoms. It has been stated that efforts will be made to ensure women's access to security services as a "social segment". It has also been stated that women's rights are an indispensable issue in the context of the "strong society goal". In the 62nd Government Program (01.09.2014-24.08.2015), it was said that the Istanbul Convention was signed "without reservations". Another issue mentioned in the program is that progress has been made in the access of women who are subject to discrimination based on religion (Başbakanlık, 2014, s. 76). An important point in the document is the statement that women "should not be left defenseless and unattended". With this expression, the woman has been transformed into a powerless creature that must

have an owner or be protected by someone. The 64th Government Program (25.11.2015-24.05.2016) included the subject of "women" under the main title of "Qualified People, Strong Society". Under this title, as in other Programs, the importance of women's rights in terms of the goal of a strong society has been mentioned. It has been stated that women are the "pillars" of both society and the family (Başbakanlık, 2015: 53). Within this framework, the goals set for women are as follows: improving educational opportunities; increasing participation in decision-making mechanisms and the labor market; providing "social security"; encouraging initiative. When we look at these goals one by one, we can say that they all correspond to at least one human right. Another important issue in the 64th Government Program is early marriages. In this regard, it has been stated that "educational services for the family" will be developed.

In the Program of 2019, the subject of women was included under the title of "Qualified People, Strong Society". However, the title "family and woman" was used instead of the title "women". The policies listed in this program are as follows: increasing training and counseling services, including pre-marital and divorce processes; ensuring women's access to their right to participation, work, and education; socio-economic policies take care of the family issue, protecting and strengthening the family; to eliminate the "negative effects of the media on the family", to develop training programs that increase "communication and interaction within the family"; development of service mechanisms to "reduce divorces" and "monitoring and guidance" opportunities for single parents; carrying out "awareness-raising" activities to combat violence and discrimination against women; carrying out studies on "gender-sensitive budgeting" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018: 104-106).

In the Program for 2020, the subject of "women" was included under the title of "women". Under this heading, it has been stated that empowering women and transferring the gains gained by women to the development of the country is an important part of the "people-oriented development" approach (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019: 286). It has been stated that employers are encouraged to include women in business life (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019: 287). Within the framework of this current situation, preventing gender-based discrimination, ensuring equal opportunities for men and women, and empowering women have been the main objectives of the Programme. Combating violence is another policy item in the document. The purpose set for the issue of women in the 2021 Program can be expressed as preventing gender-based discrimination, ensuring equal opportunities for men and women, and empowering women, as in previous documents. The aim set in the 2022 Year Program can be expressed as preventing gender-based discrimination, ensuring equal opportunities for men and women, and empowering women, as in previous documents.

In this case, in the research we have examined the post-2011 period - in terms of government programs and annual programs - it is seen that the issue of women is mentioned in the documents. However, the issue was not discussed in the context of "human rights", "women's human rights" or "women's rights". Especially in the last four programs, it was observed that the focus was on the determination of the "current situation". Less emphasis is placed on "purposes" "policies" and "measures" in these documents. Another issue that draws attention in the documents is the positioning of women as the "pillars" of the family

and society. Women are generally discussed in the context of “work and family life”. This context is based on the Patriarchal approach rather than the human rights approach. This means the continuation of the social structure and cultural norms that will ensure the continuation of violence, inequalities, and rights violations (see also: Cengiz, 2021: 7-15).

Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Siyasetnamelerinde Devletin Hazinesine İlişkin Tespitler

Rıdvan ENGİN¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
15.01.2023

Kabul Tarihi
16.03.2023

DOI
10.53306/klujfeas.1235533

Siyasetnameler, eski çağlardan beri devlet yönetiminde meydana gelen bozulmalara ve yozlaşmalara yakından tanıklık eden dönemin aydınları tarafından hükümdarlara ve devlet adamlarına arz edilen nasihat niteliğindeki eserlerdir. Bu perspektiften ele alındığında bu türdeki eserlerin yazıldığı dönemin iktisadi, mali, siyasi ve toplumsal yapısını yansıttığı söylenebilir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan bazı siyasetname örnekleri incelenmiştir. Bu çerçevede devlet hazinesinin mevcut durumuna ilişkin yazarların tespitleri ortaya konmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde siyasetname örneklerinde devlet hazinesine ilişkin en çok üzerinde durulan meselenin devletin gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra vergi toplamakla görevlendirilen tahsildarların halka kötü davranması, vergi muafiyeti nedeniyle hazine gelirlerinin azalması, maaşlı asker sayısının fazlalığı nedeniyle devlet harcamalarının artması, geçmişte alınan borçların ödenememesi, devlet yönetiminde rüşvetin yaygın olması da ele alınan diğer meseleler arasında yer almaktadır. Ayrıca devlet hazinesinden sorumlu defterdarların adil, dürüst, bilgili, tecrübeli ve dindar kimseler olması gerektiği sıkça vurgulanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, siyasetname, hazine, maliye tarihi, vergi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ridvanengin@comu.edu.tr, ORCID: 0000- 0001-7898-0131

Detections Regarding the State Treasury in the Ottoman Siyasetnames of the Period of Stagnation and Regression

Rıdvan ENGİN²

Abstract

Since ancient times, siyasetnames are books of advice offered to rulers and statesmen by the intellectuals of the period, who have witnessed the deterioration and corruption in the state administration. From this perspective, it can be said that such works reflect the economic, fiscal, political and social structure of the period in which they were written.

In this study, some examples of siyasetname were examined which written during the stagnation and regression period of the Ottoman Empire. In this context, the determinations of the authors regarding the current situation of the state treasury has been revealed. When evaluated in general, it is seen that the most emphasized issue regarding the state treasury in the examples of the siyasetname is the imbalance between the government expenditures and revenues. In addition, the mistreatment of the public by the tax collectors, the decrease in the treasury revenues due to tax exemption, the increase in government expenditures due to the excess number of salaried soldiers, the inability to pay the debts received in the past, and the prevalence of bribery in the state administration are among the other issues discussed. In addition, it is frequently emphasized that the head of the fiscal department responsible for the state treasury should be fair, honest, knowledgeable, experienced and religious people.

Key words: Ottoman Empire, siyasetname, treasury, fiscal history, tax.

Article Type

Research Article

Application Date

15.01.2023

Acceptance Date

16.03.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1235533

² Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, ridvanengin@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7898-0131

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan mali sorunların başlangıcını 16. yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkündür. Bu yüzyılın ortalarında imparatorluk azami sınırlarına ulaşmış ve savaşlar neticesinde elde edilen ganimetler doğal olarak sona ermiştir. Öteki taraftan özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte Avrupalı devletler askeri alanda güç kazanırken, Osmanlı ordusu zayıflamaya başlamıştır. Ayrıca 17. yüzyıldan itibaren tımarlı askerler azalırken yeniçeri ocağına kaydedilen asker sayısı giderek artmıştır ve buna bağlı olarak maaş ödemeleri hususunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır (Çakır, 2012, s. 17-18).

1579 yılında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümüyle Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi sona ermiş ve duraklama dönemi başlamıştır. Fetihlerin sona ermesiyle savaşlardan elde edilen ganimetlerin azalması sonucu hazineye nakit girişi oldukça kısıtlı hale gelmiştir. Hazine gelirleri devletin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelince şer'i ve örfi vergilerin oranlarını artırmak ya da yeni vergiler koymak suretiyle çözüm yolu aranmış ancak bu sefer de halk ağır vergi yükü altında ezilmiştir (Sayâr, 1977).

Uzun yıllar süren savaşlarda başarısız olunması sonucu ödenen tazminatlar ve bunun yanı sıra stratejik açıdan önemli toprakların kaybedilmesiyle devlet hazinesi büyük miktarda vergi gelirinden yoksun kalmıştır. Buna karşın sarayın lüzumsuz harcamalarının artması, devlet yönetiminde rüşvet, yolsuzluk ve israfın yaygın hale gelmesiyle hazineden yapılan giderler sürekli olarak artmış, devlet mali açıdan çok zor duruma düşmüş ve mali krizler birbirini takip etmiştir (Sayâr, 1977).

Osmanlı Devleti duraklama ve gerileme döneminde idari, mali, siyasi pek çok sorunla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu sorunların zamanın devlet yöneticileri ve aydınları tarafından kaleme alınarak padişahlara sunulduğu bilinmektedir. Bu tür sorunların ele alındığı eserler arasında siyasetnameler önemli bir yere sahiptir. Tarih bilimi açısından birinci elden kaynak niteliğindeki bu tür eserler devlet hazinesine ilişkin değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan bazı siyasetname örnekleri incelenerek söz konusu devirde yaşayan ve olaylara yakından tanıklık eden kişilerin devlet hazinesine ilişkin tespitleri ortaya konmaktadır.

2. Siyasetname Kavramı

İlk ve ortaçağda hükümdarlar Tanrının yeryüzündeki gölgesi, halk ise hükümdarlara boyun eğmek ve ona hizmet etmekle yükümlü topluluk olarak görülmüştür. Bu nedenle hükümdar ile halk genellikle iki ayrı kutup oluşturarak birbirlerinin duygularına yabancı kalmışlardır. Bazı dönemlerde hükümdarlar ihtiraslı devlet adamlarının sözlerine ve ortaya atılan dedikodulara inanarak halka eziyet etmiştir. Halkın kederine ve devletin yönetim yapısındaki bozukluklara yakından tanıklık eden devrin düşünürleri hükümdarlara ve devlet adamlarına adaletli bir yönetimin gerekliliğini ve adalet olmadığı sürece devletin ayakta kalmasının mümkün olamayacağını izah etmeye çalışmışlardır. İşte siyasetnameler bu gaye doğrultusunda yazılmış olup daha çok hükümdarlara ve devlet adamlarına takdim edilen eserlerdir (Arslan, 1989: s. 245).

Siyasetname, Arapça'da devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı olarak ifade edilen "siyaset" ile Farsça'da mektup anlamına gelen "nâme" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde siyasetname, "siyaset bilimini anlatan ve bu konuda öğüt veren eser" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019, s. 2125). Devlet yönetimi ile ilgili eserlerin ortak adı olarak kabul gören siyasetnameler, "devlet adamlarını siyaset sanatı hakkında bilgilendirmek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken meselelere ilişkin tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılan kitap ya da bunların oluşturduğu tür" anlamında kullanılmaktadır (Adalıoğlu, 2009, s. 304).

Esas itibarıyla siyasetnamelerde devlet yönetimine ilişkin meseleler ele alınmaktadır. İlk ve ortaçağda siyasal güce ve otoriteye hükümdarlar sahip olduğundan bu eserlerin de daha ziyade hükümdarlara hitaben kaleme alındığını söylemek mümkündür. Ancak büyük devlet adamları için yazılmış siyasetnamelerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Siyasetnamelerde genel hatlarıyla hükümdarlar ve devlet adamlarında bulunması gereken vasıflar, devlet yönetiminin temel prensipleri ve esasları, dönemin anlayış ve şartlarına göre en ideal devlet örgütlenmesinin nasıl olması gerektiği, adaletsizliğin ve zulmün meydana getirebileceği sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu nedenle siyasetnameler, yüzyıllar boyu hükümdarların ve devlet adamlarının başucu kitapları arasına girmiş, devlet ile reaya bu eserlerde yer verilen öğütlere göre yönetilmiştir (Arslan, 1989, s. 246).

Siyasetnameler, ülkedeki adalet sisteminde ortaya çıkan sorunlara uygulanabilir çözümler üretmek ve adil bir yönetim oluşturmak amacıyla hükümdar ve devlet adamlarına hitaben yazılmış siyasi, ahlaki ve dini içerikli eserlerdir (Adalıoğlu, 2004, s. 3). İlk ve ortaçağda ahlakın temelini din oluşturduğu için bu tür eserler dini esaslara dayanmaktadır ve bu nedenle siyasetnamelerde Kuran'dan ve hadislerden örnekler gösterilirdi. Ayrıca geçmişte yaşayan hükümdarların belirli bir durum ya da olay karşısındaki adalete uygun tutumlarını belirten hikâyeler anlatılarak devlet adamlarına öğütler verilirdi. Siyasetnamelerde devlet adamlarına öğütler verildiği için bunlar aynı zamanda birer nasihatname özelliği de taşımaktadır (Levend, 1962, s. 171).

Kuşkusuz bütün siyasetnameler aynı özelliklere sahip olmasa da örnek bir siyasetnamede ele alınan başlıca hususlar şunlardır (Levend, 1962, s. 169-170):

- Devlet yönetiminin dayandığı ilkeler ve esaslar,
- Devlet adamlarının görevlendirilmesinde liyakatin gözetilmesi,
- Devlet adamlarında bulunması gereken başlıca erdemler (adalet, şefkat, cömertlik vb.),
- Devlet adamlarının kaçınması gereken durumlar (zulüm, gurur, kibir, cimrilik vb.)
- Bir devletin yıkılmasına sebep olabilecek etkenler.
- Hükümdarların reayaya karşı tutumu ve reyanın bedduasını almanın yol açabileceği olumsuzluklar,
- Maliye ve hazineye ilişkin tespitler ve öğütler.

Siyasetnameler, siyaset literatürüne ve düşünce geleneğine yön veren önemli metinlerdir. Hiç şüphe yok ki siyasetnameler yazıldıkları dönemin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış ve bu ihtiyaçlara cevap verdikleri sürece de fonksiyonel olmuşlardır (Canatan, 2014, s. 7-11).

3. Osmanlı Dönemi Siyasetname Geleneği

Doğuda eskiden beri çağın gereksinimlerine yaraşır en ideal devlet yönetimine nasıl erişilebileceğini ortaya koyan kitap ve risaleler yazma geleneği vardır. Farklı adlar taşımakla beraber genellikle “nasihat kitabı”, “siyerü'l mülük” ya da “siyasetname” olarak bilinen bu eserlerin serüveni Uygurlar, eski Hindistan ve İslamiyet öncesi İran devletlerinden başlayarak son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na kadar devam etmiştir (Kafesoğlu, 1955, s. 231).

Osmanlı İmparatorluğu da diğer imparatorluklar gibi doğmuş, zamanla topraklarını genişleterek büyümüş fakat daha sonra bu gücünü kaybetmeye başlayarak gerilemeye ve çöküşe sürüklenmiştir. İmparatorluğu gerilemeye götüren bozulma ve aksaklıklar dönemin aydınlarınca fark edilerek bunlara çözüm aranmıştır. Bu bağlamda hükümdara ve yüksek makamlarda yer alan devlet adamlarına yönelik nasihat niteliği taşıyan eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler arasında siyasetnameler önemli bir yere sahiptir (Uğur, 2001, s. 53).

Temelleri İslam tarihinin ilk yıllarına kadar uzanan siyasetname geleneği, Osmanlı döneminde de büyük ilgi görmüştür. Bu dönemde gerek siyasetname türünün ilk örnekleri Osmanlıca'ya çevrilerek gerekse yeni eserler kaleme alınarak geniş bir literatür oluşturulmuştur (Yılmaz, 2003, s. 300).

Osmanlı siyasetname geleneğinde İslam dünyasının etkilerini görmek mümkündür. Örneğin dönemin idarecilerine aydınlatıcı düşünceler sunarak yol göstermek ve kılavuzluk etmek amacıyla yazılan bu türdeki eserlerin hemen hepsi besmele, Allah'ı hamd, Peygambere salavat ve hükümdar, vezir ya da diğer devlet adamlarına dua ile başlamakta ve sonuçta yine gerçekleşmesi temenni edilen dilek ve dualar ile bitmektedir. Metin kısmında sıkça ayet ve hadislerle yer verilerek yapılan işlerin İslam hukukuna uygun olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca devlet adamlarının dünya malına değer vermemesi ve dünya hayatından ziyade ahireti düşünerek hareket etmesi istenmektedir (Uğur, 2001, s. 77-78).

Osmanlı siyasetnameleri biçimsel açıdan tahlil edildiğinde genel olarak üç bölümden meydana geldikleri görülmektedir: Mukaddime, mevzu ve hatime. Mukaddime bölümünde eserin adı ve besmeleden sonra bir giriş yapılarak hamd, salat ve duanın ardından eserin kaleme alınabilmesi için Allah'a dua edilmektedir. Bu kısımdan sonra eserin sahibi alçak gönüllü bir şekilde kendisini tanıtarak eseri niçin yazdığına açıklık getirmektedir. Daha sonra da eserin planına ilişkin kısaca bilgi verilerek mevzuya geçilmektedir. Bu bölümde eserde ele alınması düşünülen konulara yer verilir. Konular 2-4 başlık altında toplanabileceği gibi bazılarında başlık sayısının 50'ye kadar çıktığı da görülmektedir. Hükümdarın reaya karşı davranışları, savaşa hazırlık ve alınması gereken önlemler, tımar sistemindeki bozukluklar, sancak ve eyaletlerin yönetimi, devlet hazinesine ilişkin tedbirler, rüşvet ve yolsuzlukların önlenmesi vb. siyasetnamelerde üzerinde durulan başlıca konular arasında yer almaktadır (Uğur, 2001, s. 79-80).

Osmanlı siyaset literatüründe siyasetname geleneğinin yöntemlerinden yararlanarak kendine özgü bir karakter kazanan türün öncüsü Lutfi Paşa'dır. Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarından biri olan Lutfi Paşa'nın kendi deneyimlerine dayanarak kaleme aldığı Asafnâme adlı eseri, Osmanlı siyasetname geleneğinin önemli örneklerinden biridir. Ayrıca Ali Mustafa Efendi tarafından yazılan ve nispeten daha kuramsal bir altyapıya sahip Nushatü's-Selâtin de siyasetname türünde ön plana çıkan eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Yazarların gözlemlerine dayanarak ele aldıkları her iki eserde de Osmanlı müesseselerindeki bozulmalar ve bu müesseselerin yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmış, klasik siyasetnamelerdeki teorik ve öğütleyici söyleyiş biçiminin yanı sıra eleştirel ve pratik bir üslup benimsenmiştir. (Coşkun, 2009, s. 307).

4. Osmanlı Dönemi Siyasetnamelerinin Sınıflandırılması: Tercüme ve Telif Siyasetnameleri

Osmanlı siyasetname geleneğinin ilk örneklerini tercüme yapılmıştır. Siyasetname türünün klasikleri arasında kabul edilen eserler erken dönemlerde Türkçeye kazandırılmış olup devlet geleneği ve siyaset literatürü Osmanlı coğrafyasına taşınmıştır. Geçmişten günümüze ulaşan ilk tercüme olan Kelile ve Dimne adlı eser, manzum olarak Sultan I. Murad'a takdim edilmiştir. Yine Mercimek Ahmet tarafından Farsçadan tercüme edilerek II. Murad'a sunulan Kabusnâme adlı eser siyasetname türünün önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Coşkun, 2009, s. 306). Her iki eserde kelime kelime tercüme edilmiş ve en ince ayrıntısına kadar gözden geçirilerek aktarılmaya çalışılmıştır (Uğur, 2001, s. 53-54).

Osmanlı döneminde telif edilen ilk siyasetname Şeyhoğlu Mustafa tarafından kaleme alınan Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema adlı eserdir. Osmanlı ve Germiyan saraylarında bulunan Şeyhoğlu Mustafa, bu sırada edindiği bilgi ve gözlemlerine dayanarak eserini oluşturmuştur. Dört bölümden oluşan eserin ilk iki bölümünde hükümdarlara, sonraki bölümlerde ise vezir, naib ve kadı gibi devlet görevlilerine ilişkin gözlemler, tenkitler ve öğütler yer almaktadır (Coşkun, 2009, s. 306).

Osmanlılarda özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek tercüme gerekse telif siyasetname türü eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri imparatorluğun gittikçe genişlemesi, diğeri de teşkilat yapısında görülen bozulmalardır. Bu nedenlere bağlı olarak 16. yüzyılın sonlarından itibaren telif edilen eserlerin özü ve içeriği bakımından erken dönem siyasetnamelerinden farklılaştığını ve zengin bir literatürün oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. Dönemin vakalarına yakından şahitlik eden yazarlar eserlerine birikim ve gözlemlerini yansıtarak devlet adamlarının devrin sorunlarıyla yüzleşmesi ve bu sorunlara çözüm bulması için çaba göstermişlerdir.

Osmanlı dönemine ait tercüme ve telif siyasetnamelerin sayısına ilişkin kapsamlı çalışmalar bulunmamakla birlikte bu hususta ilk araştırmayı yapan Bursalı Mehmed Tahir, siyasetname türündeki eser sayısını 172 olarak tespit etmiş olup 1999 yılında yapılan bir diğeri araştırmada bu sayı 120 olarak belirlenmiştir. 2003 yılında yayımlanan bir başka araştırmaya göre ise yalnızca İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan siyasetnamelerin sayısı 269'dur (Coşkun, 2009, s. 307-308).

5. Çeşitli Siyasetname Örneklerinde Devletin Hazinesine ve Yöneticilerine Yönelik Saptamalar

Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde kaleme alınan ve devletin karşılaştığı mali sorunları yansıtan siyasetname örnekleri incelenmiştir. Bu siyasetnamelerde genel olarak devlet hazinesinin gelir ve giderleri, vergilerin tahsili ve vergi yükü, defterdarların ve vergi tahsildarlarının sahip olması gereken özellikler vb. hususların ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede devletin karşılaştığı mali sorunlar ve bunlara getirilen çözüm önerileri söz konusu siyasetnamelerin müelliflerinin bakış açısıyla ortaya konmaktadır.

5.1. Gelibolulu Mustafa Âlî – Nushatü's Selâtin

Asıl adı Mustafa olup 1541 yılında Gelibolu'da doğmuştur. On altı yaşında İstanbul'a gelerek dönemin ileri gelen müderrislerinden eğitim alan Mustafa, o yaşlarda *Çeşmî* mahlası ile şiirler yazmıştır. Ancak sonrasında yazdığı eserlerinden tüm yaşamına hâkim olan hırs, benlik ve yükselme tutkusuna yaraşır bir biçimde yüce ya da yüksek anlamına gelen *Âlî* mahlasını kullanmaya karar vermiştir. Medrese tahsili bittikten sonra yazdığı şiirlerle dikkatleri üzerine çekmeyi başaran Mustafa Âlî, ilk eseri "Mihr ü Mâh" ı II. Selim'e sunarak onun divan kâtibi olmuştur (Kütükoğlu, 1989, s. 414).

Devlet hizmetlerinde kendini pek gösteremeyen Mustafa Âlî, asıl şöhretini edebi eserleri ve özellikle de tarihçi kişiliği ile elde etmiştir. Tarih alanında kaleme aldığı eserleri, 16. yüzyıl Osmanlı Devleti tarihi için benzersiz birer kaynak niteliğinde olup içerik yönünden oldukça zengindir. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde yaşamış olan Mustafa Âlî'nin eserleri arasında siyaset ve ahlaka ilişkin hususlar önemli yer tutmaktadır. Ayrıca eserlerinde yaşadığı dönemin devlet yönetiminin yanı sıra müesseselerde ve toplumsal düzende meydana gelen bozulmayı dile getirmesi, Mustafa Âlî'ye, devletin dağılma döneminin habercisi bir müellif olma kimliğini kazandırmıştır (Kütükoğlu, 1989, s. 421).

Nushatü's-Selâtin, Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından 1581 yılında Halep Timar Defterdarlığı görevini yerine getirdiği sırada kaleme alınmış olup bu eser aynı zamanda yazarın kişisel yaşamında izler taşıyan ilk kaynak özelliğini taşımaktadır. Nushatü's-Selâtin, hükümdarlara ve devlet adamlarına yol gösterici öğütler içeren bir ahlak ve siyaset kitabıdır. Mustafa Âlî her ne kadar bu eserini Nushatü's Selâtin olarak adlandırmış olsa da eser, Nasîhastu's-Selâtin olarak ün kazanmıştır (Ertas, 2011, s. 132).

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nushatü's Selâtin adlı eserinde bahsettiği mali sorunlardan biri, savaş gibi olağanüstü haller nedeniyle alınan Avarıza ilişkindir. Mustafa Âlî'nin bu eserinde Avarız vergisini tahsil etmek üzere görevlendirilen memurlar için "hortlak", "sapkın", "zalim" ve "ayağı uğursuz" gibi tabirler kullandığı görülmektedir. Bu tür tabirlere yer vermesinin sebebi, vergi tahsil etmekle görevli memurların "geliş hakkı", "harçlık" ve "yol hizmeti" adı altında yoksul halktan rüşvet almasıdır. Ona göre yoksul halktan toplanan Avarız gelirlerinin tamamı ordunun sefer hazırlıkları ve mühimmatı için harcanmayıp bir kısmı kadılar ile tahsildarlar arasında bölüşülmektedir. Bu memurların reyanın sahip olduğu mal ve mülkü ganimet olarak gördüğünü ve aç kurt gibi saldırdıklarını belirtmektedir. Gelibolulu Mustafa

Âlî'ye göre reaya ürettiği buğday ve arpa için boncuk boncuk gözyaşı dökerken, zalim tahsildarlar kâh teslim edilmediğini kâh çürüyüp işe yaramaz hale geldiğini ileri sürerek daha fazla vergileri fazlasıyla tahsil etmektedirler (Âlî, 2015, s. 182-183).

Mustafa Âlî, devlet alacaklarının tahsili için beylerbeyi ya da vezirler tarafından görevlendirilen memurların şer'i hükümlere başvurmuyup kadıların kayıtsız ve dayanağı olmayan kararlarına göre hareket ederek borçlulara eziyet ettiklerini ve onlar için hapis talebinde bulduklarını belirtmektedir. Borçlu şer'i hükümlerin uygulanması hususunda ısrar ettiğinde ise konuşmasına fırsat vermeyip sahip olduğu malları zorla yok pahasına satarak bu paraya el koymaktadırlar. İslami kurallara aykırı bir biçimde devlet alacakları karşılığında bir kimsenin mallarına zorla el koymanın yanlış olduğuna inanan Âlî, aksi halde bu durumun halkı isyana yönelteceğini ve devletin saygınlığına zarar vereceğini ifade etmektedir (Âlî, 2015, s. 177-179).

5.2. Koçi Bey Risalesi

Devlet yönetiminde yol göstermek amacıyla kaleme aldığı ve Osmanlı padişahlarından IV. Murad ile Sultan İbrahim'e sunduğu risaleleri ile tanınan Koçi Bey'in yaşamına ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Herhangi bir kaynağa dayanmamakla birlikte çocuk yaşta Arnavutluk'tan devşirilerek acemi ocağına alındığı, zamanla yükselerek IV. Murad'ın güvenini kazandığı ve musâhibleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Arnavutluk'tan geldiği görüşünden yola çıkarak Koçi Bey isminin kırmızı yanaklı olması nedeniyle Arnavutça'da kırmızı anlamına gelen "kuç" sözcüğünden türetilen bir lakap olduğu tahmin edilmektedir (Akün, 2002, s. 143-144).

Devlet yönetimine hâkim olan bozuklukları idrak eden Koçi Bey, iktidara geçmek için kendisini iyi bir şekilde yetiştirdiğini kabul ettiği IV. Murad için yazdığı risalesinde devletin içine düştüğü zor durumun genel çerçevesini çizmektedir. Koçi Bey'e göre rüşvet ve kayırmanın yol açtığı bozulma ve çürüme devletin geleceği için ciddi bir tehlike arz etmektedir. Bu çerçevede ele aldığı risalenin, IV. Murad'ın 1632 yılından itibaren devlet düzenini yeniden tesis etmek amacıyla giriştiği köklü ıslahatlar üzerinde büyük ölçüde etkili olduğu kabul edilmektedir (Akün, 2002, s. 145).

Sultan Murad'a takdim edilen risale genel hatlarıyla iki kısımdan oluştuğunu söylemek mümkündür. Birinci kısımda Koçi Bey, devlet yönetimindeki bozuklukları açıklamakta ve hükümdarlık makamını eleştirmeye dahi cüret etmektedir. İkinci kısımda ise tüm bu bozuklukların giderilmesi için alınması gereken önlemlere yer vermektedir.

Koçi Bey söz konusu risalesinde, defterdarın devletin gelirlerini tahsil etmeye ve yine devlet işlerinde kullanmak üzere harcama yetkisine sahip olduğunu belirterek defterdarlık makamının önemini vurgulamaktadır. Ona göre devlet hazinesinden sorumlu olması sebebiyle defterdarın yılda bir defa ne kadar vergi tahsil edildiği, bunların ne kadarının harcılandığı ve geriye ne kadar para kaldığına ilişkin vezir-i azama hesap vermesi, vezir-i azamın ise defterdarın hazırladığı bu defter ve kayıtları padişahlık makamına arz etmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra padişahın doğruluk ve adaletten ayrılmaması için defterdarı uyarması icap etmektedir. (Danışman, 1993, s. 141-142)

Koçi Bey, Avarız vergisinin eskiden beri üç yüz akçe olarak alındığını, vergi tahsil etmekle görevlendirilen memura da kırk akçe verildiğini ve bu miktarın üzerinde vergi toplanması halinde fakir reaya için zülüm olacağını belirtmektedir. Ona göre vergi tahsil memurları dindar kişiler arasında seçilerek belirlenen miktardan fazla vergi almaması için sıkı bir biçimde ikaz edilmelidir (Danışman, 1993, s. 125).

Savaşa giden ordunun geçeceği yolların çevresindeki köylülerden askerin ihtiyacı olan arpa, buğday, un, odun vb. levazımın reayadan temin edildiğini ve bütün bu harcamaların devlet hazinesinden karşılandığını ifade etmektedir. Aynı zamanda ordu savaş sırasında bir düşman kalesine dayandığında reayadan nezil zahiresi adı altında her evden ev başına beş kile arpa ile bir kile un alınarak bunlar develere yükletilip taşınmaktadır. Bu nedenle Koçi Bey, padişahın gerçek hazinesinin reaya olduğunu, eğer reayanın yaşam koşulları iyileştirilir ve zülüm görmezse padişahın hazinesinin de dolup taşacağını belirtmektedir (Danışman, 1993, s. 125).

Koçi Bey'e göre devletin içinde bulunduğu kargaşa ve reyanın perişan halde olmasının temel sebebi rüşvettir. Rüşvetin yaygınlaşması sonucu devletin hazinesi ve malları azalmaya başlamıştır. Bu yüzden rüşvetin yok edilmesi şarttır ve başka şekilde adaleti sağlamak mümkün değildir (Danışman, 1993, s. 63).

5.3. Kâtib Çelebi – Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel

17. yüzyılın tanınmış aydınlarından biri olan Kâtib Çelebi (asıl adı Mustafa) 1609 yılında İstanbul'da doğmuştur. Divan-ı Hümâyün mensupları arasında Hacı Halife olarak tanınan Kâtib Çelebi, uzun yıllar divan kâtibi olarak Osmanlı bürokrasisinde görev almış ve devlet yönetiminin aksayan yönlerine yakından tanıklık etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bunalım döneminin önemli düşünürlerinden Kâtib Çelebi, ölümüne kadar (1657 yılı) devlete hizmet etmiş, Osmanlı sarayındaki iktidar değişikliklerinden yöneticilerin kanlı kavgalarına ve askeri alanda yaşanan zorluklara kadar dönemin bütün olaylarını görme imkânı elde etmiştir (Gökay, 1957, s. 135-136).

Kâtib Çelebi yaşamı boyunca pek çok eser ortaya koymuştur. En önemli eserlerinden biri de Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel adlı kitaptır (Çelebi, 2020, s. 7). Çelebi bu eseri, Osmanlı hazinesinin içinde bulunduğu nakit para sıkışıklığına çözüm bulmak amacıyla başdeftard tarafından 1653 yılında yapılan bir toplantının ardından yazmıştır. Yazarın eseri kaleme aldığı devrin genel görünümüne bakıldığında dirayetli devlet adamlarının hâkim olduğu ve parlak askeri zaferlerin kazanıldığı "altın çağın" artık geride kaldığı ve dış kaynaklı bazı olayların devlet üzerinde olumsuz etkilerini göstermeye başladığı görülmektedir. Avusturya ve İran'la yapılan savaşların uzun sürmesi ve bir türlü istenen sonuçların alınamaması tabiatıyla askeri harcamaların artmasına yol açmıştır (Çelebi, 2020, s. 37-38).

Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel adlı kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde yönetilen halk, ikinci bölümde askerler ve üçüncü bölümde hazine ile ilgili meseleler ele alınmaktadır. Bunun dışında mukaddime bir diğer ifadeyle ön söz bölümünde devlet ve devlet yönetimine ilişkin kısa bir bilgilendirme yapılmış, sonuç bölümünde ise eserde bahsedilen devlet yapısındaki bozulmaları önlemek amacıyla ne tür tedbirler alınması gerektiğine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (Çelebi, 2020, s. 134-148).

Bu eserde Kâtib Çelebi'nin devlet hazinesini mideye benzettiği görülmektedir. Çelebi'ye göre yemeğin sindirilmesinden sonra mideye bir süre besin gitmezse dalak biraz sevda³ dökerek midenin boş kalmasına ve bazı rahatsızlıkların ortaya çıkmasına engel olur. Buna benzer biçimde mide yerine geçen devlet hazinesinin de besinden yani vergiden yoksun kalması durumunda halkın malını ve parasını sarf ederek hazineyi boş bırakmamak için üzerine düşeni yerine getirdiğini belirtmektedir (Çelebi, 2020, s. 138).

Kâtib Çelebi eserinde 1562-63, 1591-92, 1597-98 ve 1643-44 yıllarının hazine gelir ve giderlerine ilişkin bilgilere yer vererek belirtilen dönemlerde hazine gelirlerinin giderleri karşılamaya yetmediğine dikkat çekmektedir. 1650 yılında çıkarılan yeni vergilerle beraber hazine gelirlerinin artırıldığını ancak yine de gelir-gider dengesinin sağlanamadığını belirtmektedir. Aynı zamanda devlet hazinesi ile ilgili sorunlara çare aramakta ve kendince bulunduğu çözüm yollarını ortaya koymaktadır. Çelebi, devlet giderlerinin sürekli arttığını ve bu bağlamda giderlerin makul bir düzeye düşürülerek istikrarın sağlanabileceğini öngörmektedir. Halktan daha fazla vergi tahsil edilmesinin mümkün olmadığını ve bu nedenle padişahın ne yolla olursa olsun hazinenin bir yıllık gelirinin tedarik etmesi gerektiğini ve bunun ödemelerdeki sıkışıklığı ortadan kaldıracığını ileri sürmektedir. Hazine giderlerine ilişkin olarak da asker sayısının fazlalığı nedeniyle harcamaların arttığını ve bu doğrultuda tasarrufa yönelik önlemler alınarak devletin zorunlu harcamalarından yapılacak kesintiler sayesinde askerlere yapılan ödemelerdeki sıkıntının aşılabileceğini belirtmektedir (Çelebi, 2020, s. 145-150).

Devlet yönetim kademelerinde yer alan görevlilerin taşınması gereken niteliklere de değinen Kâtib Çelebi'ye göre liyakat sahibi, dindar ve günahlardan sakınan kişiler istihdam edilmeli, doğru ve deneyimli kişiler görevlerinde daha uzun süre kalmalı ve halka zulmedenler cezalandırılmalıdır. Böylece tüm bu tedbirler alındığında halkın iyha olacağını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun layık olduğu gibi bayındır olacağını düşünmektedir (Çelebi, 2020, s. 150).

5.4. Defterdar Sarı Mehmet Paşa – Nesâyhü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 18. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi mevzuyla ilgilenen ve dönemin koşullarını betimleyerek birtakım islahat düşünceleri ileri süren ender devlet adamlarından biridir. Yaşamının ilk dönemleri hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber İstanbul'da doğduğu ve babasını bakkal olduğu bilinmektedir. İlköğrenimini tamamladıktan sonra küçük yaşta Rûnâmçe-i Evvel Kalemî'ne girmiş olup burada Kılıç Ali Efendi'nin yanında malî usulleri öğrenmiştir. Ali Efendi'nin himayesiyle ve yeteneği sayesinde defterdar mektupçuluğuna getirilmiş ve uzun yıllarda bu görevde yer almıştır. Râmi Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasının ardından 1703 yılında başdefterdarlığa yükselen Defterdar Sarı Mehmet Paşa kısa aralıklarla bu makama yedi kez getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en bunalımlı dönemlerinde elli yıla yakın başarılı hizmetlerde bulunan Mehmet Paşa, sarayın ve özellikle de Nevşehirli İbrahim Paşa'nın hile ve entrikalarına kurban gitmiştir (Özcan, 1994, s. 98).

³ Balgam, kan ve safradan başka vücuttan çıkan bir tür ifrazat. (Kaynak: <https://www.luggat.com/>)

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, gerileme döneminin başlangıcında tanıklık ettiği devlet yapısındaki bozulmaları tenkit ederken imparatorluğun en parlak dönemini göz önüne getirmekte ve Kanuni Sultan Süleyman zamanı ile mukayese etmektedir. Esasında sistemi değil, işleyişi eleştirmekte olup devlet yöneticilerinde bilgi, beceri, zekâ, doğruluk, dürüstlük ve deneyim gibi niteliklerin mutlaka bulunması gerektiğini vurgulamaktadır (Özcan, 1994, s. 99-100).

Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllar hizmet eden Defterdar Sarı Mehmet Paşa, tecrübelerinden yola çıkarak yüksek makamlarda bulunan devlet adamlarına kılavuzluk etmesi temennisiyle gerçek bir siyasetname niteliğindeki "Nesâyihu'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ" adlı eserini kaleme almıştır. Eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sadrazamın ahlak ve davranışlarından, makam sahiplerinin durumundan ve rüşvetin zararlarından, hazine defterdarının niteliklerinden, Yeniçeri Ocağı'nın durumundan, halkın durumundan ve halka zulmün olumsuz sonuçlarından, hasımların ve sınır boylarının durumundan, cimrilik, hırs, kibir ve açgözlülük gibi kötü huylardan, ara bozuculuğun zararlarından ve son olarak da tımar ve zeamet meselelerinden bahsedilmektedir (Özcan, 1994, s. 99).

Nesâyihu'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ adlı eserinde belirttiği üzere Defterdar Sarı Mehmet Paşa, devletin en önemli meselesinin hazine olduğunu düşünmekte olup hazineden faydasız yahut boş yerlere harcama yapılmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Padişahın hazineden alacağı payın yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaçlarla sınırlandırılması gerektiğini, İslam âlimlerinin yanı sıra içtihat sahibi imamların görüşlerinin de bu yönde olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Paşa, hazinenin kimsenin malı olmadığını ve hazineden harcama yapılırken harcama yapan kişiden bu dünyada ve ahirette kendisinden hesap sorulacağını akla getirmesini isteyerek üstü kapalı bir biçimde uyarılmaktadır (Uğural, 2000, s. 70-72).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre seferlerin uzaması nedeniyle devlet alınan eski borçları ödeyememekte ve hazine gelirleri giderleri karşılamaya yetmemektedir. Bu nedenle kira gelirleri ile Müslüman olmayan halktan gelecek yıllarda toplanması gereken vergiler mecburen önceden tahsil edilerek harcanmıştır. Buna istinaden yoksul halktan her yıl alınan belli vergilerden başka yeni vergi toplanmaması ve vergi ödeyenlere zulmedilmemesi gerektiği belirterek farklı çözüm yollarına ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Mehmet Paşa'ya göre devlet adamları arasında yetkili bir kimse öncelikle hazinenin durumunu izah eden bir belgeyi hazırlayarak padişaha sunmalı ve padişahın onayı dışında kalan harcamaların üzeri çizilerek yürürlükten kaldırılmalıdır (Uğural, 2000, s. 78-80).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa askerlere tanınan vergi muafiyeti nedeniyle halkı bu zümreye dâhil etmekten imtina edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bu zümreye girenlerin sayıca artması vergi ödeyenlerin azalmasına ve buna bağlı olarak da hazine gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Vergi ödeyen halkın daima korunmasına ihtiyaç olduğu ve saltanatın halk ve halktan toplanan vergilerle sürdürülebileceğini vurgulamaktadır (Uğural, 2000, s. 96),

Mehmet Paşa, bir defterdarda bulunması gereken özellikleri sıralayarak defterdarların adalet ve hakkaniyet ilkelerini gözeten, askerlerin aylıklarını zamanında ödeyen, tedbirli, bilgili, ağır başlı, deneyimli ve dindar olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Paşa'ya göre defterdarlar

kötülükten kaçınan, açgözlülük ve nefretten uzak duran, İslam'ın kurallarına bağlı, devlet tarafından kendisine verilen gelirler ile yetinen, rüşvet ve özel çıkar sağlamak gibi bir arzusu olmayan ve devlete en iyi şekilde hizmet etmeye çaba gösteren biri olmalıdır (Uğural, 2000, s. 64-68).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre bazı devlet adamları hazine malına zararlı birtakım işlerin peşinde koşmakta ve defterdarın bunları görmezden gelmesini teklif etmektedirler. Defterdar buna izin vermediği için ona karşı kin güdülmekte ve iftiharlar atılmaktadır. Bu kimse aynı zamanda sadrazamın huzurunda ve uygun gördükleri diğer toplantılarda kötülük, hile ve düzenbazlıkla çekiştirip durmaktadırlar. Bunlar devlet malını cömertçe dağıtan birini defterdar olarak görmek isterler ve bu sebeple de enine boyuna araştırılmadan ve yeterli bilgiler toplanmadan defterdarın aceleyle azledilmemesi gerekir. Mehmet Paşa'ya göre defterdarın görevinden uzaklaştırılması hazineye zarar vermektedir ve bu nedenle defterdarların bağımsız olması son derece önemlidir (Uğural, 2000, s. 68)

6. Sonuç

Osmanlı siyaset düşüncesini yansıtan önemli eserler arasında yer alan siyasetnameler, ele alındıkları zamanın gereklilikleri doğrultusunda yazılmışlardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde yükseliş döneminin bitmesi ve ardından devlet yönetiminin birçok sorunla karşılaşması sonucu devlet adamlarına öğüt niteliğine haiz bu tür eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Osmanlı mali tarihi açısından kaynak niteliği taşıyan siyasetnamelerin, devlet yönetimine ilişkin önemli bilgiler sunmakla birlikte aynı zamanda dönemin ekonomik, mali ve toplumsal koşullarını da yansıttığı görülmektedir.

Bu araştırmada Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan siyasetname örnekleri ele alınmıştır. İncelenen eserlerden birincisi, Gelibolulu Mustafa Âlî'ye ait Nushatû's Selâtin isimli eserdir. Mustafa Âli bu eserinde vergilerin tahsilinde meydana gelen usulsüzlüklere dikkat çekmektedir. Özellikle savaş dönemlerinde toplanan Avariz vergisi gelirlerinin tamamıyla sefer hazırlıkları için harcanmadığını, bir kısmının kadılar ile tahsildarlar arasında paylaşıldığını ve bunların haksız kazanç elde ederek halka zulmettiklerini belirtmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan bir başka siyasetname de Koçi Bey tarafından yazılan risaledir. Koçi Bey hazine gelir ve giderlerinin yönetimini önemsemekte olup bu bağlamda defterdarların belirli aralıklarla padişaha hesap vermesi gerektiğini belirtmektedir. Buna ek olarak hesaplanan miktarın üzerinde halktan vergi toplanmaması gerektiğini aksi halde bunun halka zulmetmek anlamına geleceğini ve bu sebeple de vergi tahsildarlarının dini kuvvetli kişiler arasından gerektiğini ileri sürmektedir. Koçi Bey aynı zamanda devlet yönetiminde rüşvetin yaygın hale geldiğini ve bu durumun hazine gelirlerini azalttığını ifade etmektedir.

İncelenen bir diğer siyasetname Kâtib Çelebi tarafından kaleme alınan Düstûr'l-amel li Islâhi'l-halel adlı kitaptır. Kâtib Çelebi bu eserinde devletin hazine gelirlerinin giderleri karşılamaya yetmediğini, ilave vergilerin yürürlüğe konmasına rağmen hazine gelir ve giderleri arasında dengenin sağlanamadığını vurgulamaktadır. Halktan daha fazla vergi almanın mümkün olmadığını ve bu sebeple de vergi gelirlerini artırmak yerine harcamaların azaltılmasına gerek duyulduğunu belirtmektedir. Çelebi'ye göre hazine giderlerinin önemli bir

kısmını askerlere ödenen maaşlar oluşturmakta olup bunun hazineye yük getirdiğini ve bu hususta önlem alınmasının elzem olduğuna dikkat çekmektedir.

Son olarak ele alınan bir diğer siyasetname örneği de Defterdar Sarı Mehmet Paşa tarafından kaleme alınan Nesâ-yihü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ adlı eserdir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre devletin uğraşmak zorunda olduğu en mühim mesele hazinedir. Devlet hazinesinden yapılan gereksiz harcamaların kısıtlanarak padişahın hazineden alacağı payın da temel ihtiyaçlarla sınırlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Bu konudaki düşüncelerini İslam bilginlerinin görüşlerine dayandıran Defter Sarı Mehmet Paşa, hazine gelirlerinin giderleri karşılamaya yetmediğini ve devletin önceki borçlarını ödemekte güçlü çektiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra vergilere ilişkin önemli tespitlerde bulunan Mehmet Paşa'ya göre askerlerin vergiden muaf tutulmaları nedeniyle bu sınıfa dahil olanların sayısındaki artışa bağlı olarak vergi ödeyenlerin sayısı azalmakta ve bu da tabiiyle hazine açısından gelir kaybına yol açmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan siyasetname örnekleri genel olarak değerlendirildiğinde hazineye ilişkin en önemli meselenin gelir ve giderler arasında dengesizlik olduğu görülmektedir. Uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle askeri harcamalar artar iken, aynı düzeyde gelir artışı sağlanamadığından dolayı hazinede açık meydana gelmiştir. Yeni vergiler konarak hazine gelirleri artırılmaya çalışılsa da harcamaları karşılamaya yetmemiş ve borçlanmaya başvurulmuştur. Nihayetinde zamanında ödenemeyen borçlar yüzünden devlet, mali bir bunalım içerisinde sıkışık kalmış ve yıkılış sürecine girmiştir.

Siyasetname örneklerinde üzerinde durulan bir başka husus da devlet adamlarının ve defterdarların sahip olması gereken niteliklerdir. Siyasetname metinleri incelendiğinde müelliflere göre devlet adamları ve defterdarlar ekseriyetle bilgili, liyakat sahibi, dürüst, deneyimli, adaleti ve hakkaniyeti gözeten kimseler olmalıdır. Bununla birlikte devletin bu önemli makamlarına günahattan ve haramdan uzak duran, dindar, devletin kendisine sağladığı imkânlarla yetinen ve açgözlü olmayan, devlete en iyi şekilde hizmet etmeyi vazife edinen kişilerin getirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

“Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Siyasetnamelerinde Devletin Hazinesine İlişkin Tespitler” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
Bilgilendirme	Herhangi bir bildiri veya tez vb. çalışmadan üretilmemiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmada teşekkür gerektiren bir durum söz konusu değildir.
Etik Kurul Onay Belgesi	Çalışmada etik kurul onayına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni onayı gerekmemektedir.

Kaynakça

- Adaloğlu, H. H. (2004). "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2): 1-22.
- Adaloğlu, H. H. (2009). "Siyâsetname". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, 304-306.
- Akün, Ö. F. (2002). Koçi Bey. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 26, 143-148.
- Âli, G. M. (2015). Nushatû's-Selâtin. haz. Faris Çerçi. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Arslan, M. (1989). "Eski İnan Devlet Geleneği ve Siyasetnameler". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (1), 231-262.
- Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Çakır, C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Çelebi, K. (2020). *Siyaset Nazariyesi Düstûru'l-amel li İslâhi'l-halel, Karşılaştırmalı Özgün Metin, Haz. Ensar Köse, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Danışman, Z. (1993). Koçi Bey Risalesi. Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökyay, O. (1957). "Kâtib Çelebi-Hayati-Şahsiyeti-Eserleri". *Tarih Dergisi*, 8 (11-12), 135-150.
- Kafesoğlu, İ. (1955). "Büyük Selçuklu Veziri Nizamü'l-Mülk'ün Eseri, Siyasetname ve Türkçe Tercümesi". *Türkiyat Mecmuası*, 12, 231-256.
- Kütükoğlu, B. (1989). "Âli Mustafa Efendi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 2, 414-421.
- Levend, A. S. (1962). "Siyaset-nameler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 10, 167-194.
- Özcan, A. (1994). "Defterdar Sarı Mehmet Paşa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 19, 98-100.
- Sayâr, N. S. (1977). Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları. İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları. No: 288/513.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkçe Sözlük. 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uğur, A. (2001). Osmanlı Siyâset-Nâmeleri. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Uğural, H. R. (2000). *Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Öğütler*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara: Yeni Umut Matbaacılık.

Yılmaz, C. (2003). "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (3), 299-308.

Yılmaz, C. (2009). "Siyâsetname-Osmanlı Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 306-308.

<https://www.luggat.com/> (Erişim tarihi: 14.11.2022)

Detections Regarding the State Treasury in the Ottoman Siyasetnames of the Period of Stagnation and Regression

Rıdvan ENGİN

Extended Abstract

The siyasetname is formed by the combination of the words "siyaset", which is expressed as the art of regulating and conducting state affairs in Arabic, and "nâme", which means letter in Persian. Siyasetname refers to the book written to inform or guide rulers or statesmen in matters related to state administration. Siyasetnames are generally books written by the intellectuals of the period who witnessed the deteriorations in the state administration.

It is a long-standing tradition to write books that reveal how to reach the most ideal state administration in accordance with the needs of the age. The adventure of such works, which appeared with various names in different periods, started from the Uyghurs, ancient India and pre-Islamic Iranian states and continued until the Ottoman Empire.

The Ottoman Empire was born like other states established in history, expanded its territory over time, but then began to lose its power. The deterioration and disruptions that caused the state to lose its power were noticed by the intellectuals of the period and solutions were sought for them. In this direction, works of advice to the rulers began to be written. Siyasetnames have an important place among these works. The tradition of siyasetname, the effects of which are clearly visible in the Islamic world, attracted great attention in the Ottoman period. In this period, a large literature was created by both translations from other languages and writing new works. Translations are the first examples of the Ottoman siyasetname tradition. The works, which are considered to be among the classics of the type of siyasetname, were brought into Turkish in the early periods, and the state tradition and political literature were carried to the Ottoman geography.

In the Ottoman Empire, especially since the second half of the 16th century, there has been a great increase in the number of works in the type of siyasetname. The most important reason for this increase is the deterioration in the administrative structure of the state. In Ottoman siyasetnames, the attitude of the ruler towards the public, the deterioration in the manorial system, the measures to be taken for war preparations, the prevention of bribery and corruption, and the measures related to the state treasury were discussed.

The Ottoman Empire had to struggle with many administrative, political and fiscal problems during the stagnation and regression period. It is known that these problems were written

by the intellectuals of the time and presented to the rulers. Siyasetnames an important place among the works dealing with such problems. Such works, which are primary sources in terms of history, contain valuable information about the state treasury. In this study, some examples of siyasetnames written in the period of stagnation and regression of the Ottoman Empire are examined and the determinations of the people who lived in the said period and witnessed the events closely are revealed.

In this study, some examples of siyasetname written during the stagnation and regression period of the Ottoman Empire were examined. These books are as follows: a. Nushatü's Selâtin, b. Kochi Bey Treatise, c. Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel and d. Nesâyhü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ. When evaluated in general, it is seen that the most emphasized issue regarding the state treasury in the examples of the siyasetname is the imbalance between the government expenditures and revenues. In addition, the mistreatment of the public by the tax collectors, the decrease in the treasury revenues due to tax exemption, the increase in government expenditures due to the excess number of salaried soldiers, the inability to pay the debts received in the past, and the prevalence of bribery in the state administration are among the other issues discussed. In addition, it is frequently emphasized that the head of the fiscal department responsible for the state treasury should be fair, honest, knowledgeable, experienced and religious people.

Using Big Data in Analysis of Consumer Behavior: A Qualitative Study

H. Anıl DEĞERMEN¹

Maryam MOHAMMADABBASI²

Abstract

Article Type

Research Article

Application Date

19.12.2022

Acceptance Date

23.03.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1220342

Big data, which has been used intensively in the field of marketing, is of great importance in the analysis of consumer behavior, in predetermining the changes in consumer needs and wants that may occur in the future, and in the development of marketing strategies suitable for these wishes and needs. Yet, there are few empirical studies of consumer behavior with big data. In this context, the aim of the study is to discuss how big data is used in the analysis of consumer behavior and to reveal its advantages. In addition to this, it is also aimed to observe the practitioners' attitudes on how big data determines consumer behavior. For this purpose, the interview technique was chosen in order to collect data in the study. In the survey, senior managers of 10 different companies in Istanbul, which are currently using big data, were interviewed as field research, and qualitative data analysis was carried out in the NVIVO program. As a result of the analysis, it is seen that companies obtain comprehensive information about consumers by using big data. In light of this information collected, companies can predict consumer behavior, carry out their digitalization activities more efficiently, and develop data-based consumer-specific advertisements.

Key words: Big Data, Digital Marketing, Consumer Behavior, Social Media.

¹ Corresponding Author: Asst. Prof, Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Business Administration, Department of Marketing, degermen@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4799-9619

² Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Business Administration, Department of Marketing, Maryam.mohammadabbasi@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7003-4033

Tüketici Davranışı Analizinde Büyük Verinin Kullanımı: Nitel Bir Çalışma

H. Anıl DEĞERMEN³

Maryam MOHAMMADABBASI⁴

Öz

Pazarlama alanında yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanan büyük veri, tüketici davranışlarının analizinde, gelecekte oluşabilecek tüketici istek ve ihtiyaç değişikliklerinin önceden belirlenmesinde ve söz konusu istek ve ihtiyaçlara uygun pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Yine de, büyük verilerle tüketici davranışlarına ilişkin çok az ampirik çalışma var. Bu bağlamda yapılan çalışma ile amaçlanan, büyük verinin tüketici davranışlarının analizinde nasıl ve ne şekilde kullanıldığını ele almak ve tüketici davranışlarının büyük veri kullanımıyla analizinin avantajlarını ortaya koymaktır. Buna ek olarak, büyük verinin tüketici davranışlarını nasıl belirlediğine dair uygulayıcıların görüşlerinin de gözlemlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmada veri toplamak amacıyla görüşme tekniği seçilmiştir. Çalışmanın saha araştırması olarak İstanbul ilinde yer alan ve büyük veri kullanan 10 farklı şirketin üst düzey yöneticileri ile görüşmeler yapılmıştır ve NVIVO programında nitel veri analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, şirketlerin büyük veriyi kullanarak tüketiciler hakkında kapsamlı bilgiler elde ettiği görülmektedir. Şirketler, toplanan bu bilgiler ışığında tüketici davranışlarını tahmin edebilmekte, dijitalleşme faaliyetlerini daha verimli yürütebilmekte ve veriye dayalı tüketiciye özel reklamlar geliştirebilmektedir.

Anahtar sözcükler: Büyük Veri, Dijital Pazarlama, Tüketici Davranışları, Sosyal Medya.

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi

19.12.2022

Kabul Tarihi

23.03.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1220342

³ Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, degermen@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4799-9619

⁴ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, Maryam.mohammadabbasi@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7003-4033

Introduction

Technology is developing rapidly, and one more concept is added to technology every day. Thanks to these new concepts added, the amount of data reaches a very large scope. It is possible to use this data in many places in order to make things easier. Especially in social media where we spend time in daily life, applications we use, banks, shopping sites and many other areas that we can count, using this data will make our life easier. A huge range of data styles has emerged in services provided over the Internet (Hurwitz et al., 2013, p. 12-48). The use of smartphones, which are increasing day by day, plays an important role in this big data generation. Studies have shown that this increasing amount of data has a significant contribution not only to smartphones, but also to the increase of the data amount of frequently used devices such as radio, television and hospital records.

Brands that do their work with traditional media methods have now adapted to this developing and changing technology and started to use digital platforms. Developing media technology has a great impact on the consumer and consumption system. Brand Finance mentioned this effect in its media report published in 2019 (Brand Finance, 2019, p. 11).

Fox and CBS are included in the top 10 brands of traditional media outlets. However, digital media organizations that changed this list and displaced Fox and CBS, Netflix, and YouTube took their places in the 2nd and 3rd place, leaving behind all traditional media organizations except Disney (Brand Finance, 2019, p. 11).

Marketers have come up with a new method they call "online behavioral advertising." Thanks to this new method, they have decided which ad to put in front of users by monitoring the movements of users who are online on the digital platforms used. Big data has an important place in applying this method (Nill & Aalberts, 2014, p. 127).

Consumer behavior has long been the focal point of marketing literature; however, this focal point in relation to big data has not yet been fully explored, especially in Turkey. Considering that the use of big data has become inevitable today, it is necessary to discuss how companies analyze consumer behavior by using this technology, as well as examine the benefits of using it.

1. Literature Review

In this part of the study, big data and its components are defined, the behavioral monitoring and targeting are explained, and then new technologies to analyze consumer movements are described.

1.1. Big Data

The emergence of the concept of big data was featured in an article at the imaging conference in 1997. In the same article, it was explained that the data occupy a lot of space in computers and that there is no space even in the external memory added to the computer later, and this problem was called the "Big Data Problem" (Cox & Ellsworth, 1997, p. 235). Francis X. Diebold stated in his studies that big data will provide significant benefits to natural sciences, social sciences and many other fields of science (Diebold, 2003, p. 115). In line with

these statements, data constitute a very important place in the century we live in, and it is almost referred to as the most important raw material of today. Data subject constitutes the basic philosophy of large informatics organizations (Ege, 2013, p. 23-24).

Big data cannot be used with conventional data processing techniques; it is known that there are different types of digital content that make up the concept of big data (Gahi, et al., 2016, p. 953). The amount of information produced over the previous two years is almost the same as the amount of data produced during human development. Social media platforms, applications, health, bank, market, etc. That we use in all areas of daily life. With the virtualization of services provided in many fields, there has been a tremendous explosion in data increase and accordingly, many different types of data have emerged in the sector (Hurwitz et al., 2013, p. 9). It has been observed that big data differs according to the usage areas, the amount of usage, and the effect it shows on this field. Table 1 displays these.

Table 1. Big Data Format, Source and Sector Affected by Big Data

Data Format	Data Source	Affected Sector
High Volume	Online	Financial Services
Not Configured	Video	Health
Continuous Flowing	Sensor	Production
Multiple Format	The genome	Travel /Transportation

Reference: Davenport, 2018, p. 30

Big data was fully understood in 2011 and in the following years. The emergence of excess data and the thought of how to use these data revealed necessary studies (Gandomi & Haider, 2015, p. 138). After the understanding of big data, it is aimed to make the life we live better as the purpose of using this data. While the goals were in this direction, the existing big technology brands (IBM, Amazon, Google, etc.) looked at ways to benefit from this big data phenomenon for themselves and figured out how to use this data stack in marketing (Turner et al., 2012, p. 2-4). Consumer information, which brands used to make more sales in the field of marketing, later provided great convenience and benefit in the geographical and demographic areas. Thanks to this big data, they even got an idea about the behavior patterns of the consumers (Hasdemir, 2005, p. 49).

1.2. Components of Big Data

The factors that make up the big data concept are defined as 3V. These are determined as Velocity, Volume, and Variety. However, some sources added two more elements to this 3V and extended it from 3V to 5V. The elements added later are Value and Veracity. (Demchenko & Membrey, 2014, p. 104-112).

Variety

Data are not available in a single domain, but in different types and formats. There is no single rule restricted across data types. The data are segmented structural, non-structural, and semi-structured. Big data is fed by a variety of data conduits in different formats. There are numerous formats available, including application usage, social media platforms, bank transactions, and websites (Vijayarani & Sharmila, 2016, p. 3). Approximately 80% of the available data has been edited, and the remaining 20% is composed of unregulated data (Dülger, 2016, p. 505).

It is easier for the regulated data to be available to the institutions, but it seems to be a very difficult situation to use the unregulated data for the institutions working with traditional methods (Gökalp et al., 2018, p. 95). In modern societies that have emerged with the developing and changing world order, the increase in internet usage and the increase in the amount of data and data diversity have reached a great extent. For example, when we look at 2018, 475,450 tweets were posted in 1 minute, 3,851,258 Google scans, 4,784,321 YouTube video views (Domo, 2018, p. 1).

Velocity

Data are in a constant state, so keeping track of these data has been a very important point for data scientists. In addition to using big data, how it will be stored and analyzed is more important. Institutions and businesses that will use the data must be equipped to perform these storage and analysis processes. It was stated in the figures how high the speed of data is produced, and the rate of data consumption reaches very high dimensions as it is in production (Aktan, 2018, p. 13). The main reason for the increase in data rate is trying to keep up with the consumption rate of modern societies. In the concept of speed, it is aimed to keep up with the fast consumption habits of individuals and delivering everything to individuals faster (Yavuz, 2013, p. 232).

With the changing world and developing technology, the increase in internet usage is quite high. In 2018, the number of people using the internet in the world is around 4.40 billion. This rate has increased by around 9% compared to the number of people using the internet in 2017. It has been observed that the only reason for the increase in data rate is not only due to the consumption of individuals. There is an increase in speed depending on the increasing amount of data of businesses and institutions (Lueth, 2018, p. 3).

Volume

The concept of volume is the key component of big data. State-of-the-art tools are needed to store and access this much data at any time. The data that is newly produced every day and where that data has to store is the volume. The volume actually shows how large the data produced is. For example, each patient has a file in the health institution. In this file, there are many data, such as the date of each examination, the drugs prescribed, and the examinations performed. Each time the patient goes to the hospital, a new one is added to these data, which shows how high the volume is. As the doctor who tries to view this data of

the patient reaches the older data, the level that the volume will reach in bytes will be very high (Cyganek et al., 2016, p. 498).

Huge volumes have been reached with the increase of large data to terabytes and petabytes, too large to fit in the database and too large to be processed with traditional techniques. Studies show that it will be inevitable that the amount of data produced will increase to higher levels every year (Ohlhorst, 2013, p. 46). As the amount of data produced increased, the trend towards storage increased and institutions and organizations in this sector turned to initiatives in the field of storage. Investment ideas in this area have increased (Dülger, 2016, p. 506).

Veracity

Veracity in big data applications relates to enhancing data quality (Zhang, et al., 2017, p. 1-12), and is related to the reliability or accuracy of the data. Most times, the data will be inaccurate, therefore filtering and choosing the data which is really needed is a cumbersome task. Various analytical processes should be done for data cleansing, data selection, and decision making (Kune, et al., 2016, p. 79-105). Sometimes, along with the increasing amount of datasets, the uncertainty of data usually changes, which makes the traditional processing mechanisms unavailable (Wang & He, 2016, p. 26-31). The concept of veracity is very critical for providing quality data and valid models that are gained from big data because the accuracy and reliability of the data can be evaluated with veracity (Cyganek et al., 2016, p. 499).

Value

For the purpose of interpreting the data generated, institutions and enterprises invest significantly in the solution and storage stages.

Data is produced both structured and unstructured. Institutions and businesses make significant investments in solutions and storage stages for the purpose of interpreting the data produced and put them into a function (Doğan & Arslantekin, 2016, p. 18-19). The reason why big data is valued and invested by institutions and businesses is to obtain the data they want to receive in a healthy way and to obtain the results they want in a more usable way. The concept of value is of great importance at this point (Desjardins, 2015, p. 11). It is not always possible to reach useful information from so many data. The point that determines the value concept of the data is not the velocity, volume, or variety, but a situation that is related to the correct analysis of the data that will benefit the business or institution that will use the data (Şener, 2017, p. 3-5). The phenomenon of big data, which is a guide for the new business to be opened, has provided great benefits for businesses, acting accordingly in the business that will be opened depending on the knowledge of the types of goods and services offered by the consumer (Davenport, 2018, p. 30). For example, banks or insurance companies will make a profit with the suggestions they will make in line with the needs of the person. In the same way, it increases the purchasing rate with the campaigns they offer in other brands, and increases the profit in the same direction (Dülger, 2016, p. 506).

1.3. Behavioral Monitoring and Targeting

Brands need to engage in research in order to get an idea of the service or goods they will offer to consumers. According to the wishes and demands of the consumers, goods and services are provided by the brands. Along with behavioral monitoring and targeting, brands create their target audiences according to the personal characteristics and preferences of consumers. It now aims to achieve this in shorter ways, based on the data of consumers on the internet.

Online Targeting

The importance that businesses and institutions attach to the subject of targeting is great, the fact that the subject of targeting is so important is that the business or institution is indicative of what it will offer to the consumer. The institution understands which customers are a public speaking audience and changes, develops, and shapes itself accordingly (Kurtbaşı, 2016, p. 84). After this stage, businesses look for ways to reach the audience they will address and decide which means of communication to use (Demirağ, 2017, p. 450). Businesses cannot appeal to all consumers because each product has a specific target audience. The behavioral targeting method is used to determine this target audience. Depending on the traditional understanding of advertising in behavioral targeting, targeting is made with more general information such as gender, age, language, and culture, while there are more specific targets in online advertising (Taşdelen & Şentürk, 2018, p. 175-190).

In behavioral targeting, the movements of users are followed and saved over the internet. By viewing the websites entered by users, the number of access to the site, the data at which time they enter the site are compound with data such as language and location, and advertising messages are designed for the target audience (Nill & Aalberts, 2014, p. 129). Contrary to traditional advertising, the distinctive point of online advertising has been to make advertisements in line with the goals. The method used here is to create similar advertisements in front of the user in connection with the words searched by the users in the browser (Berber, 2014 p. 19). In behavioral targeting, advertising is designed specifically for the individual (Boerman et al., 2017, p. 364).

Behavioral targeting has emerged new technologies to analyze these movements, in order to monitor every movement of the consumer and work accordingly.

Online Tracking

While users are online on the internet, they are followed by businesses. Online beacons such as location, super cookies, browser fingerprints, and browser cookies are used to collect user data (Office of the Privacy Commissioner of Canada, 2011, p. 12). Users are constantly followed by businesses online. Consumer's economic situation, religion, sexual orientation, consumer's health, and so on. Things are tracked online by businesses and based on this data, advertisements are placed in front of the user for their needs (Electronic Frontier Foundation et al., 2009, p. 3).

Browser Cookies

Thanks to the cookies placed on the users' system, information about the users is collected. Cookies are divided into two groups. The first group of cookies is cookies placed in the address bar. These cookies are placed on the site where users use information such as profile information and account name they use in the browser (Chan, 2004, p. 1694-1695). The other type of cookies is functionally used cookies. These cookies create a profile about the users who log in to the site, examine the movements of the users, determine the user target with the analysis they make, and start to create user-targeted advertisements accordingly. This type of cookie is used frequently by advertisers (Tirtea et al., 2011, p. 3).

Super Cookies

Super cookies have been created when the cookies that are currently in use are starting to be blocked by the users. Unlike other cookies, this type of cookie is placed on user browsers and cannot be blocked by users. These cookies, which are permanently placed in user browsers without permission, create anxiety for the user (Syverson & Traudt, 2018, p. 1). They are not considered as normal cookies and are stored in different areas, which makes it difficult for users to find and delete cookies (Angwin, 2011, p. 2). "Flash cookies", one of the widely used types of super cookies, are placed on websites and create a detailed consumer profile using different resources. Non-deleted cookies are formed by the renewal of existing cookies. This type of cookie is an effective Super cookie type that can easily transfer itself to a different browser used on the computer (Bujlow et al., 2015, p. 13).

JavaScript Files

It is a language programming application that works with the user's permission. JavaScript transfers information to servers by recovering deleted folders and reactivating them. Although they can collect information in a certain area, they can access the browser's cache and search history. When you work with cookies, you can access very important and private information (Castelluccia & Narayanan, 2012, p. 6).

Browser Fingerprints

Cookies are important for users to receive data from browsers and to use this data in a compatible manner with other tools. Super cookies have emerged as a result of users' blocking of cookies, and are more difficult to block than normal cookies. A new method has been developed to replace super cookies that are legally restricted due to the disturbance of users, and a new method has been developed with the name of browser fingerprinting (Eckersley, 2014, p. 3). This new method consists directly of hardware and software information of the users' devices. By accessing interfaces, it is able to access private information that previously used cookies cannot reach (Laperdrix, 2019, p. 1-2).

Location Tracking

The location information of the users can be accessed through the various browsers used by the users through the software. Access to this information takes place with the consent of the user. Not only the location is accessed, but also the user's IP address and device information. Thanks to this location, the target can be geographic in advertisements to be shown to users (Berber, 2014, p. 25). This location method is also embedded in smart devices

we do not drop by our hands, via GPS. Thanks to this location feature on our smart devices, advertising has been started based on location. Advertisements are placed in front of the users according to their location. Position information, which has an important place in the advertising sector, has started to operate as an advertisement type and has been brought to the sector under the name of this type of location advertising (Bauer & Strauss, 2016, p. 160).

2. Methodology

2.1. Purpose and Importance of the Study

The purpose of the study is to explain how big data is used in the analysis of consumer behavior and to show its advantages. In addition to this, it is also aimed to observe the practitioners' attitudes on how big data determines consumer behavior. Consumer behavior has long been the focus of marketing literature, however, particularly in Turkey; this focus has not yet been adequately investigated in relation to big data. Given that the usage of big data is now inevitable, it is important to consider how companies use this technology to study consumer behavior.

2.2. Data Collection Tools and Analysis

It was decided to prepare the interview form in order to obtain the data in line with the purpose determined within the scope of the study. In this context, the interview form, which is a qualitative technique, was chosen because it is suitable for the purpose of the study and will help to obtain reliable results.

Among the characteristics of the studies conducted in a qualitative context is accessing information about the subject of the study within the process. Participants' views and perceptions on the subject are collected with the most appropriate qualitative research technique. These techniques include interviews, observation, and examination of written documents. In the selected interview technique, the process of preparing the questions takes place according to the participants and the subject of the research. In this context, the questions are prepared in an open-ended or semi-structured manner, in order to reveal the opinions, thoughts, and experiences of the participants on the subject (Simsek & Yildirim, 2000, p. 19-32).

The use of big data in the marketing strategy of companies is an emerging phenomenon in Turkey and is mostly used in larger companies, so it was possible to find such companies in a metropolis like Istanbul. Therefore, the province of Istanbul and 10 senior managers of large companies that use big data were determined as the statistical population of the research. Among the 10 participants, 2 had a doctorate degree, 5 had a master's degree, and 3 had a bachelor's degree, 2 were female and 8 were male. By conducting in-depth interviews with senior managers of companies and taking their views, the thematic analysis method has been used, which is considered one of the efficient and flexible methods. According to (Braun & Clarke, 2006, p. 77-101) thematic analysis is a method for recognizing, analyzing, and reporting patterns in qualitative data and a process for analyzing textual data that transforms scattered and diverse data into rich and detailed data. The concept of thematic has multiple meanings and shows important information about data and research questions, and to some

extent it shows the meaning and concept of the pattern in a set of data. The results of data analysis using the qualitative method of thematic analysis and with the help of NVIVO software are presented in the form of main themes, sub-themes and concepts. Based on the approach of Braun and Clarke, the process used in this research for theme analysis has been carried out through six phases of getting to know the data, creating initial codes, searching for themes, revising themes, defining and naming themes, and finally preparing a report (Clarke & Braun, 2006, p. 77-101). In the first stage, the data was studied and reviewed several times, notes were taken and ideas were highlighted, a list of written data was created, and their deep investigation was done. In the second phase, after analyzing and organizing the data into meaningful groups, initial codes have been created, and in the third phase, with focusing on the analysis at a larger level, after ensuring that the themes are sufficiently specific and non-repetitive; different codes have been arranged and analyzed in the form of themes. The fourth phase includes refining the themes. Therefore, in this research, all the coded data under each theme were read, and it was ensured that they form a coherent pattern. And finally, the obtained themes were classified into similar and coherent groups based on the content and considering the theoretical foundations of the research, and the final title of each topic was specified in order to provide the reader with a correct understanding of what the topic is about. The final stage means preparing the report; It is a concise, coherent, logical, and non-repetitive narrative that expresses the data under each theme and among themes (Clarke & Braun, 2006, p. 77-101). In this study, the validity of the interviews was examined from the perspective of content validity and construct validity, and to calculate the reliability, Cohen's kappa method (Tracy, 2013), and Holsti's method were used as a method to determine the reliability of the coding (Ghoreishi et al., 2017). The analysis's results demonstrate the high reliability of the study's findings.

2.3. Interview Questions Used in the Study

The study's goal is to discuss how big data is applied to the analysis of consumer behavior and to reveal its advantages. In addition to this, it is also aimed to observe the practitioners' views on how big data determines consumer behavior. In this context, the following 6 questions have been directed to obtain the experiences of the people working in the field. The interview questions were prepared based on the information obtained from the literature review and expert opinion. In this context, the research interview questions were based on, but not limited to, the studies of Ertemel, 2015, p. 45-51; Hofacker et al., 2016, p. 89-9; and Gunday et al., 2011, p. 662-676. Analysis of the literature led to the recognition of certain topics that have been employed to develop questions. These include the role of using big data in company digitalization, conducting marketing research, managing digital marketing strategies, choosing the target audience, evaluating the effectiveness of digital marketing activities, responding to the latest developments in digital marketing, acquiring information about consumers, and developing advertising strategies. The interview questions were finalized with the assistance of four academicians with backgrounds in qualitative research, and three senior managers, in terms of content validity and comprehensibility.

The number of questions asked in the interviews was determined as 6. However, it was determined as open-ended, and it was aimed to take the opinions of the participants on the subject clearly. For this purpose, the duration of the interviews varied according to the participant's willingness to be involved. The answers received during the interviews were noted. In this way, the analysis of the research data could be carried out.

1. How is the company's digitalization plan performing? What role does big data play in company digitalization?
2. What factors are crucial for your company while conducting marketing research? How do you use big data in this process?
3. How is the administration of your digital marketing approach going?
4. How do you choose your target audience for digital marketing, and what function does big data serve by being defined?
5. How do you evaluate the effectiveness of your digital marketing activities, and how do you include big data in this process?
6. Which approach do you employ to get your company ready to respond to the latest developments in digital marketing?

3. Findings

3.1. Findings Regarding the First Sub-Problem

The codes and categories, which were created through the data obtained from the participants, were separated and themes are given below. With the interviews and solutions, 3 themes emerged. These themes are examined under the headings of having a large data platform, digitizing systems, and digitizing the way they work.

Table 2. Distributions Regarding How the Company's Digitalization Plan is Performing, and the Role of Big Data in Company Digitalization?

How is the company's digitalization plan performing? What role does big data play in company digitalization?	The number of repetitions
Having a large data platform	7
Digitizing systems	4
Digitizing the way it works	3

Looking at the table, it is seen that the digitalization strategies of companies are to digitalize the systems and digitalize the way they work. The majority of respondents say that their

contribution to the digitalization strategy of companies is having a big data platform. Participants emphasized that big data has a positive impact on their companies.

In order to leverage digital systems and provide digital products to our clients, our goal is to digitize systems and products. (Interview Record: K1).

Our main goal is to digitize our entire company and how we interact with all of our stakeholders, including our clients. (Interview Record: P5).

3.2. Findings Regarding the Second Sub-Problem

The codes and categories, which were created through the data obtained from the participants, were separated and themes are given below. With the interviews and solutions, 7 themes emerged. These themes are big data search metrics, social media comments, feedback, etc. Helping to gather more information about customers, segmenting customers, the company's web page, distinguishing products based on client demands and preferences, focusing on the right questions to ask customers, applying surveys to customers, and presenting various campaigns to collect customers' choices and preferences.

Table 3. Distributions Regarding What Factors Are Crucial for Company While Conducting Marketing Research, And How Big Data Is Used In This Process?

What factors are crucial for your company while conducting marketing research? How do you use big data in this process?	The number of repetitions
Big data search metrics, social media comments, feedback, etc. help gather more information about customers	6
Segment customers	4
Company web page	4
To distinguish products based on client demands and preferences	3
Focusing on the right questions to ask customers	2
Surveying customers	2
Presenting various campaigns to collect customers' choices and preferences	1

Looking at the table, 6 of them collect more information about customers with big data, 4 of them segment customers, 4 of them use big data in the company's web page, 3 of them distinguish products according to customer needs and desires, 2 of them focus on the right questions to ask customers, 2 of them surveying customers, and 1 of them find the presentation of various campaigns to collect customer choices and preferences important for their companies while conducting marketing research.

Our strongest channel is our company website (Interview Record: K8).

Big data to us is the information we get from our customers. More specifically, big data includes user behavior on our website, comments and feedback on social media, our surveys and mailings, etc. More data about our consumers is gathered when they sign up on our website (Interview Recording: K3).

3.3. Findings Regarding the Third Sub-Problem

The codes and categories, which were created through the data obtained from the participants, were separated and themes are given below. With the interviews and their solutions, 5 themes emerged. These themes are websites, cookies, Google Analytics, social media, search engine, survey, etc. Trying to use all platforms in the field of digital marketing, directing customers to the website, using social media effectively, reaching customers through the right channels, and enabling cookies to gather information about web interactions and consumer journeys are examined under the headings.

Table 4. Distributions Regarding How the Administration of Digital Marketing Approach is Going

How is the administration of your digital marketing approach going?	The number of repetitions
Websites, cookies, Google analytics, social media, search engine, survey, etc. Trying to use all platforms in the field of digital marketing	6
Directing customers to the website	5
Using social media effectively	4
Reaching customers through the right channels	2
Cookies allow for gathering information about the web interactions and consumer journeys	1

Looking at the table, the majority of the participants are using websites, Google Analytics, social media, search engine, survey, etc. It tries to use all platforms in the field of digital marketing. While 5 of the participants direct their customers to their websites, 2 of them try to reach customers through the right channels.

Our main goal is to attract customers to our website. For this reason, social media is very effective (Interview Record: K6).

Cookies make it possible to gather information about customer behavior and website usage (Conversation Record: K4).

3.4. Findings Regarding the Fourth Sub-Problem

The codes and categories, which were created through the data obtained from the participants, were separated and themes are given below. With the interviews and solutions, 4 themes emerged. These theme systems collect data from customers through channels such as websites, social media, e-mails, views on a webpage, past purchases, and benefits of utilized products, etc. The behavioral segmentation criteria they use are analyzed under the headings of segmenting according to the needs of customers and then communicating with their needs and interests, and finding a need in the market.

Table 5. Distributions Regarding How They Choose Their Target Audience for Digital Marketing, And What Function Does Big Data Serve by Being Defined?

How do you choose your target audience for digital marketing, and what function does big data serve by being defined?	The number of repetitions
Collecting data from customers through channels such as websites, social media, e-mails	6
Views on webpage, past purchases, and benefits of utilized products, etc. are the behavioral segmentation criteria they use	4
Segmenting according to customers' needs and then communicating with their interests	4
Finding a need in the market	2

Looking at the table, the majority of the participants collect data from customers through channels such as websites, social media, and e-mails for digital marketing, and some

participants use page views, previous purchases, used product advantages, purchased product features, etc. as a behavioral segmentation criteria. 4 of the participants stated that they should segment customers according to their needs.

We gather information from our clients from a wide range of sources, such as webpages, social media, and e-mails, so that we can segment them based on their requirements (Interview Recording: K9).

We are able to interact with client's demands and preferences (Interview Record: K4).

3.5. Findings Regarding the Fifth Sub-Problem

The codes and categories, which were created through the data obtained from the participants, were separated and themes are given below. With the interviews and solutions, 4 themes emerged. These themes include using apps to get campaign reports, click-through rate, how many customers have joined, how many are new customers, etc.

Table 6. Distributions Regarding How They Evaluate the Effectiveness of Their Digital Marketing Activities, And How They Include Big Data in This Process

How do you evaluate the effectiveness of your digital marketing activities, and how do you include big data into this process?	The number of repetitions
Using apps to get campaign reports	4
Click-through rate, how many customers have joined, how many are new customers, etc. Defining Kpl	3
To see if communication is going well after report	2
Focusing on the report comparing customer acquisition expenditures with advertising expenditures	2

Looking at the table, the applications are used to get the performance results of the digital campaigns of the participants. In this activity, big data is looking at whether the communication is going well, while some participants focus on the report's comparison of customer acquisition expenditures with advertising expenditures.

Our company primarily concentrates on the report comparing client acquisition expenditures with advertising expenditures (Interview Record: P6).

After following customer's patterns and their digital traces on our online platforms, we decide whether our communication is going well (Interview Recording: K8).

3.6. Findings Regarding the Sixth Sub-Problem

The codes and categories, which were created through the data obtained from the participants, were separated and themes are given below. With the interviews and solutions, 7 themes emerged. These themes are examined under the headings of collecting more data about the customer, using more artificial intelligence to predict customers' behavior, enabling employees to use digital media, segmenting, being open-minded, having teamwork, and realizing the personal development of employees.

Table 7. Distributions Regarding Which Approach Are Employed to Get Their Company Ready to Respond to The Latest Developments in Digital Marketing?

Which approach do you employ to get your company ready to respond to the latest developments in digital marketing?	The number of repetitions
Collecting more data about the customer	6
Using more AI to predict customer behavior	4
Enabling employees to use digital media	4
Segmentation	3
Having an open mind	3
Having teamwork	2
Employees' personal development	1

Looking at the table, the majority of the participants stated that collecting more data about the customer and using artificial intelligence to predict customers' behavior will help their businesses in adjusting to emerging developments in digital marketing. Some of them think that enabling employees to use digital media will adapt them to new trends.

We need to take action by using more artificial intelligence to predict customers' behavior (Interview Record: K7).

Trend-setting, teamwork and open-mindedness are our keywords (Interview Record: K3).

4. Conclusion

Technology is advancing rapidly, and new concepts are being added to technology every day. These newly added concepts increase the amount and scope of data obtained. The phrase 'Big Data' is used to perform the collection of large amounts of data, that is difficult to process by using traditional database management tools (Pesenson, Pesenson, & McCollum, 2010, p. 1-16).

Previous studies (for example, Zhang & Tan, 2020, p. 012165; Fang & Li, 2014, p. 45-50), have focused on the impact of big data on customer behavior, and there have been few studies on big data from a company perspective and its impact on digitalization and market segmentation strategies. The aim of this research; based on current research, has been determined to investigate how big data, analyzes consumer behavior and to discuss the advantages of analyzing consumer behavior with big data. Also observes the practitioners' views on how big data determines consumer behavior.

In line with the purpose of the study, it was planned to obtain the data through interviews by interviewing the top managers of 10 different companies that use big data and are located in Istanbul city. The data gathered was shared in the previous section. By analyzing the information collected, the following results were obtained;

It has been observed that with big data, companies have acquired extensive and detailed information about consumers through social media, websites, cookies, and search engines. In line with collected information, companies are able to predict customers' behavior and produce their products completely according to their supply and demand.

It was emphasized that companies can carry out their digitalization activities more efficiently thanks to the platform provided by big data.

It has been noted that collecting more customer data by using artificial intelligence, and enabling company employees to use digital media will help companies adapt to new trends in digital marketing.

It was demonstrated that companies can segment their target audiences based on their wishes and needs, in line with the feedback they receive from customers through big data. All company managers agreed that this type of segmentation would help them provide better services to customers.

It has been noticed that the phenomenon of big data has also led to developments and changes in the advertising strategies of the researched companies. Using big data enabled companies to develop data-based consumer-specific advertisements.

According to the above results, the importance of conducting big data-oriented studies in the field of marketing becomes evident. Technology is improving every day, and the world continues to digitalize with the developing technology. Big data serves most areas in the digital world. Nowadays, companies, institutions, and brands have tried to improve the service quality in line with the consumer information collected through big data. In this research, the determination of consumers' behaviors with big data is presented as an

inspiring study for companies and brands in the next process. In this study, in order to determine the effect of big data on analyzing consumer behavior, qualitative data analysis was carried out, and the senior managers of 10 different companies -without sector segmentation- were interviewed. It is recommended that in future studies, this subject be tested via quantitative research, and companies be divided by sector to show whether there is variation between analysis methods as well as companies by sector.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “Using Big Data in Analysis of Consumer Behavior: A Qualitative Study”

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author(s).
Acknowledgement	“Using Big Data in Analysis of Consumer Behavior: A Qualitative Study” was not re-produced from any papers or thesis.
Conflict of Interest Statement	There is no conflict of interest in the study titled as “Using Big Data in Analysis of Consumer Behavior: A Qualitative Study”
Author Contributions	We declare that the author named H. Anıl DEĞERMEN contributed 50% by conducting literature review and interview interviews, and the author named Maryam MOHAMMADABBASI contributed 50% by conducting data analysis and literature studies.
Support	Not any.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Permission No. 847616 was obtained on 11.04.2022 from the Social and Human Sciences Research Ethics Committee.
Scale Permission	Not any.

References

- Aktan, E. (2018). Büyük Veri: Uygulama Alanları, Analitiği ve Güvenlik Boyutu. *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 1–22. <https://doi.org/10.33721/by.403010>.
- Angwin, J. (2011). Latest in Web Tracking: Stealthy ‘Supercookies’. *The Wall Street Journal*, 19 August 2011, 2.

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Bauer, C., & Strauss, C. (2016). Location-Based Advertising On Mobile Devices. *Management Review Quarterly*, 66(3), 159-194.
- Berber, L. K. (2014). *Çevrimiçi Davranışsal Reklamcılık (Online Behavioral Advertising) Uygulamaları Özelinde Kişisel Verilerin Korunması*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Boerman, S. C., Kruikemeier, S., & Zuiderveen Borgesius, F. J. (2017). Online Behavioral Advertising: A Literature Review And Research Agenda. *Journal Of Advertising*, 46(3), 363-376.
- Brand Finance. (2021). Media 25 free. https://brandfinance.com/images/upload/media_25_free
- Bujlow, T., Carela-Español, V., Solé-Pareta, J., & Barlet-Ros, P. (2015). Web Tracking: Mechanisms, Implications, and Defenses *arXiv preprint arXiv:1507.07872*.
- Burnham, K. (2014). Facebook's WhatsApp Buy: 10 Staggering Stats. <https://www.informationweek.com/software/social/facebooks-whatsapp-buy-10-staggering-stats-/d/d-id/1113927>
- Castelluccia, C., & Narayanan, A. (2012). Privacy Considerations Of Online Behavioural Tracking. *European Network and Information Security Agency (ENISA)*.
- Chan, A. T. S. (2004). Cookies On-the-Move: Managing Cookies on a Smart Card. *Proceedings of the 2004 ACM Symposium On Applied Computing*, 1693-1697.
- Chandra, S., Ray, S., & Goswami, R. T. (2017, January). Big Data Security: Survey on Frameworks and Algorithms. *2017 IEEE 7th International Advance Computing Conference (IACC)*, 48-54.
- Cox, M., & Ellsworth, D. (1997). Application-Controlled Demand Paging for Out-of-core Visualization. *Proceedings. Visualization'97 (Cat. No. 97CB36155)*, 235-244.
- Cyganek, B., Graña, M., Krawczyk, B., Kasprzak, A., Porwik, P., Walkowiak, K. and Woźniak, M. (2016). A Survey of Big Data Issues in Electronic Health Record Analysis. *Applied Artificial Intelligence*, 30(6), 497-520.
- Davenport, T. (2018). Big Data @Work. M. Çavdar (çev.) *İstanbul: Türk Hava Yolları Yayınları*.
- Debattista, J., Lange, C., Scerri, S., & Auer, S. (2015, December). Linked 'Big' Data: Towards a Manifold Increase in Big Data Value and Veracity. In *2015 IEEE/ACM 2nd International Symposium on Big Data Computing (BDC)*, 92-98.
- Demchenko, Y., De Laat, C., & Membrey, P. (2014, May). Defining architecture components of the Big Data Ecosystem. *2014 International conference on collaboration technologies and systems (CTS)*, 104-112).

- Demirağ, B. (2017). Marka Konumlandırma Stratejilerinin Belirlenmesinde Hedef Pazar Seçimi ve Tüketici Algılamalarına Dayalı Gerçekleştirilen Konumlandırma Strateji Hatalarına İlişkin Çözüm Önerileri. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(7), 449-464.
- Desjardins, J. (2015). Order From Chaos: How Big Data Will Change the World. Retrieved from <https://www.visualcapitalist.com/order-from-chaos-how-big-data-will-change-the-world/>
- Diebold, F. X. (2003). Big Data Dynamic Factor Models For Macroeconomic Measurement And Forecasting. *Advances in Economics and Econometrics: Theory and Applications, Eighth World Congress of the Econometric Society,* (edited by M. Dewatripont, LP Hansen and S. Turnovsky, 115-122.
- Doğan, K., & Arslantekin, S. (2016). Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durum. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 56(1).
- DOMO. (2018). Data Never Sleeps 6. <https://www.domo.com/learn/datanever-sleeps-6>
- Dülger, Ü. (2016). Büyük Veri Nedir. *Yeni Türkiye*, 89,503-508.
- Eckersley, P. (2014). How Unique Is Your Web Browser?. *Electronic Frontier Foundation*, Retrieved 16 January 2016.
- Ege, B. (2013). Rastlantının Bittiği Yer Big Data. *Bilim ve Teknik*, 550, 22-26.
- Electronic Frontier Foundation. (2009). Online Behavioral Tracking and Targeting Concerns and Solutions from the Perspective of: Center for Digital Democracy, Consumer Federation of America, Consumers Union, Consumer Watchdog, 160 Electronic Frontier Foundation, Privacy Lives, Privacy Rights Clearinghouse, Privacy Times, U.S. Public Interest Research Group, The World Privacy Forum. *Legislative Primer*, <https://www.eff.org/files/onlineprivacylegprimersept09>
- Ertemel, A. V. (2015). Consumer Insight As Competitive Advantage Using Big Data And Analytics. *International Journal of Commerce and Finance*, 1(1), 45-51.
- Fang, Z., & Li, P. (2014). The Mechanism Of "Big Data" Impact On Consumer Behavior. *American Journal of Industrial and Business Management*, 4, 45-50.
- Gahi, Y., Guennoun, M., & Mouftah, H. T. (2016). Big Data Analytics: Security and Privacy Challenges. *2016 IEEE Symposium on Computers and Communication (ISCC)*, 952-957.
- Gandomi, A., & Haider, M. (2015). Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, And Analytics. *International Journal Of Information Management*, 35(2), 137-144.
- Gerhardt, B., Griffin, K., & Klemann, R. (2012). Unlocking Value in the Fragmented World of Big Data Analytics How Information Infomediaries Will Create a New Data Ecosystem. *Cisco Internet Business Solutions Group*, 7.

- Ghoreishi, M. et al. (2017). A Thematic Analysis of the Conceptual Framework of E-Learning in Higher Education. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*, 8(1): e11498.
- Goes, P. B. (2014). Big Data and IS Research. *MIS Quarterly: Management Information Systems*, 38(3), iii-viii.
- Gökalp, M. O., Kayabay, K., Çoban, S., Yandık, Y. B., & Eren, P. E. (2018). Büyük Veri Çağında İşletmelerde Veri Bilimi. *5th International Management Information Systems Conference*, 94-97.
- Gunday, G., Ulusoy, G., Kilic, K., & Alpkan, L. (2011). Effects Of Innovation Types On Firm Performance. *International Journal of Production Economics*, 133(2), 662-676.
- Hasdemir, U. (Ed.). (2005). *A'dan Z'ye Pazarlama*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Hofacker, C. F., Malthouse, E. C., & Sultan, F. (2016). Big Data and Consumer Behavior: İmminent Opportunities. *Journal of Consumer Marketing*, 33(2), 89-97.
- Hurwitz, J., Nugent, A., Halper, D. F., & Kaufman, M. (2013). *Big Data for Dummies*, John Wiley & Sons Inc. Hoboken, NJ, USA, 12-48.
- Kune, R., Konugurthi, P. K., Agarwal, A., Chillarige, R. R., & Buyya, R. (2016). The Anatomy Of Big Data Computing. *Software: Practice and Experience*, 46(1), 79-105.
- Kurtbaş, İ. (2016). Marka Yönetimi and Başarılı Markanın Yarar ve Etkileri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (32), 75-98.
- Laperdrix, P., Bielova, N., Baudry, B., & Avoine, G. (2020). Browser fingerprinting: A survey. *ACM Transactions on the Web (TWEB)*, 14(2), 1-33.
- Lueth, K. L. (2018). State of the IoT 2018: Number of IoT Devices Now At 7B – Market Accelerating. *IOT ANALYTICS*. <https://iot-analytics.com/state-of-the-iot-update-q1-q2-2018-number-of-iot-devices-now-7b/>
- Nil, A., & Aalberts, R. J. (2014). Legal and Ethical Challenges of Online Behavioral Targeting in Advertising. *Journal Of Current Issues & Research In Advertising*, 35(2), 126-146.
- Office of the Privacy Commissioner of Canada. (2011). Report on the 2010 Office of the Privacy Commissioner of Canada's Consultations on Online Tracking. Profiling and Targeting, and Cloud Computing. https://www.priv.gc.ca/media/1961/report_201105_e.pdf
- Ohlhorst, F. J. (2013). *Big Data Analytics: Turning Big Data Into Big Money*, USA: John Wiley & Sons.
- Pesenson, M. Z., Pesenson, I. Z., & McCollum, B. (2010). The Data Big Bang And The Expanding Digital Universe: High-Dimensional, Complex And Massive Data Sets In An Inflationary Epoch. *Advances in Astronomy*, 1–16.

- Radicati, S., & Levenstein, J. (2015). *Email Statistics Report*, Palo Alto, CA, U.S.A.: The Radicati Group, Inc.
- Simsek, H., & Yildirim, A. (2000). Vocational Schools In Turkey: An Administrative And Organizational Analysis. *International Review of Education*, 46(3), 327-342.
- Sun, H., & Heller, P. (2012). Oracle Information Architecture: An Architect's Guide to Big Data. *Oracle, Redwood Shores*.
- Syverson, P., & Traudt, M. (2018). {HSTS} Supports Targeted Surveillance. *8th {USENIX} Workshop on Free and Open Communications on the Internet ({FOCI} 18)*.
- Şener E. (2017). 2017 Big Data (Büyük Veri) Trendleri. *Digital Age*. <https://digitalage.com.tr/2017-big-data-buyuk-veri-trendleri/>
- Taşdelen, H., & Şentürk, Z. A. (2018). İnternet Reklamcılığında Davranışsal Hedeflemenin Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisi. *İNİF E-Dergi*, 3(2), 175-190.
- Tirtea, R., Castelluccia, C., & Ikonomou, D. (2011). Bittersweet cookies. Some security and privacy considerations. *European Union Agency for Network and Information Security-ENISA*.
- Tracy, S. J. (2013). *Qualitative Research Methods, Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact*. Blackwell Publishing, John Wiley & Sons
- Turner, D., Shroeck, M., & Shockly, R . (2012). Analytics: The real-world use of big data in financial services. *IBM Global Business Services*, 1-12. <https://www.ibm.com/downloads/cas/E4BWZ1PY>
- Twitter Usage Statistics. (t.y.). (2021). <https://www.internetlivestats.com/twitter-statistics/>
- Vijayarani, S., & Sharmila, S. (2016). Research In Big Data: An Overview. Informatics Engineering. *International Journal (IIEJ)*, 4 (3), 1-20.
- Wang, X., & He, Y. (2016). Learning From Uncertainty For Big Data: Future Analytical Challenges And Strategies. *IEEE Systems, Man, and Cybernetics Magazine*, 2(2), 26-31.
- Yavuz. Ş. (2013). Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36), 220- 240.
- Zhang, C., & Tan, T. (2020, May). The Impact of Big Data Analysis on Consumer Behavior. *Journal of Physics: Conference Series*, 1544(1), 012165.
- Zhang, Y., Ren, J., Liu, J., Xu, C., Guo, H., & Liu, Y. (2017). A Survey On Emerging Computing Paradigms For Big Data. *Chinese Journal of Electronics*, 26(1), 1-12.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Tarih ve Sayı: 16.05.2022-886106

Sayı :E-35980450-663.05-886106
Konu :Hatice Anıl DEĞERMEN

Sayın Doç. Dr. Hatice Anıl DEĞERMEN

İlgi : 11.04.2022 tarihli, 847616 sayılı yazı

Sorumlu araştırmacılığımı üstlendiğiniz 2022/133 dosya numaralı "Using Big Data in Analysis of Consumer Behavior: A research in İstanbul City" başlıklı çalışma, Kurulumuzun 25.04.2022 tarih ve 04 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSLSED1333 Pin Kodu :70422

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-universitesi-ebys>

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü

34452 Beyazıt Fatih-İstanbul

Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88

e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr

Keş Adresi : istanbuluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için : Süleyman ARIK

Dahili : 10689

Ervin Laszlo. (1992). Evrensel Düşünmek: Küçülen Dünyanın Yeniden Şekillendirilişi. (Çev.) İbrahim Serhat. İstanbul: İşaret Yayınları.

Serdar ARI¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

24.06.2022

Kabul Tarihi

02.11.2022

Giriş

Ervin Laszlo dünyanın önde gelen filozof ve sistem bilimcisidir. Toplam 25 dilde yayınlanmış 106 farklı kitabın yazarı, ortak yazarı veya editörüdür. Ervin Laszlo şimdiye kadar 400'den fazla makale ve araştırma yazısı yazmıştır. Uluslararası düşünce kuruluşu The Club of Budapest'in ve prestijli The Laszlo Institute of New Paradigma Research'ün kurucusu ve başkanıdır. Uluslararası Bilim Akademisi, Dünya Sanat ve Bilim Akademisi, Uluslararası Bilim Felsefesi Akademisi ve Uluslararası Medici Akademisi dahil olmak üzere çok sayıda bilimsel kuruluşun üyesidir. 2010 yılında Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Ervin Laszlo, 1970 yılında Paris Üniversitesi Sorbonne'dan devlet doktorası (en yüksek doktora derecesi) ve Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Finlandiya ve Macaristan'dan fahri doktora derecesi almıştır. 2001'de Japonya Barış Ödülü'nü ve Goi Ödülü'nü, 2005'te International Mandir of Peace Prize of Assisi Ödülü'nü ve 2017'de Lüksemburg Dünya Barış Ödülü'nü almıştır. 2004 ve 2005'te Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmiştir. 2019'da Ervin Laszlo, Watkins Mind Body Spirit dergisine göre

"Dünyada Spiritüel Olarak En Etkili 100 Yaşayan Kişi"den biri olarak gösterilmiştir. 2020 yılında OOOM Magazine'in Top 100: The World's Most Inspiring People" listesinde 28. sırada yer almıştır (<https://thelaszloinstitute.com/about/ervin-laszlo/>).

Ervin Laszlo'nun Evrensel Düşünmek: Küçülen Dünyanın Yeniden Şekillendirilişi adlı eseri öncelikle belirtmek gerekir ki akademik bir eser ortaya koyma çabasının sonucu olarak değil, arka planında; bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmaya başladığı ve bunun sonucunda küreselleşmenin sıkça dile getirildiği, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yönelik taşların döşendiği kısaca yaklaşık kırk yıl süren Soğuk Savaş'ın sona ermesi

¹ Öğr. Gör. Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü
serdar.ari@msn.com, ORCID: 0000-0002-3014-2742.

ve iki kutuplu dünyanın sona ermesi vb. siyasal kültürel olayların yaşandığı; insanlığın dününe ve bugününe bakıp geleceğin olası karmaşık sorunlarını ele alan ve bunlara dair politika üretmeye çalışan bir eser olarak görülmelidir.

Evrensel Düşünmek: Küçülen Dünyanın Yeniden Şekillendirilişi

Ervin Laszlo'nun incelemeye konu olan bu eseri ilk olarak Global Denken Die Neugestaltung Der Vernetzten Welt orijinal adıyla 1989 yılında Almanya'da yayınlanmıştır. Türkiye'de ise ilk olarak 1992 yılında İbrahim Serhat'ın çevirisi ile 1.baskısını yapmıştır.

Evrensel Düşünmek eserinde yazar bizi geçmişin belirgin, aşinalığından alıp geleceğin belirsizliğine doğru götürmekte, bu süreçte insanoğlu olarak aklımızla (zekamızla) elde ettiğimiz kazanımların aslında 1850'lerden bu yanadır tehlikede olduğunu ve bir yıkıma doğru gittiğimizi gözler önüne sermektedir. Aslında bizim bu akılla elde ettiğimiz kazanımları temelde hayvanları ehlileştirerek, ağaç ve bitkileri yetiştirerek kısacası çevremizi kontrol altına alarak ya da bu çevreye müdahale ederek başardığımızı ortaya koymaktadır. Ancak tüm bu kazanımların ve gelişmenin yanısıra bu akla (zekaya) ve düşünmeye dayalı gücün yıkıcı etkileri de uzun zamandır gözlenmektedir. Yazara göre zekamızla anlamlı olduğunu düşündüğümüz için karar verip attığımız birçok adımın sonuçları içinde yaşadığımız biyosferi (tüm canlıların yaşadığı yerküre) geri döndürülemez şekilde tahrip etmekte çoğunlukla da yok etmektedir.

Peki biz insanoğlu olarak ne yapacağız? Ervin Laszlo **birinci** ve **ikinci** bölümde bu ve bunun gibi birçok sorunun cevabının arayışı içindedir eserde. Buradan hareketle akla (zekaya) dayalı bu gücü herkesin aynı zamanda da kendimizin yararına olacak şekilde mi kullanacağız yoksa inatçı kısır görüşlü hedefleri izleyerek biyosferi ve nihayetinde kendimizin sonunu hazırlamak için mi kullanacağız? diye sormaktadır. Ervin Laszlo bu sorularla bizi bir çatallanmaya (bifurcation) yani yol ayırımına vardığımız şekilde uarmaktadır. Karar vermeliyiz...Peki hangi kararı vereceğiz?

Laszlo, insanlığın tarihsel gelişiminin şu andaki noktasında aşağıdaki alternatifler arasında bir seçim yapmak zorunda olduğumuzu kısacası bir yol ayırımında olduğumuzu belirtiyor.

Ya kendimize ve dünyaya ilişkin tam bilgi ve tanıma ile burada doğal olarak veya insan aracılığıyla oluşmuş güzellikleri yaşar, aşkın anlam ve zenginliklerini tanıyarak kültür ve medeniyet ürünlerinin tadını çıkaracağız ya da gezegenimizin imhasına da götürecektir bir süreçte topluca intihar ederiz. Ancak bir skalanın iki ucundaki bu seçeneklerinden birincisini seçiyorsak eğer herkes üzerine düşeni yapmalı ve çabuk karar vermeliyiz (s. 19-24). Her şey için çok geç olmadan...Çoktan yol ayırımına geldik.

Peki insanoğlu olarak şimdiye kadar gelişme ve modernleşme açısından atığımız adımları bundan sonrada atmaya devam edemez miyiz? Geçmişte yaptıklarımızı gelecekte de aynı şekilde sürdüremez miyiz? diye sormaktadır. Ervin Laszlo, durum değerlendirmemizin bize

Article Type

Book Review

Application Date

24.06.2022

Acceptance Date

02.11.2022

şimdiye kadar yaptıklarımızı bundan sonra aynen devam ettirmememiz gerektiğini belirttiğini söylüyor. Zira dünya nüfusu günde 232.000 kişi (bu eser 1989 yılında yazılmıştır) artmakta, her gün 26.000 çocuk yetersiz beslenmeden ölmekte ve yoksullarla varlıklılar arasındaki dengesizlik gün geçtikçe artmaktadır. İnsanoğlunun neolitik devrimi (civalı taş devri) başladığında gezegenimizin orman alanı tahmini olarak 6,2 milyar hektarken şu anda (1989 yılı) 4,2 milyar hektar kalmış durumda ve bu kalan ormanlık arazilerde çok hızlı bir şekilde kaybolmaktadır. Kısacası dünya kendisinin ekolojik ve iktisadi kapasitesinin sonuna yaklaşmaktadır (s. 29-33). Aslında bu istatistiki bilgiler buzdağının yalnızca görünen ucudur. Çünkü bizler insanoğlu olarak eylemlerimizle hem gezegenimizin taşıyıcılık yükünü azaltıyoruz hem de aşırı bir nüfus artışıyla yola devam ediyoruz. Üstelik dünyada zenginler ile fakirler arasındaki kutuplaşmalar da gün geçtikçe artmaktadır. Dahası şimdiye kadarki nükleer silah yığınağı ile en küçük bir anlaşmazlık durumunda dünyanın kaderini değiştirmede kısır görüşlü hükümetlerin eline en dehşet verici şeyi yapma fırsatı veriyoruz (s. 33). Dolayısıyla insanoğlunun eliyle oluşturulan tahribatın-70.000 çeşit kimyasal üretilen bunları doğanın hazmetmesini bekliyoruz, petrol, kömür ve odunu yakıyor ve dünyanın ortalama ısısını arttırıyoruz, dünya ısındıkça buzullar erimekte, tarım alanları açmak için ormanları tahrip ediyor ve buna bağlı olarak da dünyanın ikliminin değişmesi sonucunda dünya çapında bir gıda temini ve beslenme sorunu ortaya çıkmakta – sonucunda ister istemez bir yol ayrımına gelmiş bulunmaktayız.

Tüm bu yukarıda sayılan nedenler ve daha fazlası yüzünden Ervin Laszlo'ya göre bir çatallaşma veya yol ayrımındayız ve bir karar verme dönemindeyiz. Söz konusu olan çatallaşmanın gelip gelmeyeceği değil bir başka deyişle belli olmayan şey yol ayrımının kendisi değil, bu yol ayrımının yani çatallaşmanın ne zaman geleceğidir (s. 42).

Aslında bu noktada yazar bozulmanın başladığını çatallaşmanın izlerinin görülmeye başladığını söylemektedir. Ervin Laszlo'ya göre eğer bir devir güvensizlik ve korku devri olarak anılıyorsa, eğer genç insanlar gelecek hakkında düşünmek istemiyorlarsa (ne kendilerinin nede başkalarının), eğer denenen şeylerin aksi etkileri ya da beklenmedik yan etkileri görülüyorsa, eğer basın-yayın organları "eski güzel günleri" canlandırmak istiyorlarsa, o vakit yaşadığımız bu devirde bir şeylerde ciddi bir düzensizlik var demektir. Ve bu düzensizlik hali ciddidir ve geçici bir anormaliteden öte kalıcı bir hal alabilir, dolayısıyla aslında bir devrin sonuna gelmiş olabiliriz (s. 53). Ervin Laszlo'ya göre zaten mevcut anda hiçbir şey "normal" seyrinde gitmemektedir. Halihazırda milyonlarca insana yararlı olacağı yerde onların sağlığını tehdit eden atom reaktörlerinin bulunduğu, tüketiciler için üretilen hemen her şeyin sağlığa zarar veren unsurlar içerdiği bu dünyada her şeyin normal seyrettiği zaten söylenemez (s. 54).

Peki ne yapabiliriz bu durumda? kendi haline bırakmalı mıyız her şeyi? Kendi haline bırakırsak dünya güçlükleri yenmeyi her zaman başarmıştır. Geçmişte de başarmıştır bundan sonrada başaracaktır. Ancak geçmişte dünya bunu başarırken insanlık bunun bedelini çok ağır bir şekilde ödemiştir. Dolayısıyla gelecekte de çok ağır ödeyecektir. Bugünkü mevcut durumun önlem almadan devam ettirilmesi durumunda dünyada ki gıda maddelerini zehirleyebiliriz, enerji ve hammadde kaynaklarını tüketebiliriz, yerkürenin çevresel hayatietine zarar verebiliriz, daha da önemlisi dünyada ki insanların tamamını sadece bir defa değil yirmi defa imha edebiliriz (s. 54-55).

Ervin Laszlo'ya göre dünyamız yüksek sistemlerin aşağıdakilere hükmettiği bir hiyerarşi değil, birbirleriyle yumuşak biçimde kenetli, entegre ve farklı bütünlükler ile yönetilen içine aileler, aşiretler, şehirler, uluslar, uluslararası topluluklar ve dünya çapında kültür toplulukları da alan bir holarşi (bütüncül yönetim)'dir. Başka türden sistemlerin gelişiminde kısımlar bilinçsizdirler ve kendileri tarafından oluşturulan bütünün tekamülünü (gelişimini) etkilemeye muktedir değildirler. Örneğin doğa sistemleri kendi kolektif kaderlerini belirlemeye imkanına sahip değildir, oysa insanlar bu imkana sahiptir. Dolayısıyla da bizler tarihin gelişen holarşisi içinde bilinçli kısımlarız ve gelişim sürecine sadece katkıda bulunmuyoruz aynı zamanda bu gelişim sürecinin belirleyici öğeleriyiz (s. 57-58). Yazar'a göre büyük bir bütünün içindeki bilinçli kısımlar olarak kullanabileceğimiz iki strateji söz konusudur. Bunlarda birisi kendi öz çıkarlarımızı göz önünde tutmak, diğeri ise büyük bir bütünün yani topluluğun tekamülünü (gelişimini) hızlandırmaktır (s. 58). Eğer bireyin çıkarlarını göz önüne alırsak onun özgürlüğü ve düşünülebilen en yüksek derecede otonomi (özerklik) elde etmesine yoğunlaştırırız kendimizi. Eğer adalet ve eşitlik değerlerini en üstte tutuyorsak bunu sağlamak için gerekli güvenilir, sağlam sosyal yapıları ararız ki uygulamada bu iki strateji birbirine ters düşebilir (s. 59).

Ervin Laszlo'ya göre tüm insanlık bu iki stratejilerden birine öyle ya da böyle bağlanmıştır. Ancak farkında olmadıkları şey bireyin çıkarları ile topluluğun gelişimi arasında bir bağlantı olmadığı takdirde bu stratejiler işlevlik kazanamazlar. Bu anlamda bireyin çıkarını ön plana alan ve Laissez-faire (bırakınız yapınlar) düsturu ile hareket eden liberalizm ile topluluğun tekamülün düşünen sosyalizmin bir önemi yoktur. Zira artık ne özgürlüğümüz miras yoluyla elde edilen otorite tarafından tehdit ediliyor, ne de işçiler öyle utanmazca kapitalisteler tarafından sömürülüyorlar. Çünkü modern devlette bunu engelleyen sayısız kurum ve kural mevcut. Ancak Sosyalizmin de Liberalizmin de dayandığı değerler hala geçerlidir ama bunlar artık modası geçmiş ve hala hükmeden politik programlardan kurtarılmalıdır (s. 61-63).

Bu noktadan hareketle yazar bize üçüncü bir yol üçüncü bir strateji önermektedir. Bizler 20. yüzyılın sonunda hem bireyin çıkarlarını hem de topluluğun gelişimini sağlayacak, yaratıcı (kreatif) bir denge ortaya koyabiliriz. Bunu yapmak için yazar bizi mevcut gerçeklik üzerinden düşünsel bir denemeye götürmektedir (s. 64). Buradan hareketle yazar bireyin korunmasına ve toplumun gelişimine yönelik hedef ve esasları belirleme işlemine girişmektedir.

Ervin Laszlo bireyin korunmasına ilişkin atılacak adımları; Ulusal devletlerin gücünün sınırlandırılması, politikacıların gücünün sınırlandırılması ve ekonominin gücünün sınırlandırılması olarak sıralamıştır. 20. yüzyılın sonunda toplumların gelişmesi sonrasında gelişecek çatallanmalar yüzünden ulusal devlet sisteminin varlığını zorunlu kılan sebeplerin ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Dolayısıyla onun yerine bir yenisini ikame etme fırsatı elde ettiğimizde sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yerel özellikleri belirgin her bireyin düşüncelerinin dikkate alındığı insani yönü büyük topluluklar oluşturulabilecektir. Dolayısıyla insanoğlu olarak tek bir ulusa, tek bir anavatana, tek bir toprağa bağlanmaya ve onu yüceltmeye ihtiyacı yoktur. Buradan hareketle devletlerin merkeziyetçiliği kırılarak daha önce ulusal devlet içinde kararlaştırılan bazı egemenlik hakları, daha insani boyutlardaki sosyal ünitelere devredilebilir. Bireyin özgürlüğünü güvence altına almak için, ulusal devletlerin yanısıra politikacılarında hakimiyetlerinin kısıtlanması zorunludur. Zira güç zehirlidir ve siyasal

sistemde yeterince güç sahibi ve bozguncu politikacılar mevcuttur. Politikada olduğu kadar ekonomide de sınırsız büyüme ve haksız bir güç birikimini önlemek zorundayız. Artık iktisadi faktörlerin daha fazla büyümelerini etkili bir şekilde sınırlandırmanın yollarını aramak zorundayız (s. 65-74).

Ervin Laszlo sadece bireyin korunmasına ilişkin atılacak adımları yetersiz görmekte ve toplumun gelişimine yönelik atılacak adımları da belirlemiştir. Laszlo'ya göre eğer insanoğlu olarak bizler ulusal devletlerin hükümrانlığını azaltır, politikacıların gücünü sınırlandırır ve ekonomide söz ve güç sahibi olanların etkinlik alanlarını kısıtlarsak bireyin özgürlüğünü güvence altına almaya ve topluluğun özerkliğini sağlamaya yönelik adımlar atmış oluruz. Ama bunlar yeterli değildir. Zira 20.yüzyılın dünya çapındaki iletişim ve oluşumlarını da hiç olmamış gibi yapamayız. Zaten üçüncü stratejinin amacı da insanlık alemini bağımsız feodal beyliklerin bulunduğu orta çağa geri götürmek değildir. Laszlo'nun üçüncü stratejisinin amacı bu çağın istikrarsız ve asimetrik karşılıklı politik, ekonomik bağımlılıklarından kurtarılmasıdır. Bu anlamda doğru strateji, toplumun tekamülünü elinde tutan değil, onu optimal biçimde insanın gereksinmelerine uygun olarak yönlendirmedi. Bu yönlendirmede, ekonomik, savunma ve çevre korumasına yönelik iş birliğine dayalı ahenk ve uyumluluk modelleri geliştirme ve buna yönelik çeşitli adımların atılmasıyla sağlanabilir (s. 75-84).

Üçüncü bölümde her ne kadar sönüp gitmemiş olsa da her ne kadar ruhu daha ölmemiş olsa da modernizmin artık eskidiğini ve modernizmin insanı olan homo modernos'un hala yaşamakta ve direnmekte olsa da artık çokta sağlıklı olmadığını dile getirmektedir yazar. Ervin Laszlo'ya göre bir yüzyılın sonuna geldiğimiz bilincine varmalıyız artık. Sanayi devriminin, ulusal devletin ve televizyonun bize getirdiği; maddi kalkınmayı ve maddi kazancı en kutsal servete yücelten ve nihayetinde bu çağın ürünü olan silahları kitle imha aracı olarak hizmete sunan bir çağdır bu ve geçip gitmektedir. Yüzyılımız geçip gitmektedir ama bu geçip gitme hali yeni bir fenomen değildir. Her çağ zaten sanki insanların varoluşunun ebedi modeliymiş gibi gelişmiş ve sonra her biri kendiliğinden tarihe gömülüp gitmiştir. Bu her yok oluş ve çekip gitmenin nedeni eski değer sistemlerinin ve kurumların yaşam koşullarının artık yeni çağa uymamasındandır. Bu çağdan bir başka geçiştir ve insanlık tarihi boyunca onlarca (ilki yaklaşık on bin yıl önce paleolitik çağdan neolitik çağa geçiş) kez yaşanmıştır. Klasik Yunan ve Roma imparatorlukları da bu şekilde yükselip çöküşü de yaşamışlardır. Dolayısıyla bu çağdan çağa geçiş tekrar eden bir fenomendir ve kaçınılmazdır. Üstelik yirminci yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında modernizmin çağlayanı beklenmedik engellerle de karşılaşmıştır. Şehirler önceden tahmin edilmedik şekilde çok büyümüşler, toprak gübre ve kimyasallarla aşırı derecede kirlendi ve modern balıkçılık denizleri balıksızlaştırmaya başlamıştır. Dünya nüfusunun çok azı modernleşmeye katılıp nimetlerinden yararlanmıştır. Geri kalan nüfus ise asgari geçim sınırında yaşamaya mahkûm edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler modernizmin nimetlerinden yararlanmak yerine onun servis merdiveni olmuşlar ve bu durumunda farkındadırlar artık (s. 87-97).

En nihayetinde şovenist bir yaklaşımla ileri sürülen "her şeyden önce benim ülkem" iddiası, iç politikada ve uluslararası alanda bir felaketin habercisi olabilir yazara göre. Çünkü bu insanları öyle şeylerle mücadeleye sürecektir ki insanın uğruna mücadele ettiği bu değerler daha sonra bizzat kendi ülkesi tarafından yadsınacaktır. Değerler ve dünya görüşlerindeki

cesaret verici değişimlere karşın insanlık bir bütün olarak, kültürel düzeyde daha gerilerden gelmektedir. Bu da demektir ki yürürlükteki hâkim değerler ve dünya görüşü ile objektif realite birbirlerine ayak uyduramamaktadırlar. İnsanlar eski koşullara uygun değerler ve davranış biçimleri ile yeni koşullara tepki gösterdikleri sürece, sürekli artan çok dalgaları ve sürprizlerle yüz yüze gelmek zorunda kalacaklardır (s. 96-97). Ervin Laszlo bu noktada şu soruyu sormaktadır, s. Bundan sonra ne olacak? Modern çağdan sonra hangi çağ gelecek? Laszlo'ya göre genellikle "post modern" olarak adlandırılan bu yeni çağın çok nadiren tam olarak tasvirine girilmişştir. Bu da şu anlama gelmektedir ki yeni devrin nereye doğru gidildiği bilinmekle birlikte, bunun nasıl olacağı bilinmemektedir (s. 99).

Ervin Laszlo'ya göre kimilerince post modern çağın nasıl olacağını görmek için geleceğe bakmak ve geleceği önceden görülebilir kılmak gerekmektedir. Genel bir tanımla önceden görülebilirlik bir süreci belirleyen faktörlerin yeterince biliniyor veya tanınıyor olması demektir. Eğer bu faktörlerin geçmişte neyi etkilediği bilinirse gelecekte de aynı şekilde etkili olacakları varsayılabilir ve böylece söz konusu sürecin nasıl gidişatı olacağı önceden söylenebilir. Peki hangi faktörlerdir bu insanlığın geleceğini belirleyen ve onları başarısızlığa götüren? Bu noktada iki faktör grubu görünmektedir. Bunlardan birincisi insanın doğasına, diğeri ise toplumun doğasına aittir. Birincisi biyolojiktir ve bir genetik determinizm oluşturur. İkincisi ise sosyolojiktir ve burada bir belirleyicilik söz konusu olduğunda bir sosyokültürel determinizmle karşılaşılır (s. 100-101). Bu noktadan hareketle Ervin Laszlo insan doğasına dayalı belirleyiciliğin uzun sürede mutasyon ve evrim yoluyla çok uzun yıllara dayalı olduğunu ve bu yeni dönemin belirlenmesinde başka bir anlatımla öngörülmesinde kullanılmayacağını nedenleriyle geniş bir şekilde açıklamış ve bize gerekli olanın biyolojik değil kültürel değişim geçirmiş olan insanın olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla yakın geleceğimizi belirleyen şey toplumun evrimi, yakın geleceğimizi belirleyen faktörlerde sosyokültürel'dir (s. 101-107).

Laszlo'ya göre geçmişten günümüze ortaya çıkan olaylar ve geçişler tam olarak tesadüfler sonucunda gerçekleşmemiş olabilir. Belki de tüm bu olayların temelinde olasılıklar üzerinde kurulu kanunlar ve düzenlikler mevcuttur. Eğer kronolojik sırayla meydana gelmiş olan tüm bu hadiseler bir kaos görünümündeyse bile geleceği öngörmek için tarih içinde bir model aramak en akılcıca şey olacaktır. Tarihteki model sadece geçmişi açıklamayacak aynı zamanda geleceği de açıklayabilecektir. Sonuç olarak toplum tarihsel bir zaman içinde hareket ediyorsa, bu hareket halihazırda tanıdığımız bazı modellere uymak zorundadır (s. 114). Geleceğe yönelik olarak bu hareket türlerinin her biri ileride nasıl bir gelişme olacağı konusunda fikir edinmemizi sağlayabilirler. Bu noktadan hareketle Laszlo tarihte sosyal değişmeyi temsil eden dört adet "hareket" in mevcut olduğunu belirtmektedir. Bunlar; dairesel, helezoni, doğrusal ve doğrusal olmayan şeklindedir. Dairesel modele göre, gelecek esas itibarıyla yeni bir şey getirmeyecek, sadece başka bir görüntüde de olsa geçmişin tekrarı olacaktır. Helezoni model, tekerrür aşamasındaki 'yeni'yi vurgulamaktadır; her tekerrür toplumu bilinen yönde hareket ettirir, bu iyi ya da kötü, istenen ya da istenmeyen olabilir. Doğrusal bakışta eğer hareket yukarıya doğru ilerliyorsa, toplum pozitif bir ütopyaya dönebilir, eğer geriye doğru ilerliyorsa o zamanda negatif bir ütopyaya dönüşebilir (s. 1125-126).

Doğrusal olmayan tarih tasavvuru ise entelektüel alanda yenidir. Bunun bir model olarak kesin bir biçimde tanınması modern sistem teorisi ile başlar. Laszlo'ya göre her ne kadar yeni bir model olsa da bundan yüz yıl önce Bahai dininin kurucusu Bahauallah tartışmalarda kaos ve zihin bulanıklığı ile parçalanmış olan insanlığın evrimsel aşamalarla bir birlik oluşturabileceğini söylemiştir. Tarihsel gelişim, ataerkil toplumun ortaya çıkması ile başlamış, şehir devletleri ve öteki siyasal birimlerle devam etmiştir. En nihayetinde beşerî toplumun birimleri modern, bağımsız ve egemen uluslar olarak değişime uğramışlardır. Ancak artık ulusların oluşumu son noktaya gelmiştir yazara göre. Uluslar şimdi egemenlik hak ve taleplerini bir kenara bırakıp, çeşitlilikte birlik ilkesi ile kendisini gösterecek bir dünya toplumu içinde bir araya gelmek zorundadırlar. Bir dünya dili, ortak inanç sistemi, birleşik bir dünya hükümeti ve silahsızlanma ama hepsinde sınırsız bir çeşitlilik olmalıdır. Dünya toplumu, beşerî evrimin en uç noktasıdır. (s. 122-123).

Laszlo'ya göre yeni evrim bilimi çerçevesinde insan toplulukları aslında kompleks bir sistemin bir varyantından başka bir şey değildirler. Bağımsız kompleks sistemler olarak insan toplulukları kendi tarihsel seyri içerisinde çok çeşitlilik arz eden çatallanmalar aracılığıyla gelişip büyür ve bunlar kendilerini uzun istikrar dönemleri arasında dağılmış olarak bulurlar. Kompleks sistemler teorisi açıkça ortaya koymaktadır ki denge durumundan çok uzakta olan sistemler oldukça büyük ve karışık yüksek örgütsel düzeye sahip, dinamik ve çevre ile sıkı bir ilişki içinde olan bir oluşum yönünde gelişme göstermektedirler. Toplumsal düzeyde uygulandığında bu teori, dünya çapında entegre olmuş ve teknolojik ilerlemesini tamamlamış bir toplumun oluşumun haber vermektedir (s. 124-125). Ancak dünya toplumunun gerçekleştirilmesi kısa süreli bir zorunluluğa değil, uzun süreli bir olabilirlik temeline dayanmaktadır. Laszlo'ya göre eğer bizler yaşamı mümkün kılan çevreyi tahrip etmezsek, er ya da geç çeşitlilik içinde entegre olmuş bir dünya toplumuna giden yolu bulabiliriz. Sonuç itibarıyla gelecek yüzyıla giden en elverişli ve hümanist yolu bulmak nihayetinde bizlere bağlıdır (s. 128).

Ervin Laszlo'ya göre tarihsel süreç içerisinde toplumlardaki büyük çatallanmalardan önce gelen bir dönemeç vardır. Bu dönemece, gelinen noktada yapılacak en iyi şey, var olan durumun akılcı bir muhakemesini yapmak, cesaretle ve uyanık bir şekilde yeni yüzyılı (devri) birlikte oluşturmaya hazırlanmaktır (s. 130). Laszlo'ya göre eğer bizler çatallanmaya doğru bir dönemeç (sapma) önünde olduğumuzun bilincinde isek, yoldaki bu sapmadan kimin sorumlu olduğunu kendimize sormalıyız. Bu noktada ilk akla gelen modern teknik olabilir. Ancak yazara göre bu durumdan teknolojiyi sorumlu tutmak ve suçu ona atmak korkunç bir basitleştirme olacaktır. Sonuç olarak modern teknik sadece bizim bilgisizliğimiz ve kısa görüşlü olmamızın sonucunda oluşan isteklerimizi karşılamıştır. Aslında modern çağın günahlarından da sevaplarından da hepimiz, biz insanoğlu sorumluyuz. Bizim modern çağa özgü oluşturduğumuz bu tüketime dayalı kültürümüz sorumludur esas olan. Kültür dinamik bir değişim sürecinde gelişir. Bizler bilim, sanat, din ve eğitim gibi kültürleri etkileyen faktörleri yanlış kullandık. Zira bu faktörlerin bilincine varamadık. Ancak şu açıkça dile getirilmelidir ki modern uygarlığın oluşmasında bilim, sanat, din ve eğitim oldukça etkili roller oynamışlardır. Bu nedenle yeni çağın oluşturulmasında bunlar önemli roller oynayabilirler (s. 129-137).

Peki bundan sonra ne yapmalıyız? Laszlo'ya göre bugün artık insanlık için gerekli olan bir ittifaktır. Ancak bu gerekli olan ittifak geçmişteki Hristiyan ittifakı gibi kutsal olmasından ziyade çok daha kapsamlı ve holistiktir (bütünsel-bütünleştirici). Holistik İttifak, geniş kapsamlı ve bütün disiplinleri kuşatan bilimi kendi sosyal sorumluluğunun bilincinde olan sanat ile birleştirmeli; ayrıca hümanist bir din ve toplumsal sorumluluğunu anlamış modern bir eğitim de böylesi bir ittifaka katılmalıdır. Böylesi bir bağ ve ittifak yeni toplumu şekillendirmede kullanılmalıdır. Peki Laszlo'ya göre bu yeni toplum nasıl bir toplum olmalıdır? Bu toplum, kontrolsüzce büyük krizlere ve kitle imhasına neden olabilecek güçleri denetim altına almayı başarabilecek bir toplum olacaktır. Ve bu toplumun içerisindeki insan toplulukları, hiçbir devletin ya da topluluğun tek başına kontrolü elinde tutmadığı bir dünya sistemini kurmuş bir dünya toplumu olmalıdır. İnsanların aralarında karşılıklı bağımlılığa götürmeyecek biçimde birbirleriyle ilişki kurabildiği (özellikle kuvvetli-zayıf misali asimetrik bağımlılık olmaksızın) çok çeşitlilik gösteren plüralist toplum olacaktır (s. 129-165).

Bu noktadan itibaren Ervin Laszlo Evrensel Sistemler Teorisi kurma işlemine girişmiştir. Ancak bu bölümün anlaşılabilmesi için özellikle termodinamik, entropi vb. fizik yasalarının asgari düzeyde de olsa bilinmesi gerekmektedir.

Sonuç

Ervin Laszlo'nun bu kitabı kimi okuyucular tarafından gerçekleşmesi imkânsız bir ütopya anlatıyor olduğu şeklinde algılanabilir. Ancak kitabın 1989 yılında yazıldığına dahi yazar tarafından doğamızın geleceği noktayı tasavvur ediş biçimi bugün karşı karşıya kaldığımız olgular göz önüne alındığında takdire şayandır. Bir okuyucu bu kitabı okuduğunda kendisine hiçbir şey katmadığını iddia edecek olsa bile (ki bu iddia çok anlamsız olacaktır), nihayetinde "yeni" kavramını sorgulama ihtiyacı duyacaktır. Aslında ihtiyacımız olmadığı halde her elde etme çabası içerisine girdiğimiz "yeni"nin çevremizi, biyosferimizi, kısaca dünyamızı nasıl kirlettiğinin bilincine ulaşarak.

Ervin Laszlo'nun Evrensel Düşünmek kitabı sadece siyaset bilimciler ve sosyologların okuması gereken bir kitap değil, aksine toplumun her bireyinin okuyabileceği ve kendine dersler çıkarabileceği bir niteliktedir.

Kaynakça

Laszlo, E. (1992). *Evrensel Düşünmek: Küçülen Dünyanın Yeniden Şekillendirilişi* (1. b.). (Çev. İbrahim, Serhat), İstanbul: İşaret Yayınları.

<https://thelaszloinstitute.com/about/erwin-laszlo/>

George Ritzer (1998). Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Azra K. NAZLI¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

17.02.2023

Kabul Tarihi

17.03.2023

Bu eser incelemesinde, Amerikalı Sosyolog George Ritzer tarafından yazılan ve Dünya çapında sosyoloji literatüründe belirleyici bir yer edinmiş olan *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı ikonik eseri incelemeye alınmaktadır.

1940 New York doğumlu sosyolog, profesör ve yazar olan George Ritzer, University of Michigan'da yüksek lisans yapmıştır. Bir süre Ford Motor Company'de yöneticilik görevini üstlenmiş, ancak bu işin kendisine göre olmadığını düşünerek Cornell University'de doktora eğitimine başlamıştır. 1968 yılından günümüze kadar dünyanın çeşitli yerlerinde profesör unvanı ile dersler veren Ritzer kendisini "kendimi temelde bir sosyal teorist olarak yetiştirdim; dolayısıyla bu alanda gidebildiğim yere kadar gitmek istiyorum" şeklinde ifade etmiştir.

Ritzer, globalizasyon, tüketim kalıpları, modern ve postmodern sosyal teori üzerine çalışmaktadır. George Ritzer, metateoriler üreten yaratıcı ve ilgi çekici bir yazardır. Modernist bir bakış açısına sahip olan yazar, moderniteyi anlamak için hayatın içinden gelen teoriler üretmektedir.

Ritzer'in, *Toplumun McDonaldlaştırılması* kitabının yanında, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, *Küresel Dünya*, *Sosyoloji Kuramları* gibi kitapları da bulunmaktadır.

Ritzer, kitabında, Weber'in rasyonalizm kuramını fast food endüstrisine aktararak McDonaldlaşma teorisini ortaya atmıştır. Ritzer'in kitabı, Amerikan Fast Food zinciri McDonalds ile, Amerikan toplumsal yapısının ve dolayısı ile gitgide tüm dünyanın sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak benzeşmesine yapılmış bir analogidir.

Ritzer *McDonaldlaşmayı*, "Fast food restoranlarının temelindeki ilkelerin, Amerikan toplumunun ve dünyanın geri kalanının gitgide daha fazla kısmına egemen olma süreci." olarak tanımlamaktadır. Ona göre, McDonaldlaştırma sadece restoran sanayisini değil;

¹ Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, azra.kardelen.nazli@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0565-1278.

eğitimden işe, sağlıktan seyahate, beslenmeden politikaya, aile ve toplumun tüm diğer özelliklerini de etkilemektedir.

Ritzer'in nezdinde McDonalds, Americana'nın ya da Amerikan rüyasının temsilidir. Kitapta Ritzer, bu argümanına yönelik olarak bazı örnekler vermektedir. Örneğin, kitapta örneklediği üzere bir Toys r Us yöneticisi bu durumu: "bir tür McDonalds oyuncak gibi görülmek istiyoruz." diyerek ifade etmiştir. Ya da Ritzer'in ifadesi ile "1990 Moskova Pizza Hut açılışında bir Rus öğrenci: Burası Amerika'nın bir parçası." diyerek Amerikan rüyasının büyük bir parçası hatta kendisi olarak McDonalds'ı konumlamıştır.

Kitabın içeriği, Ritzer tarafından McDonaldlaştırmanın öncelleri kavramsallaştırması ile başlamakta, McDonaldlaşmanın boyutları ile devam etmekte, akılcılığın akıldışılığı başlığı ile eleştirilmekte McDonaldlaştırmanın sınırları ile çerçevelenmekte ve McDonaldlaştırılmış bir toplumda yaşamak için rehber ile sonlanmaktadır.

George Ritzer, *McDonaldlaştırma ve Öncelleri: Demir Kafesten Fast Food Fabrikasına* başlığı altında, McDonaldlaştırma olarak kavramsallaşan metateorinin öncesindeki sosyolojik dönüşümleri incelemeye almıştır. Bu bölümde Ritzer, McDonaldlaştırmanın öncelleri olarak Max Weber'in bürokrasi nosyonunu, Weber'in akılcılık ve bürokratikleşme ile ilgili korkularının mantıksal uç noktası olarak Yahudi soykırımını, Taylor'ın bilimsel yönetim uygulamalarını, Henry Ford'un montaj bandını, Lewittown'ın seri üretim ile yaptığı banliyö evleri, alışveriş merkezlerini ve McDonalds'ın kendisini incelemiştir.

Ritzer, bu bölümde bürokrasiyi, "makamlar hiyerarşisi biçiminde oluşturulan örgütlenme" olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda McDonaldlaştırma, Weber'in akılcılık kuramının bir uzantısıdır. Bürokrasinin işbölümü, denetim ve akılcılık ilkeleri ile McDonaldlaştırmayı eşleştiren Ritzer, akılcılığın akıldışılığı ve akılcılığın demir kafesi kavramsallaştırmalarının da altını çizmektedir. Ona göre akılcılaştırılmış ortamlar, zamanla insanın insan gibi davranmadığı, insan olmaktan çıkarıldığı ortamlardır. Ritzer bu görüşünü Yahudi soykırımı sırasındaki "toplum mühendisliği" girişimlerine de uyarlamıştır. Yine Taylor'ın bilimsel yönetim ilkeleri de akılcılaştırma, standartlaştırma ve denetim unsurları ile McDonaldlaşmanın önceli olarak ele alınmıştır. Ritzer, Henry Ford'un montaj bandı uygulamalarını da akılcılığın akıldışılığının ya da McDonaldlaşmanın önceli olarak konumlamıştır. Montaj bandı, insanlıktan çıkarıcı bir iş ortamı yaratması ile akıldışıdır. Montaj bandında insanlar kendini ifade edememekte, robotlaştırılmaktadırlar. McDonaldlaştırmanın yaşam alanlarındaki yansımaları ise, Ritzer tarafından banliyölerde görünür hale getirilmiştir. 1947-1951 tarihleri arasında oluşturulan Lewittown banliyöleri, yaşam alanlarının McDonaldlaşmasının önceli olarak örneklendirilmiştir. Son olarak da McDonaldlaştırılmanın bir önceli olarak da Amerika'nın mağazalaşması olarak da ifade edilmiş olan alışveriş merkezleri ele alınmıştır. Özellikle alışveriş merkezleri, Ritzer'in bir diğer kitabı ve daha çok

Article Type

Book Review

Application Date

17.02.2023

Acceptance Date

17.03.2023

postmodernite incelemesi olan *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* isimli eserinde detaylıca tartışmaya açılmıştır.

Ritzer'e göre, McDonaldlaştırmanın başarılı olmasında dört çarpıcı boyut bulunmaktadır. Bunlar:

- Verimlilik,
- Hesaplanabilirlik,
- Öngörülebilirlik,
- Denetim olarak sıralanmaktadır.

Verimlilik, Ritzer tarafından "bir noktadan diğerine gitmenin optimum yöntemi" olarak tanımlanmıştır. İnsanların bir yerden diğerine koşuşturduğu bir toplumda en verimli yiyecek fast foodtur. Verimlilik boyutu işçiler için de geçerlidir. Yöneticiler, çalışanları yakından gözlemleyerek eğitir. Kurum içi kural ve yönetmelikler yüksek düzeyde verimli çalışmayı korur. Ritzer, verimliliği alt boyutları ile ele almıştır. Örneğin verimliliğin eğlence boyutunu vurguladığı kısımda Ritzer, paket turların altını çizmiştir. Ona göre paket turlar bir yerden diğerine insanların etkili şekilde nakledilmesini sağlayan mekanizmadır. Bu bağlamda, bir diğer örneği de modern eğlence parkları üzerinden vermektedir. Ona göre Disneyland tahmin edilebilir, güvenli, steril oluşu ile verimli bir eğlence mekanıdır.

McDonaldlaştırmanın ikinci boyutu olarak hesaplanabilirlik, ürünlerin nicel büyüklükleri (porsiyon büyüklüğü, maliyet) ve sunulan hizmetin hızı ve standardı (ürünü almak için gereken zaman) ile görünür olmaktadır. Ritzer'e göre McDonaldlaşmış toplumda, nicelik nitelikle aynı anlama gelmiştir. Bir ürün büyükse ya da bir ürünü elde etme süresi hızlıysa o ürün iyidir anlamı oluşmuştur. Ritzer, hesaplanabilirliği eğitim üzerinden tartışmaya açmıştır. McDonaldlaşmış sistemlerde, eğitimde de nitelikten çok niceliğe yapılan vurgu artmıştır. Örneğin ona göre test sistemi, sınavlar gibi sayıya yapılan vurgular; öğrencileri ürün, profesörleri ise işçi haline getirmiştir. Ritzer, hesaplanabilirliğin spor boyutunda ise sporun niteliğinin hesaplanabilirliğe feda edildiğinin altını çizmektedir. Ona göre, televizyon, gelirlerini reklamlardan sağladığı için maçların niteliği feda edilerek, maçlara kısa reklam araları alınmaktadır. Spor dalları hatta jimnastik gibi estetik dallar nicel şekilde ölçülerek hesaplanabilirliğe vurgu yapmaktadır.

McDonaldlaştırmanın üçüncü boyutu olan öngörülebilirlik, ürün ve hizmetlerin her zaman her yerde aynı olacağını garantisidir. Örneğin, Bir McDonalds restoranında hiç sürpriz olmadığını bilmek büyük bir rahatlık olarak görülebilmektedir. Ritzer, Mcdonalds'ta iç dizaynın standart olduğunu, çalışanların müşterilerle ilişkilerinin klişe olduğunu, öngörülebilir ürünlerin mevcut olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan Ritzer'e göre, "McDonalds modelinin başarısı birçok insanın sürprizlerin daha az olduğu bir dünyayı tercih etme noktasına geldiğini düşündürmektedir."

McDonaldlaştırmanın dördüncü ve son boyutu denetimdir. Ritzer'e göre, insan teknolojisinin yerini insansız teknolojinin alması ile Mcdonalds'ta insanlar kontrol altına alınmaktadır. Bir insan teknolojisi (tornavida) insanın kontrolü altındadır, insansız teknoloji ise (montaj masası) insanları kontrol altına almaktadır. Yemek yiyenler örtük bir biçimde de olsa denetim altındadır: sınırlı münüer ve rahatsız iskemleler insanları hemen yiyip çıkmaya yönlendirir.

Çalışanlar ise tam onlara söylenen şeyleri yapmak üzere sınırlı biçimde eğitilmiştir ve sürekli şefleri tarafından denetlenirler. Ritzer, McDonaldlaşmanın denetim boyutunu süpermarketteki kasiersiz kasalar üzerinden somutlaştırmaktadır. Öncelikle tüketici ürünün barkodunu okuyucudan geçirir. Sinyal sesini beklemelidir. Ürünü belirtilen banda koymalıdır. Bütün ürünleri okuma işini bitirdikten sonra ekrandaki sipariş bitti tuşuna basmalıdır. Tezgâhın sonundaki faturayı almalıdır. Ödemeyi gerçekleştirmelidir.

Ritzer'e göre, McDonaldlaşmanın üstünlükleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Mal ve hizmetler daha çok değişmez nitelikte ve bu sayede bazı insanlar McDonaldlaşma sürecinden öncesine göre daha iyi hizmet görebilmektedir.
- Uzun saatler boyunca çalışan ve az vakti olan insanlara çabuk, verimli mal ve hizmetler sunulmaktadır.
- Hızla değişen, tanıdık olmayan, düşmanca duran dünyada, McDonaldlaştırılmış bir sistem görece istikrarlı, güven verici ve tanıdık durmaktadır.
- Nicelleştirme nedeniyle tüketiciler diğer ürünleri kolayca karşılaştırabilmektedir.
- Irk, cinsiyet ve sosyal sınıfı ne olursa olsun insanlara az çok aynı şekilde davranılmaktadır.
- Bir kültürün ürünleri başka kültürlerle daha rahat geçebilmektedir.

Öte yandan bu akılcı sistemin akıldışılıkları da bulunmaktadır. Akılcı sistemlerin paradoksal olarak akıldışılığı da beraberinde getirdiğinin altını çizen Ritzer, akılcı sistemlerin insanı reddettiğini bu nedenle de nihai olarak akıldışı olduğunu vurgulamıştır. McDonaldlaşmanın eleştirisini yapan Ritzer, akılcılığın akıldışılığı olarak ifade ettiği noktaları aşağıdaki gibi listelemiştir:

- McDonalds'ın çevre üzerinde oldukça olumsuz etkileri olmuştur. Standart McDonalds patatesini elde etmek için Kuzeybatı Pasifik bölgesinin ekolojisi kimyasal kullanım nedeniyle olumsuz etkilenmiştir.
- Fast food restoranların akıldışı bir diğer yönü çalışma ve yemek yemek için insanlıktan çıkarıcı (dehumanization) bir ortam olmasıdır. İnsani özellikler, örneğin iletişim bu mekanlarda yoktur ve bir burger için kuyruğa giren insanlar ya da yiyecekleri hazırlayan işçiler kendilerini bir montaj bandındaymış gibi hissetmektedirler.

Ritzer, McDonaldlaşmanın sınırlarını doğumdan ölüme ele almakta, hayatın her alanında McDonaldlaşmış bir sistemde yaşadığımızı vurgulamaktadır. Bu bağlamda *McDonaldlaştırılmış Toplumda Yaşamak İçin Pratik Bir Rehber* başlığı altında giderek McDonaldlaştırılan bir dünyayla nasıl başa çıkılabilir? sorusunu sormaktadır. Ritzer'e göre, sorunun yanıtı McDonaldlaştırmaya yönelik tavra doğrudan bağlıdır. Ritzer üç tip insanı aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Birçok insan McDonalds'ın yarattığı demir kafesi, kadife bir kafes olarak görürler. Sistemin onları kuşattığını net bir biçimde görseler de, McDonaldlaştırılmış dünyayı sevdiikleri için bu bir sorun teşkil etmez. Ritzer'e göre özellikle McDonaldlaşmadan sonra dünyaya gelen nesil

bu sistemi kolayca benimsemiştir. Öngörülebilirlik onları güvende hissettirir ve kişiliksizleşmiş dünya onlara steril gelir.

2. Başka birçok insana göre, McDonaldlaştırma, parmaklıkları kaçış için yeterli araçlar verecek derecede esnetilebilen lastik bir kafestir. Bu tür insanlar sistemin birçok özelliğini sevmese de bazılarını gayet çekici bulur. Hızlı bir yemek onlara akılcılaştırılmamış faaliyetler için zaman tanıyabilir. Bu insanlar haftasonları kamp yapmaya giderler, antika merakları vardır, müze gezerler ve evlerinde ekmek pişirirler.

3. Üçüncü tip insan ise McDonaldlaştırılmış kafesin demirden yapıldığına inanmaktadır. Bu tür bir insan süreçten çok etkilenir ve çok az çıkış yolu görür. İkinci tipteki insanın tersine kaçış yollarının çok geçmeden sistemin tuzağına düşürecek geçici rahatlamalar olduğunu düşünür. Bunlar McDonaldlaştırmanın en keskin eleştirmenleri ve modern toplumda kendisi için gitgide daha az yer kaldığını düşünenlerdir.

Son olarak, Ritzer, McDonaldlaşma ile mücadelede bazı noktaların altını çizmektedir. Bunlardan biri, *Makul Alternatifler Yaratmak* olarak başlıklandırılmıştır. Bir diğeri ise, *Akılcılaştırılmamış Bir Sığınak Yaratılmasıdır*. Üçüncü olarak mücadele alanı, *McDonaldlaştırmaya Karşı Bireysel Tepkiler* odağında incelenmiştir.

Kitap, alanyazın çerçevesinde değerlendirildiğinde, çalışmanın güçlü ve zayıf yönleri üzerine bir değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir. Buna göre;

- Kitapta modernitenin tarihsel süreçten bugüne kadar genişleyen çerçeve ile incelenmesi, kitaba ders kitabı niteliği ve moderniteye giriş kaynağı statüsü sağlamaktadır.
- Kitabın içeriğinin istatistikler ve örnekler içermesi, okuyucuya teori-pratik ilişkisi kurma imkanı yaratmaktadır.
- Kitabın Amerikan merkezli kapitalist sistemi, tüm dünyada bilinen Amerikan fast food markası üzerinden açıklaması güçlü bir analogi sunmakta ve kitabın sistemli bir kaynak olmasını sağlamaktadır.
- Kitabın içeriğinin öneriler ve çıkarsamalar ile örülü olması, gündelik yaşam pratiğine dönüktür ve okuyucuyu eleştirel düşünceye sevk etmektedir.
- Öte yandan, kitabın bazı noktalarda içinde yaşadığımız postmodern ve tarih-coğrafya-hakikat sonrası çağın dinamiklerini açıklamada tek boyutlu kalabilmesi riski de bulunmaktadır.

Ritzer, toplumun McDonaldlaştırılmasına karşı bireysel olarak gündelik yaşamda alternatifler yaratılabileceğini, akılcılaştırılmamış yani görece insancıl uygulamaların bireysel ve toplumsal olarak yaygınlaştırılabileceğini öngörmektedir. Bu bağlamda Ritzer, okuyucularını Max Weber'in demir kafesi ve kutuplardaki karanlık ve sert, buz gibi gecenin egemen olduğu bir gelecek görüntüsü karşısında uyarmakta, ancak en kötü olasılıkla şair Dylan Thomas'ın sözlerini düşüneceklerini umduğunu belirtmektedir: "O güzel geceye uysalca gitme... Öfkelen, öfkelen ışığın sönüşüne."

Eric Hoffer. (2019). Kesin İnançlılar. (Çev.) Erkil Günür. İstanbul: Olvido Kitap.

Ali Davut ALKAN¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

24.11.2022

Kabul Tarihi

22.03.2023

Eric Hoffer tarafından yazılan “Kesin İnançlılar” adlı eser dört ana bölümden oluşmaktadır. Eser bu dört ana başlık altında incelenecektir. Kitap; kitlesel hareketin insanlar üzerindeki cazibesini ve neden kolayca kabul gördüğünü ilk bölümde irdelemektedir. İkinci bölümde inanç değişimine hazır kişilerle ilgili tipolojilere değinilmiştir. Üçüncü bölümde birlikte hareket etmenin beraberinde getirdiği koşullar ve söz konusu hareketlerin tutkallı kabul edilebilecek unsurlara değinirken dördüncü ve son bölümde kitle hareketlerini başlatanların bazı özellikleriyle iyi ve kötü kitle hareketlerine değinilmektedir.

Giriş

Tarih boyunca, insan topluluklarının belirli bir öğretiyeye inanmaları sağlanarak kontrol edildiklerini gösteren pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Bu öğretiler tarihin her döneminde değişmekle birlikte insanın bir öğretiyeye inanma isteğinde bir değişim ya da azalma olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. İnsan topluluklarını yönetmeye talip olanlar her dönem bu itaat ve bağlılığı sağlamanın yollarını aramışlardır. Bu çerçevede, yöneticilere öneri ve tavsiyeler içeren pek çok eser ortaya çıkmıştır (Örnek Niccolò Machiavelli, Prens). Eser, belirli bir yöneticiye tavsiyeler içermemekle birlikte genelgeçer hususlara değinerek kapsamlı bir inceleme yaparak büyük bir resim ortaya koymaktadır. Eserde; psikolojik ve sosyolojik tespitlere yer verilmektedir. Bu yönüyle sadece bireylerin değil insan topluluklarının da davranış eğilimleri açıklanmaya çalışılmaktadır.

1. Bölüm

İnsanlık tarihinde en eski kitlesel hareket biçiminin din eksenli hareketler olduğu bilinmektedir. Millet bilincinin tam anlamıyla oluşmadığı söz konusu dönemde insanların takip ettikleri dinî hareketler ideal değişim araçları olarak kabul edilmektedir. Ancak modern

¹ Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Özel Güvenlik ve Koruma Programı, alidavutalkan@ohu.edu.tr, ORCID:0000-0002-9463-8683

dönemde bu değişimlerin devrimci ve/veya milliyetçi eksende geliştiği öne sürülmekte, ancak özellikle milliyetçiliğin verimliliğine dikkat çekilmiştir (s. 18).

Özellikle, Batı aleyhtarı tutumun günümüzde Doğu ülkelerini harekete geçiren bir unsur olduğuna vurgu yapılmıştır (s. 20). Bu bölümdeki önemli ifadelerden bir diğeri de değişime duyulan şiddetli ihtiyaç ile değişime karşı direncin aynı inançtan doğduğu ve memnuniyetsizliğin muhalefete dönüşmesi için güce ihtiyaç duyulduğu iddiasıdır (s. 21). Geleceğe duyulan korkunun, içinde yaşanan döneme sıkı sıkıya sarılmaya sebep olurken geleceğe yönelik inancın değişime açıklığı sağladığı ileri sürülürken başarılı ve mutlu kişilerin mevcut durumu koruma eğilimiyle değişime karşıyken engelli ve orta yaş üstü bireylerin geleceğe yönelik korkudan kaynaklı bir değişim karşıtlığı olduğu belirtilmektedir (s. 24). Bireyin geleceğe yönelik umudunun büyüklüğü oranında değişime karşı harekete geçme iştahının arttığı öne sürülerek, Sanayi Devrimi'nin kitlesel değişim hareketlerindeki önemi vurgulanmıştır (s. 25).

Ancak, bu değişim hareketi için tecrübenin sanılanın aksine bir dezavantaj olduğu, tecrübeli kişilerin istikrarlı oldukları alanlardan ayrılmakta isteksiz olduklarına dikkat çekilmiştir (s. 26). Hüsrana uğramış kişilerin bir kitle hareketine katılarak hayatlarını daha anlamlı kıldığı ve kişisel kaynaklarıyla harekete geçiremediği unsurların ikamesi için bir alternatif oluşturduğu öne sürülmüştür (s. 150).

Ancak, kitle hareketinin bireysel ikbaliyle ilgili kişiler tarafından daha çok tercih edilmeye başlamasının söz konusu hareketin güçlenme aşamasını geçtiğine delalet ettiği ve bu hareketin yeni bir dünya kurmaktan çok şimdiki zamanı muhafaza etmeyi öncelikle hedeflediği belirtilmiştir (s. 28). Hitler; bir hareketin teşkil ettiği mevki ve makam sayısının fazlalığına bağlı olarak düşük nitelikli kişilerin artacağına ve bu durumun hareketin başarısızlığına yol açacağına işaret etmiştir (s. 28-29). "*Kitle hareketlerinin en cazip hususiyetlerinden birinin bireysel umudun yerine geçebilmesidir*", bu örnekten hareketle, işsizlerin kendilerine destek olan destekçileri yerine umut simsarlarını izleme ihtimalinin yüksekliği işaret edilmiştir (s. 30).

Bu bölümün belki de en önemli ifadesi; kendini bir davaya adama, sadakat ve manevi teslimiyetin temelinde, zamanın boşa geçtiği hissine karşılık değer ve anlam vermesi beklenen bir olguya can havliyle sarılma olduğu iddiasıdır (s. 31). Kitlesel hareketlerin hemen tamamının, taraftarlarını aynı tipolojide bireylerden oluşan bir havuzdan temin ettiği ve bu hareketlerin birbirlerinin yerini tutabileceği belirtilmiştir (s. 33). Kitle hareketlerinin tek yönlü olmasının nadiren karşılaşılan bir durum olduğuna ve söz konusu hareketlerin dinî, milliyetçi, devrimci ve sosyal eksenlerin bazılarını birlikte kullanarak varlığını sürdürdüğü işaret edilmiştir (s. 34-35). Kitle hareketlerinin aynı zamanda göç için uygun şartları oluşturduğu ve benzer şekilde göç hareketlerinin kitlesel hareketlerin doğuşuna zemin hazırladığı örneklerle açıklanmıştır (s.36).

2. Bölüm

Bu bölümde, kitlesel hareketlere iştirak etmesi muhtemel birey tiyolojileri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu tiyolojiler; yoksullar, uyumsuzlar, dışlanmışlar, azınlıklar, yeniyetme gençler, muhterisler (hırslılar), kötü bir durumun pençesine düşenler, aciz olanlar, aşırı benciller, canı sıkınlar ve günahkarlar şeklindedir (s. 42). Oluşan grubun niteliğinin ortalama/düzyün insanlar tarafından değil uçlarda konumlanan azınlıklar tarafından şekillendirildiği belirtilmiştir (s. 41). Benzer şekilde, toplum tarafından gözden çıkarılmış ve dışlanmış bireylerin ekseriyetle o toplumun geleceğinin ham maddesini oluşturma potansiyeli vurgulanmıştır. Ayak takımı ve memnuniyetsizlerden yoksun toplumların doğması muhtemel yeniliklerden mahrum kalacağı işaret edilmiş ve örnekler verilmiştir (s. 42). Toplumda şikayet dozunun zirveye ulaştığı dönem, şikayete konu olan unsurun ortadan kalkma olasılığının ortaya çıktığı döneme isabet etmektedir ve bireyleri isyana yönlendiren şey çektikleri sıkıntılar değil daha iyi koşulları tatmış olmalarıdır denilmiştir (s. 46). Çarpıcı benzetmelerden biri de, bireylerin birçok şeye sahip oldukları durumda daha fazlasını istemelerindeki coşkunun hiçbir şeye sahip olunmadığı durumda duyulan coşkudan daha fazla olmasıdır (s. 47).

Kitle hareketi, kontrolü eline geçirdiğinde, gelecekteki umudu işaret ederek amacın hasıl olduğu düşüncesini engeller ve dikkati hayale ve gelecekteki hedeflere kaydırır (s. 48). Tercih özgürlüğünün, başarısızlığın bütün sorumluluğunu bireylerin sırtına yüklediği belirtilmiştir (s. 49). Kitle hareketlerinin yayılması için uygun toplumlar, belirli özgürlüklerin olduğu ancak mağduriyetleri geçici olarak ortadan kaldıracak aygıtların bulunmadığı toplumlar olarak tarif edilmiştir. Ayrıca, kitle hareketinin ortaya çıkışının sebebi olan mevcut düzene karşı mücadelesi sürdüğü, beraberlik ve fedakarlığın süreceğine dikkat çekilmiştir (s. 50).

Kendi hayatını boşa geçirdiğine inanan bireylerin özgürlükten çok kardeşlik ve eşitlik için istekli olduğu belirtmiştir. Ayrıca özgürlük için çok istekli olan bireylerin çoğunlukla özgür bir toplumda mutlu olma olasılığı en düşük bireyler olacağı öne sürülmüştür (s. 51). Bireylerin yaratıcılık özellikleri azaldıkça bir kitle hareketine iştirak niyetinin arttığı iddia edilmiştir (s. 52). Bu noktada bireyin yaratıcılık özelliği ile kitle hareketlerine katılma niyeti arasında kurulan rabita oldukça ilginç ve teyide muhtaçtır.

Bir gruba mensup bireylerin, isyan eşiğinin tamamen bağımsız bireylere göre daha yüksek olduğu öne sürülmüştür (s. 53). Yazarın dikkat çektiği bir diğer nokta da hemen tüm kitle hareketlerinin başlangıç aşamasında aile müessesine karşı takındıkları düşmanca tavidir. Bu yolla, ailenin birey üzerindeki kontrol ve denetimini ortadan kaldırarak ailenin erdemlerinden bireyi uzaklaştırmanın hedeflendiği öne sürülmüş ve bu noktada sanayinin arttığı Batı toplumu ve kapitalist düzene atıfta bulunulmuştur (s. 54). Aile kurumunun tahrip edilmesinin kolektif ruhu destekleyerek kitle hareketlerine katılımı kolaylaştıracağı öngörülmüştür (s. 56). Kitle hareketinin başarısı, kurduğu teşkilat ve hiyerarşik yapıya bağlanmış ve Hristiyanlık örnek olarak gösterilmiştir. Hristiyanlığın, atadan kalma çevrelerinden çeşitli sebeplerle kopan kişiler arasında hızla yayılırken, komün düzeninin görece az bozulduğu kırsal kesimde daha geç yayıldığına işaret edilmiştir (s. 60-61). Özellikle kitabın yazıldığı dönemin 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesine denk gelmesi, ordudan terhis edilmiş bir askerin herhangi bir kitle hareketi için potansiyeli yüksek bir taraftar olduğu örneğinin açıklaması olabilir. Bu noktada

kendini yalnız hisseden ve sivil hayatın koşullarına uyum sağlamada zorlanan bireyin taşıdığı ağır yüke vurgu yapılmıştır (s. 65). Bireyin bencillik düzeyi arttıkça uğradığı mağduriyetlerin şiddetinin de buna bağlı olarak artacağı belirtilmiştir (s. 69). Fırsatların gereğinden çok olduğu dönemlerde ve yerlerde yaşanan zamanın değerinin azalacağı, bireylerin yaptıklarını önemsiz görmeye başlayacağı belirtilmiştir (s. 70).

Azınlıkların, ne kadar iyi korunurlarsa korunsunlar kırılğan bir durum içinde olduklarına dikkat çekilerek, başarısızlık gibi bireysel sebeplerle ait olmama duygusunun pekiştiği belirtilmiştir. Kitle hareketlerine katılımın, azınlıkların en az ve en çok başarılı olan bireyleri arasından olduğu öne sürülmektedir (s. 71-72). İnanç ve devrim ruhuna benzer şekilde vatanperverlik de suçluluk duygusundan kaçanlar için bir sığınak olarak görülmektedir. Suçlunun da mağdurun da kitle hareketine katılarak kendini temize çıkarma eğiliminde olduğu belirtilmiştir (s. 75). Kitle hareketlerinin halkı önce bir noktada ayırıştırarak sonra bu ayrışmanın çözümü olarak gösterilmesine dikkat çekilmiş ve kitle hareketlerinin suçluları kazanma için fırsat kolladığının altı çizilmiştir (s. 76). Suça yönelik bir diğer dikkat çekici nokta da kitle hareketlerinin yükseldiği dönemlerde suç oranlarında bir azalma olduğu iddiasıdır (s. 77).

3. Bölüm

Kitle hareketini temel iki unsuru olan birlikte hareket etme ve fedakarlığın, bireyin kendini küçültmesi gereken durumlar olduğu belirtilmiştir (s. 84). Zira bireyin fedakarlığa hazır hale gelmesi için bireysel kimlik ve şahsına münhasır farklılıklarından feragat etmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Aidiyet duygusundan yoksun kişinin öncelikli hedefinin, hayatta kalmak olduğu vurgulanmıştır (s. 85). Ancak, bireyin kendini asla yalnız hissetmemesi gerektiği, sürekli bir gözetim altında olduğu hissini oluşturulması salık verilmiştir (s. 86).

Kitle hareketlerini yönetenlerin temel fonksiyonunun, takipçilerinin muazzam bir hareketin şanlı bir üyesi gibi hissetmelerini sağlayarak ölüm korkusundan uzak tutmak olduğu belirtilerek çarpıcı Hitler ve Churchill örnekleri verilmiştir. Ancak, bu durumun bireysel farklılığın çok yoğun yaşandığı dönemlerde uygulanabilir olmadığı da vurgulanmıştır (s. 90). Özellikle temaşa ve gösterişli törenlerin en akli başında bireylerin üzerinde dahi büyük etkileri olduğu belirtilmiştir (s. 91). Kitle hareketinin içinde bulunduğu zamanı kasıtlı olarak kötü göstermeye çalışarak, konfor ve zevk karşıtı ve hoşgörüsüz olmayı öven özelliğine işaret edilmiştir (s. 92-93). Kitle hareketinin, taraftarlarının kalbi ve akli özelliklerini gelecek üzerine yönlendirmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır (s. 94). İçinde yaşanan dönemi kötüleminin en ideal yolunun, parlak bir geçmiş ve parlak bir gelecek arasında silik bir bağlantı olarak tasvir etmek olduğu belirtilmiştir (s. 95-96). İdeal bir kitle hareketi taraftarının hayatın gerçeklerine kayıtsız kalma düzeyi ile kendini feda etmeyi göze alma düzeyinin paralel olduğu belirtilmiştir (s. 104). Kesin inançlı bireyin, dayanaklılığının ve kararlılığının kaynağı olarak bazı gerçeklere kulaklarını ve gözlerini kapayabilme kabiliyeti gösterilmiştir. Bir kitle hareketinin etkililik düzeyinin temel belirleyicisi olarak taraftarı olan bireyi çevresindeki dünyadan ve benliğinden ayırabilmesi gösterilmiştir (s. 105). Öğretilerin güçlülüğünün, anlaşılmaktan ziyade inanılmaktan kaynaklandığı belirtilerek anlaşılır öğretilerin güç kaybedeceği iddia edilmiştir (s. 106). Görece basit öğretilerin, taraftarlarınca karmaşık hale getirilmeye çalışıldığı belirtilmiştir (s. 107).

Kendi kendini kolay kandıran bireylerin başkalarınca da kolay kandırılabilirdiği ve yönlendirilebildiği iddia edilmiştir (s. 108-109). Kitle hareketlerinin potansiyel elemanlarının şekillendirilebilir ve inancını değiştirmeye hazır olmasının temel şartı olan benlikten yabancılaşmaya çoğu zaman ihtiras ve hırsın uygun zemin hazırladığına dikkat çekilmiştir (s. 109-110). İhtirasla duyulan bir nefretin anlamsız bir yaşama amaç ve anlam kazandırma olasılığı oldukça yüksek görülmektedir (s. 127). Özellikle kendi kendine yeten bireylerin bozuk ve olumsuz resmedilmesi vasıtasıyla ihtiras ve hırs düzeyi yükselir ki bu da kitle hareketlerine katılımı ve fanatikliği artıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (s. 110). Fanatik bireylerin kendince gerçek ilkeleri bulunmadığı, sadece bir şeye tutunma ihtiyacının şiddeti sebebiyle bu yolu seçtiği belirtilmiştir, ancak bu durumda dahi takip ettiği davalar arasında hızlı ve sorunsuz bir geçiş yapabilmekteki mahareti de vurgulanmıştır (s. 111).

Yazar, kitle hareketi ve ordular arasındaki benzerliklere değinmiştir. Burada özellikle kitle hareketine taraftar arayan kişilerin (paralı asker arayan bir subay, misyoner, komünist kışkırtıcı vb.) aynı eleman havuzunda karşılaşacağına dikkat çekilmiştir (s. 114). Ancak, ilerleyen sayfalarda iki unsur arasındaki tezata dikkat çekerek ordunun mevcut düzeni sürdürebilmek, kitle hareketinin ise mevcut düzeni yıkmak amacıyla olduğuna değinilmiştir. Kitle hareketinin temel meşguliyet alanının gelecek olması gerektiğine değinerek şimdiki zamanla ilgilenen kitle hareketlerinin sona yaklaştığına işaret etmiştir (s. 115). Özellikle fanatik bir askerin, asker olmayı seçen bir fanatik olduğu ancak fanatik olmuş bir asker olmadığı tespiti (s. 116) dikkate değer görülmektedir.

İnsanları birleştirme kabiliyeti en yüksek hislerden biri olarak nefrete değinilmiş ve bireyleri kendi benliklerinden ayırıştırma gücüne atıf yapılmıştır. Bu noktada, kitle hareketlerinin temel unsurlardan biri olarak da bir şeytan tasarılanmasının önemine dikkat çekilmiştir (s. 118). Oluşturulması gereken şeytan tasvirinin; her an ve her yerde hazır, kadirimutlak, yabancı ve uzak tasvir edilerek üzerinde uzlaşılabilir olmasına dikkat çekilmiştir (s. 120-121). Bireylerin belirli bir unsuru severken müttefik aramazken bir unsurdan nefret etmek için müttefik aramakta daha istekli olduğu ve bu noktada nefretin birleştirici özelliğinin öne çıktığı vurgulanmaktadır (s. 121). Nefretin sadece birleşme aygıtı değil birleşmenin bir sonucu olduğuna dikkat çekilmiştir (s. 129).

Yazar, çarpıcı şekilde vican azabı ve nefret arasında bir bağ kurarak, bireyin içindeki suçluluk duygusunu azaltmak için ben bilirimci ve küstah bir tutum takındığına işaret etmektedir (s. 123). Bir diğer çarpıcı tespit ise yüce bir dinin kuvvetli bir suçluluk duygusunu açığa çıkaracağı ve bu duygunun yüzüzlük ve nefreti körükleyeceği iddiasıdır. Bireyin hakir gördüklerinden nefret etmeyeceği iddiası da önemli görülmektedir (s. 124). Kötülük sarmalının, kötülerden nefret eden bireylerin kendilerini nefret ettikleri kötülere benzettikleri sürece devam edeceği belirtilmektedir (s. 125). Bireyin benliğini bırakarak kapalı toplumun bir üyesi haline gelmesinin kişisel menfaatleri reddetme ve bireysel sorumluluklardan azade olma konforu sağladığına dikkat çekilmektedir (s. 128).

Eserde, itaatın kurallara uymanın yanı sıra taklit edilen bir modele dayanabileceğine dikkat çekilmekte, özellikle ezilenlerin taklit yeteneğine ve üstünlük algısının taklitçiliği önlediğine vurgu yapılmaktadır (s. 130-131). Kitle hareketlerine inananların, inanmayanlarla irtibatının kesilmesinin önemine vurgu yapılmıştır (s. 133). Diğer insanları kendi tarafına çekmeye

çalışan fanatiklerin bunu başardıkça inancını güçlendirdiği öne sürülmüştür (s. 141). Propagandanın, inanmaya hazır kişilerde işe yaradığı ve özellikle düş kırıklığı yaşayan kişilerde başarılı olacağına dikkat çekilerek başkalarını ikna etmekten çok kitle hareketini haklı göstermeye yaradığı vurgulanmıştır (s. 135). Kitle hareketine cebir yoluyla inandırılan kişilerin, ikna edilen kişilerden daha ateşli bir taraftar olduğu belirtilmiştir (s. 137). Kişinin korkaklığını mantığa bürümek için fanatik bir inanca sahip olması gerektiğinin altı çizilmiştir (s. 138). Kitle hareketlerinin sadece öğretilerden değil kendisine arka çıkan sert güç ile anlam kazandığına dikkat çekilmiştir (s. 139). Ancak yazar, kitle hareketlerinin güç kullanımı yoluyla durdurulup ezilebileceğini de işaret etmektedir (s. 140).

Kitle hareketini meydana getiren tek unsurun lider ve hareket olmadığı, itaat etme ve takip etme isteği ile mevcut düzene karşı bir hoşnutsuzluğun temel bileşenler olduğu belirtilmiştir (s. 142). Liderlerin ortaya çıkmadan önce uzun bir tetikte bekleme süreleri olduğu vurgulanmış ve örneklerle açıklanmıştır (s. 143). Kitle hareketi lideri için önemli görülen özellikler kibirli ve küstahça davranış, başkalarının düşüncelerini önemsiz görme ve meydan okuma olarak sıralanmıştır (s. 147). Bireyin, toplumdan ayrı ve farklılaşmış bir benlikten uzaklaşmadığı müddetçe kitle hareketinin eylem aşamasına tam anlamıyla hazır olmadığı belirtilmiştir. Düşünce insanların birlikte hareket etmesinin nadiren görüldüğü, ancak eylem insanların yoldaşlık duygusu ile daha kolay birlikte hareket edebildiklerine dikkat çekilmiştir (s. 152).

Kitle hareketleri için ideal çimentonun eylem olarak görüldüğüne dikkat çekilmiştir (s. 153). Kişinin inancı nispetinde eylem için güçlü olacağına dikkat çekilerek, geri kalan ve yavaş gelişim gösteren toplumların modernleşmesinde kitle hareketlerinin önemine atıf yapılmıştır (s. 154). Eylemde gösterilen sürekli başarının, birlik ruhu için büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır (s. 155). Bireylerin, kendinde beğenmediği ve saklamak istediği hataları başkalarında bulup çıkarmaya meyilli oldukları hatırlatılmıştır (s. 156). Kesin inançlı bireyin en önemli ve kutsal özelliği olarak şüpheli olmak, her durumdan kuşkulanarak sürekli çevresini kontrol etmek gösterilmiştir. Kesin inançlı bireyin bağlılığının inandığı davadaki diğer bireylere değil, bağlı olduğu bütüne olması gerektiği belirtilmiştir (s. 157). Karşılıklı şüphenin oluşturduğu korku ortamının, kesin inançlı bireylerin birbirlerine bağlılığını artırdığı ve kaçışları önlediğine vurgu yapılmıştır (s. 158). Başkalarıyla birleşen bireylerin, seçme özgürlüğü hakkında feragat ettiğine dikkat çekilmiştir. Kesin inançlı kişinin sonsuza dek güvensizlik ve eksiklik duygusu içinde yaşamını sürdürdüğüne işaret edilmiştir (s. 160). Kitle hareketinin, takipçilerinin bireysel eksikliklerinin çeşitli yollarla belirginliğini ve devamlılığını sağladığı belirtilmiştir (s. 160).

4. Bölüm

Kitle hareketinin ortaya çıkışı için mevcut düzenin gözden düşmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun için hitabet yeteneği gelişmiş kitle hareketi liderlerinin varlığı önemli görülmektedir (s. 165). Hitabet yeteneği kadar güzel yazma yeteneği de önemli görülmüştür. Dünyadan örneklerle görece geri kalmış ülkelerde öne çıkan devrimci liderlerin muhafazakar Batılı kurumlarda eğitim aldığına altı çizilmiştir (s. 167). Toplumda eğitilmiş olanların bir müesseseye mensubiyeti durumunda o müessesenin dokunulmaz olacağı belirtilmiştir (s.

170). Söz ustalarının üstün görülüp ayrı tutulduğu toplumlarda bir muhalefet oluşmasının zorluğu ve yabancı hareketlerin uygun bir zemin bulamayacağı işaret edilmiştir (s. 174).

Fanatik bireylerin, kitle hareketleri ve yeni başlangıçlar için olmazsa olmaz olduğu belirtilmiştir (s. 180). Fanatiklerin en sık geldiği grubun yaratıcı olmayan ancak çok konuşan kişilerden oluştuğuna dikkat çekilmiştir (s. 181). Yaratıcı bireylerin, kitle hareketlerinin oluşturduğu atmosferde yaratıcılık enerjilerinin sekteye uğradığı ifade edilmiş, fanatik bireylerin kitle hareketi başarıya ulaştıktan sonra gerginlik yaratan bozucu bir unsura dönüştüğüne dikkat çekilmiştir (s. 183). Fanatiklerin, bir süre sonra kitle hareketini temelinden sarsacak kadar sapkınlıklar yapabileceği işaret edilmiştir (s. 184). Bu tehlikeden kurtulmak amacıyla pratik ve olgun kişilere duyulan ihtiyaç belirtilmiştir (s. 185). Bir örgütün doğuş ve ve çöküş dönemlerinde dalavereciliğin öne çıkacağı öngörülmektedir (s. 189). Kitle hareketine ivme kazandıran ve takipçilerine icraat gücü veren unsurlar mutlak birliktelik ve fedakarlık olarak betimlenmiştir (s. 191). Kitle hareketlerinin oluşturduğu ateşli ortamın yaratıcılığa olumsuz etki ettiği ve yaratıcı düşünceleri bu hareketin amaçlarına hizmet eder hale getirdiğine dikkat çekilmiştir. Fanatizmin oluşturduğu körlüğün, kendini tahkim eden bir güç kaynağı olduğuna işaret edilmiştir (s. 194). Aşırılığın devamlılığının sağlanabilmesi için amacın belirsiz ve muğlak olması gerektiği belirtilmiştir (s. 196). Muhtelif davalara inanan kesin inaçlı bireylerin, birbirlerinin gücünü tanıdığı ve saygı duyduğu belirtilmiştir (s. 202). Ulusların da benzer şekilde bir şeyleri hararetle istemeyi bırakarak makul hedeflere yönelmesi durumunda sertlik potansiyelinin azalacağına vurgu yapılmıştır (s. 204).

Sonuç ve Değerlendirme

Eser, 1951 yılında yayımlanmıştır. Anılan dönemin 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası oluşu dikkate alındığında dünya genelinde, anılan savaş sonrası bazı ulus devletlerinin temellerinin atıldığı bir dönemde oldukça kullanışlı bir sınıflandırma yaptığı söylenebilir.

Ayrıca, kitapta kitle hareketlerinin oluşumu ve katılımcılarının karakteristik özelliklerine yönelik yapılan tespitlerin, eserin yazıldığı tarihten yaklaşık 71 yıl sonra farklı yöntem ve aygıtlarla da olsa hala temelde geçerliliğini koruduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kitlesel hareketlerin (örnek Arap Baharı) önemi ve yakın geçmişte oluşturduğu etkiler dikkate alındığında daha çarpıcı örneklerle karşımızda durmaktadır. Bu kapsamda, kitabın içeriğini oluşturan tipolojilere sahip bireylerin sadece yaşadıkları ulusların değil, dünyanın da kaderini değiştirmede azımsanmayacak bir öneme sahip olduğunu öngörmek yanlış olmayacaktır.

Eserde ele alınan tipolojilerin, eksiklik olarak görülmemekle birlikte yaşanan döneme ait olduğu ve bu dönemde geçerliliklerini ispat ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, eserde farklı eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylere sahip bireylerin sadece inanç eğilimlerine değil davranış kalıplarına yönelik öngörülerde de bulunulmuştur. Ancak eserin kaleme alındığı dönemde yaşayan ve eserin öznesi konumundaki vatandaş birey tipolojisinin değişmesi, bu öngörülerin tam olarak günümüzde beklenmesini neredeyse olanaksız kılmaktadır.

Eserin, Batı dünyasından bir yazar tarafından kaleme alınması sadece Batı dünyası için geçerli olabileceği yanılgısına sürükelse de Batı dünyasının sömürgecilik başta olmak üzere çeşitli

sebeplerle uzun yıllar Dünyanın hemen her ülkesiyle ilişkiler geliştirmesi ve eserin bu tecrübeyle yazılmış olması kapsayıcılığını artırmaktadır.

Ayrıca eserde, göçe sebep olan kitlesel hareketlere yönelik bazı tespit ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Özellikle son dönemde Dünya genelinde yaşanan göç hareketlerini anlamak noktasında, eserin literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireyin yaratıcılık özelliği ile kitle hareketlerine katılma niyeti arasında eserde kurulan rabita oldukça ilginç ve teyide muhtaçtır. Azınlıkların, ne kadar iyi korunurlarsa korunsunlar kırılğan bir durum içinde olduklarına dikkat çekilmesi ve hem suçlunun hem de mağdurun kitle hareketine katılarak kendini temize çıkarma eğiliminde olduğunun belirtilmesi önemli katkılar olarak görülmektedir.

Eserde öne çıkan ve dikkate değer görülen bazı ifadeler;

- Kitle hareketlerinin suçluları kazanma için fırsat kolladığı,
- Bireyin kendini asla yalnız hissetmemesi gerektiği, sürekli bir gözetim altında olduğu hissini oluşturulması gerektiği,
- Öğretilerin güçlülüğünün, anlaşılmaktan ziyade inanılmaktan kaynaklandığı ve anlaşılır öğretilerin güç kaybedeceği,
- İnsanları birleştirme kabiliyeti en yüksek hislerden birinin nefret olduğu ve nefretin bireyleri kendi benliklerinden ayırıştırma gücüne sahip olduğu,
- Kitle hareketlerine inananların, inanmayanlarla irtibatının kesilmesinin gerektiği,
- Kesin inançlı bireyin en önemli ve kutsal özelliği olarak şüpheli olmak olduğu ve her durumdan kuşkulananarak sürekli çevresini kontrol etmek zorunda hissettiğidir.

Son tahlilde eser, kitle hareketlerine yol açan sebepleri ve bireysel/toplumsal davranış eğilimlerini ortaya koyma iddiasındadır. Bu yönüyle eserin, günümüzde ve gelecekte yapılan ve yapılacak olan çalışmalara güçlü bir destek sağladığı, literatüre psikoloji ve sosyoloji olmak üzere birden çok alanda katkı sunduğu değerlendirilmektedir.